

AKTÍVNE OBČIANSTVO: EURÓPSKE ČI LOKÁLNE?

K vybraným otázkam aktívneho občianstva

Jana Pecníková

VYDAVATELSTVO

Banská Bystrica 2017

© PhDr. Jana Pecníková, PhD.

Aktívne občianstvo: európske či lokálne?

(K vybraným otázkam aktívneho občianstva)

Recenzenti

Prof. Larisa Nikiforova

Dr hab. Monika Banaś

Mgr. Gana Guitcheva, PhD.

Technické spracovanie: Iveta Adamcová

Vydavateľ: DALI-BB, s. r. o. Banská Bystrica

www.daliprint.eu

Vydanie prvé

Banská Bystrica 2016

ISBN 978-80-8141-143-4

Obsah

ÚVOD	4
1. GENÉZA POJMU OBČIANSTVO	8
1.1 Občianstvo-historický kontext	9
1.2 Koncepty občianstva	12
2. AKTÍVNA OBČIANSKA SPOLOČNOSŤ	25
2.1 Koncept občianskej spoločnosti	26
2.2 Aktívne občianstvo	34
2.3 Európske občianstvo	36
3. OBČIANSKA EDUKÁCIA	48
3.1. Výchova k občianstvu	48
3.2 Aktívne občianstvo a občianske kompetencie	50
4. OBČIANSKA PARTICIPÁCIA	58
4.1. Putnamova koncepcia občianskej participácie	60
4.2. Dobrovoľníctvo	65
5. EURÓPSKE AKTÍVNE OBČIANSTVO V MESTE BANSKÁ BYSTRICA	70
5.1. Európa pre občanov	72
5.2. Inštitucionálna podpora európskeho aktívneho občianstva v meste Banská Bystrica	81
5.3. Subjekty komunitného organizovania.....	90
5.4. Iné formy aktivizmu	98
5.5. Aktivizmus a generačné rozdiely	103
5.6. Komparácia európskej a lokálnej dimenzie aktívneho občianstva	110
ZÁVER	116
RESUMÉ	119
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	123

ÚVOD

Aktívne občianstvo je v súčasnosti diskutovanou témou európskej i svetovej odbornej verejnosti. Európska únia proklamuje snahu vytvoriť silnú diverzifikovanú európsku občiansku spoločnosť, ktorej ústredným článkom má byť samotný občan a jeho činnosť. Aktívny lokálny občan je zároveň občanom EÚ a v aktívnej Európe by nemal absentovať silný lokálny občiansky aktivizmus. Otázkou ostáva, či a akou formou sa tieto idey prejavujú v skutočnosti?

Teoretické východiská k téme európskeho aktívneho občianstva reagujú na zmeny, ktoré sa dejú v globálnej sfére. Tento fakt podmieňuje zmeny v tradičných konceptoch. Sociálne orientovaný koncept občianstva, ktorý je už takmer päťdesiat rokov súčasťou vedeckých teórií, sa až na začiatku 21. storočia začína prejavovať v rôznych reálnych formách a podobách. Napriek tvrdeniu Baumana (2006), že kolaps komunity vedie k vzniku identity, dnes sledujeme opätovný záujem o komunitný život vedúci k posilňovaniu lokálnych identít. Dobrovoľníctvo a dobrovoľný aktivizmus sa stáva najčastejšou formou prejavu aktívneho občianstva a má dôležitú úlohu v rozvoji občianskej spoločnosti.

Európske aktívne občianstvo teda ako prosociálny koncept posúva tradičné občianstvo z pasívnej dimenzie (povinnosti a práva) do aktívnej podoby (komunita a občianska spoločnosť). Kľúčovým faktorom sa stáva úloha občana pri správe a budovaní občianskej spoločnosti. Pre občiansku participáciu je nevyhnutné osvojenie si občianskych kompetencií a následne ich aplikácia v praxi. Okrem toho si občan má byť vedomý jednotlivých úrovní systému. Predpokladom pre funkčnú európsku dimenziu je predovšetkým funkčné nastavenie lokálnej občianskej spoločnosti, i vzhľadom na jej špecifiká, kultúrnu tradíciu a diverzitu.

Tradičný koncept občianstva je postupne dopĺňaný kultúrnym konceptom občianstva, zameraným na komunitný rozvoj a tvorbu sociálneho kapitálu. Aktívna participácia spojená s podporou demokracie, sa stáva nosnou myšlienkou európskeho aktívneho občianstva, ktoré má viesť k vzniku funkčnej európskej občianskej spoločnosti. Tento proces si vyžaduje zapojenie lokálnych štruktúr, najmä prostredníctvom programov EÚ, do celoeurópskej siete.

Hlavným cieľom monografie je zdefinovať teoretické východiská a predložiť výsledky výskumu realizovaného v urbánnej štruktúre na konkrétne zvolenom príklade – meste Banská Bystrica. Odpovedať na otázky: V akých reálnych podobách a formách je európske aktívne občianstvo prítomné v meste? Aký je stav inštitucionálnej podpory? Aké sú možnosti a limity tejto občianskej spoločnosti?

Pre spracovanie témy do podoby vedeckej monografie je potrebné ukotvenie v početnej odbornej literatúre. Nakoľko je táto téma len čiastočne spracovaná v domácich vedeckých kruhoch (Plichtová, 2010), prevažná časť teoretickej bázy využíva poznatky prevzaté zo zahraničnej literatúry (najmä anglofónnych, francúzskych a českých autorov) a mnoho oficiálnych dokumentov EÚ, mesta Banská Bystrica a výročných správ všetkých občianskych subjektov zahrnutých do výskumu.

Text je rozdelený do piatich kapitol, ktoré na seba logicky nadväzujú. Prvé štyri kapitoly slúžia ako teoretické východisko pre piatu – empirickú kapitolu. V prvej kapitole je definovaná genéza pojmu občianstvo z historického hľadiska, doplnená o koncepty občianstva so zreteľom na Marshallov koncept (1950) sociálneho občianstva, kozmopolitné občianstvo a tzv. koncept nového občianstva, založenom na britských a francúzskych teóriách.

Druhá kapitola sa venuje k téme občianskej spoločnosti, nakoľko predpokladom realizácie aktívneho občianstva je funkčná občianska spoločnosť. Bližšie sa zaoberá Putnamovou teóriou (2002), podľa ktorej občianska spoločnosť spája a integruje občanov, pričom jej dôležitým pilierom je tretí sektor. Pri vnímaní občianskej spoločnosti je dnes diskutovanou aj problematika otvorenej spoločnosti, ktorej sa tiež venuje pozornosť. Ďalšími okruhmi, ktoré sú spomínané v tejto časti sú: rozdiely medzi európskym a aktívnym občianstvom, európska identita ako súčasť európskeho aktívneho občianstva, charakteristika občianstva EÚ i občiansku spoločnosť v Európe z pohľadu smerovania k otvorenej globálnej spoločnosti.

Občianskym kompetenciám a občianskej edukácii je venovaný priestor v tretej kapitole. V *Lisabonskej stratégii* (2010) sa uvádza, že vzdelanie má viesť k aktívnemu občianstvu a vzdelávací systém má túto skutočnosť integrovať do svojich osnov na všetkých stupňoch škôl (vrátane

neformálneho vzdelávania). Študent si má osvojiť občianske kompetencie počas celoživotného vzdelávania. V tejto kapitole sú uvedené výsledky európskych prieskumov a stručne načrtnuté rozdiely medzi vzdelávacími systémami v krajinách EÚ.

Štvrtá kapitola sa zakladá na tvrdení Sedláčkovej (2012), podľa ktorej občianska participácia odzrkadľuje stav občianskej kultúry. Pozornosť zameriavame na formy občianskej participácie (Putnamovu koncepciu občianskej participácie, kultúru protestu a i.) a pojem solidarita. Väčšia pozornosť je venovaná dobrovoľníctvu ako prejavu aktívneho občianstva.

V piatej kapitole sú aplikované teoretické poznatky do formy empirického výskumu. Realizovaný výskum je založený na inovatívnom integrovanom prístupe. Ide o analyticko-komparatívnu štúdiu, založenú na kvalitatívnych postupoch, pričom sa zvolili tri cieľové postupy tvorby dát: prácu s dokumentmi a dátami, zúčastnené i nezúčastnené pozorovanie a kvalitatívne pološtruktúrované rozhovory.

Prvá časť výskumu sa primárne opiera o analýzu programu EÚ *Európa pre občanov*, ktorého cieľom je šírenie európskeho aktívneho občianstva prostredníctvom projektovej schémy. Tento program vychádza z konceptu európskeho aktívneho občianstva, preto je považovaný za zdrojový materiál zo strany EÚ. Na jeho základe ktorého sa stanovili atribúty európskeho aktívneho občianstva, ako aj jednotlivé okruhy rozvoja európskej občianskej spoločnosti.

Druhá časť výskumu je koncipovaná ako kolektívna prípadová štúdia. Výskum sa realizuje vo urbánnom prostredí, meste Banská Bystrica, a jeho cieľom je analyzovanie inštitucionálnej podpory európskeho aktívneho občianstva, zadefinovanie podôb a foriem európskeho aktívneho občianstva, ako aj možností a limitov v lokálnom kontexte občianskej spoločnosti. Záver výskumu tvorí komparatívna štúdia, ktorá poukazuje na prejavy európskeho a aktívneho občianstva v Banskej Bystrici.

Nakoľko v texte je použitých mnoho cudzojazyčných zdrojov, citáty sú uvedené v texte preložené do slovenského jazyka a ich pôvodná verzia v originálnom jazyku je umiestnená do poznámky pod čiarou. Citáty v českom jazyku sú v texte umiestnené bez prekladu.

Monografia je určená prioritne pre odbornú verejnosť. Predpokladáme, že by mohla slúžiť ako vhodný doplnkový študijný materiál, nakoľko

táto téma ešte nebola v slovenskej akademickej obci spracovaná. Najväčší prínos vnímame v jej prepojení s praxou a preto by mohla slúžiť tiež ako vhodný doplnkový zdroj informácií pre komunitné centrá, resp. mestský úrad, i pre širokú verejnosť, ktorá sa zaujíma o oblasť občianskeho rozvoja mesta a aktívneho občianstva.

1. GENÉZA POJMU OBČIANSTVO

Súčasný teoretický pohľad na aktívne občianstvo prekonáva pôvodné koncepty politického a politologického charakteru a vo väčšej miere sa spája s pojmi spoločnosť a komunita. Prejavuje sa v troch základných rovinách: ako pocit príslušnosti, statusu a tiež vo forme praxe. Súčasný koncept občianstva predkladá obraz aktívneho, participačného a demokratického občianstva založeného na vzťahu medzi občanom (jedincom) a *polis*. Ak v minulosti bolo občianstvo predovšetkým vnímané ako štátna príslušnosť, tak „dnes je uvažované v kontextu lokálnim (občan mesta), regionálnim, ale i v širšom kontextu makroregionů, federatívnych celků. Mimo jiné i Evropské unie“ (*Dimenzie občianstva Európskej únie*, 2013, s. 8). Koncept občianstva sa tak rozširuje o ďalšie úrovne.

Obsah pojmu občianstvo sa mení v súvislosti s nastavením spoločenského systému. Základná línia ostáva zachovaná, tou je povinnosť dodržiavať zákony a podieľať sa na správe vecí verejných. V európskom priestore pozorujeme vznik rôznych nových konceptov občianstva, ktoré reagujú na ideu jednotného európskeho občianstva. Klasické (tradičné) občianstvo (status) si nevyžaduje aktívnu identifikáciu občana s *polis*, pre príslušnosť postačuje dodržiavanie zákonov a povinností. Súčasný paternalistický a protekcionistický štát zaručuje občanovi práva a garantuje ich vymáhateľnosť. Občianstvo však nemôžeme redukovať len na túto väzbu.

S ohľadom na typológiu občianstva sa prikláňame k názoru Marshalla (1950), podľa ktorého občianstvo odráža spoločenskú zmluvu založenú na statuse plného členstva. Vo všeobecnosti v ňom rozlišujeme dve základné roviny: horizontálnu a vertikálnu. V horizontálnej rovine sa občianstvo definuje v kontexte štátu s presne vymedzenými znakmi (práva, povinnosti, a i.), tie sú dopĺňané o vertikálnu dimenziu občianstva, ktorá je (resp. by mala byť) aktívna a spojená s osobným pociťovaním identity.

Základnou otázkou pri tvorbe občianstva však ostávajú podmienky jeho vzniku. Ak v Európe občianstvo získava novorodenec automaticky podľa občianstva rodičov (*ius sanguinis, lat.*), tak napr. v USA platí právo miesta (*ius soli, lat.*) a dieťa získa občianstvo miesta, na ktorom sa narodí. Štátne občianstvo však nezaručuje automaticky štátnu príslušnosť, ktorá poskytuje ďalšie práva. Podotýkame, že i keď jedinec nemá štátne občian-

stvo, tak je chránený všeobecnými ľudskými právami a zákonmi krajiny, ktorú o udelenie občianstva žiada. Občianstvo sa v tomto zmysle stáva sociálnou poisťkou.

Pri skúmaní pojmu občianstvo je zrejmé, že tento pojem v sebe nesie dynamiku a pohybuje sa po horizontálnej i vertikálnej úrovni a nabera mnohé nové formy a prejavy. Konceptuálne je najrozvinutejšia jeho horizontálna rovina zahŕňajúca práva a povinnosti, avšak pasívne vnímanie občianstva je dnes považované za prekonané.

1.1. Občianstvo-historický kontext

Pohľad na génezu pojmu občianstvo vedie ku gréckym mysliteľom a filozofom, akými boli Platón, Sokrates, Aristoteles či Diogenés. Podľa Plichtovej (2010) majú ich učenia črty podobné dnešným konceptom. V antickej civilizácii občan patrí medzi elitu, spĺňa normy a sú mu udelené privilégia, povinnosti a záväzky. Sokrates považuje občana zaviazaného absolútnou poslušnosťou voči zákonom štátu, Diogenés tento koncept dopĺňa o kozmopolitizmus – svetoobčianstvo. Platónov občan je aktívny člen spoločenstva, ktorý sa podieľa na jeho fungovaní a je viazaný na ostatných členov. Pod pojmom občan v tomto období rozumieme muža. Ženy za občianky považované neboli.

Aténske demokratické občianstvo zdôrazňuje slobodu myslenia a konania, Aristoteles však presadzuje, aby občianska výchova bola riadená štátom. Prirodzenosťou človeka je podľa neho žiť v spoločenstve a participovať na ňom, pričom mravné cnosti boli podmienkou občianskych cností (Aristoteles 2011; Predanocycová, 2010). Podobne aj rímsky koncept stavia na statuse, hodnotách a úcte, ktoré sú spojené s občianstvom. Pridáva mu aj širší rozmer, smerom ku kozmopolitnému občianstvu doplnenému o právo voliť a byť volený.

Na druhej strane rímsky koncept nadväzuje na rímske právo a uznáva v prvom rade rovnosť občanov pred zákonom (priznáva občanom majetkové a politické práva). Grécky i rímsky koncept sa však v období stredoveku vytrácajú, keďže status občana v tomto období chýba¹. Rozdelenie spoločnosti je jasne zadefinované, rozdeľuje sa na šľachtu, duchovenstvo

---

¹ Hovoríme o občianstve v „božej“ obci – cirkvi.

a poddaných. Zaujímavosťou je, že sa popri tom v mestách rozvíja tzv. občianstvo mesta. Zaručovalo privilégiá, ochranu mesta, ale na druhej strane vyžadovalo platenie daní a i. Kučerová (in *Dimenzie občianstva Európskej únie*, 2013) zdôrazňuje, že bez ohľadu na historické obdobie, základom konceptu občianstva bola vždy povinnosť občanov dodržiavať zákony.

Dôležitý medzník v konceptoch občianstva predstavuje francúzska *Deklarácia práv človeka a občana* (Schama, 1989). Garantuje suverenitu ľudu, deľbu moci, rovnosť pred zákonom, ako aj politickú zodpovednosť. Ruší privilégiá šľachty a zavádza pojem občan. Na základe historických udalostí je zrejmé, že francúzska revolúcia sa síce nevyvíjala v duchu týchto princípov, avšak princípy definované v deklarácii slúžili ako východisko pre ďalšie koncepty, ktoré ovplyvnili.

Moderný koncept občianstva v 20. a 21. storočí berie do úvahy nielen práva a povinnosti občanov, ale aj ich aktívny prístup. Marshall (1950) definuje popri právnom a politickom občianstve aj tzv. sociálne občianstvo, ktoré súvisí so zodpovednosťou občana voči štátu a predpokladá aktivitu, akcentuje rovnosť pred zákonom, rovnosť prístupu k informáciám, ako i spoluzodpovednosť v rozhodovacom procese. Otázka demokratických hodnôt a ich presadzovania je dnes diskutovanou témou a vyvoláva viacero polemík. Pri tvorbe hodnotovej demokracie sa do centra pozornosti dostávajú hodnoty ako sloboda a rovnosť (Di Fabio, 2009), problematickou ostáva ich aplikácia v praxi.

Modernému typu občianstva založenom na liberalizme predchádzal Lockeov koncept prirodzených práv, ako aj Rousseova anticipácia myšlienky občianskej samosprávy (Katuninec, 2007). V 19. storočí je spolu s kreovaním národných štátov spojená myšlienka štátnej príslušnosti, občianstvo tak naberá štátny charakter a reaguje na odlišné podmienky v jednotlivých štátoch. Marshall (1950) sa vo svojom koncepte prikláňa k liberálnym a univerzalistickým myšlienkam a otvára otázku, či je občianstvo len právnym, resp. politickým konceptom. Všeobecnejšie povedané, či je občianstvo súborom noriem, hodnôt a praktík, ktoré slúžia na riešenie určitého kolektívneho problému. Sociálnu kvalitu občianstva podľa neho ovplyvňuje predstava o tom, kto je občan a kým by mal byť.

Občianstvo sa vo svojom historickom vývoji dostalo na začiatku 21. storočia do novej situácie. Okrem toho, že je ešte stále predovšetkým

považované za členstvo v politickej komunite, prechádza fázou sociokultúrnej konceptualizácie, ktorú charakterizuje občiansko-kultúrny fenomén. „*Definovať občianstvo mimo kultúrnych kontextov, tradícií, noriem, hodnôt, identít, komunit, atď. je dnes už nedostatočné. Občianstvo je členstvo v kultúrnej komunite a participácia na tvorbe, distribúcii a akceptácii kultúrnych hodnôt*“ (Plichtová, 2010, s. 53). Samotná politika je v súčasnosti vnímaná ako kultúrny fenomén. Občianstvo sa preto rozvíja v mnohých nových konceptoch kultúrneho a multikultúrneho občianstva.

Kultúrne občianstvo pracuje predovšetkým s pojmom kultúrna identita jedinca. Jediniec je vnímaný ako člen sociokultúrnej komunity, v ktorej sú prítomné pojmy ako inklúzia, exklúzia, dôstojnosť, marginalizácia a pod. Táto komunita môže byť regionálneho, národného i interkultúrneho charakteru. Ako uvádza Kymlicka (2002), kultúrne občianstvo poskytuje jedincovi priestor pre participáciu bez toho, aby si vyžadovala zmenu jeho kultúrnej identity.

Kultúrne občianstvo vzniká ako protipól k tradičným politickým a právnym definíciám občianstva, nakoľko je v ňom venovaný väčší priestor rozvoju sociokultúrnej identity človeka, ktorá nie je redukovaná na nositeľa práv a povinností. V tomto kontexte sa dnes spätne upozorňuje na Aristotelove myšlienky občianskych cností (Aristoteles, 1979; Predanocyová, 2010), ktoré charakterizujú túto identitu. I keď právne a politické zadefinovanie občianstva, ako naznačujeme aj v tomto historickom prehľade, má svoje opodstatnenie, koncept občianstva sa dnes prehlbuje a dopĺňa práve tým, že prekračuje hranice národných štátov a vyžaduje si zmenu definícií.

Občianstvo ako celok pozostáva z troch základných dimenzií: kognitívnej, sociálnej a afektívnej. Pokiaľ na kognitívnej úrovni ide o osvojenie si demokratických predstáv a pri afektívnej o osvojenie si demokratických hodnôt a ich internalizáciu, tak sociálna dimenzia sa zameriava na človeka ako člena spoločnosti. Ako tvrdí Marshall (1950) vo svojej teórii, tieto tri dimenzie sa vzájomne prelínajú. V praktickej rovine sa podľa neho sociálne občianstvo prejavuje cez sociálne partnerstvo.

Sociálne partnerstvo je kľúčovým pojmom v občianskom kontexte. Je vnímané ako inštitúcia, koncepcia i kooperácia. V jadre pojmu sa nachádza špecifická forma vzťahu založeného na demokracii a pluralizme,

ktorý vplýva na hospodársku a sociálnu stabilitu štátov v snahe predchádzať konfliktom, či udržiavať rovnoprávne postavenie účastníkov. Nevyhnutnou podmienkou sociálneho partnerstva je sociálny dialóg vyplývajúci zo vzájomnej interakcie sociálnych partnerov, vedúci k dohode, stabilite, tvorbe konsenzu a kultivovanému riešeniu sporov.

Sociálny dialóg dnes vyžaduje intenzívne zapájanie subjektov občianskej spoločnosti, ako sú mimovládne organizácie, občianske združenia, vzdelávacie inštitúcie a i., ktoré budú viesť k tvorbe pracovného prostredia a zlepšovaniu životnej úrovne. Sociálne partnerstvo sa tak stáva predpokladom realizácie sociálneho občianstva realizujúceho sa na regionálnej i európskej úrovni. „*Sociálne partnerstvo, sociálny dialóg a tripartizmus predstavujú súčasť európskej i svetovej právnej a kultúrnej identity a vytvárajú obsah dlhodobých stratégií a plánov*“ (Dimenzie občianstva Európskej únie, 2013, s. 102). Aktívne občianstvo sa preto dá realizovať len bez komunikačných bariér a prostredníctvom funkčného sociálneho dialógu.

1.2. Koncepty občianstva

Vzhľadom na vyššie uvedené tvrdenia pozorujeme, že koncepty občianstva sú späté s ideou individuálnych práv a slobôd, ako aj s komunitaristickou ideou členstva v komunite, ktorá posilňuje schopnosti dôverovať, spolupracovať, participovať a tým budovať sociálny kapitál (Putnam, 1950). Aj keď niektoré teórie tvrdia, že občianstvo vo svojej tradičnej podobe zaniká, iní autori upozorňujú, že len nabera nový rozmer – transacionálny, kozmopolitný, globálny či multikultúrny (Brutner, 2005; Čmerek, 2010; Delanty, 2010; Hrubec, 2004 a i.).

Občianstvo predpokladá, že každý jedinec má právo mať práva, ktoré z neho robia člena komunity. Toto členstvo si však nevyžaduje jeho osobnú aktivitu. Demokratické aktívne občianstvo umožňuje slobodnú voľbu občianskych aktivít, ale nevyvíja na občanov nátlak, čo vedie skôr k dobrovoľnej pasivite občanov. Z tohto dôvodu je rovnováha v tomto vzťahu problematická. „*Pasívne občianstvo nie je občianstvo v pravom zmysle, keď občan iba využíva svoje práva či privilégia, uznáva autority, ktoré mu ich udelili, poslušne ich rešpektuje a podriaďuje sa im*“ (Plichtová, 2010, s. 55). V tradičnom ponímaní politického a právneho občianstva totiž aktívny

prejav jedinca absentuje, je zaň väčšinou považované len odovzdanie hlasu vo voľbách, ktoré sa týkajú väčšiny obyvateľov.

Kymlicka (2002) rozlišuje v občianstve štyri dimenzie: právny status, identitu, solidaritu a cnosť. Občiansky status je považovaný za tzv. základ, na ktorý nadväzuje súbor práv. Identita a solidarita sa prejavujú cez aktívne praktiky a participáciu. Avšak aktivita občanov nemusí znamenať kvalitu. Občania sa môžu aktivizovať aj pôsobením propagandy, korupcie a pod. Z tohto dôvodu rozlišujeme tri aspekty participácie:

1. motivácia a osobné dôvody,
3. reálne možnosti,
3. reálne výsledky.

Motivácia zúčastňovať sa na spoločných záležitostiach, ktoré determinujú život občanov, sa dá charakterizovať ako verejná participácia v snahe o „spoločné dobro“. Zdôrazňujeme, že táto motivácia sa formuje v prvom rade na základe vlastných potrieb a predstáv participantov. Motivácia nemusí viesť k priamej osobnej účasti. Vzhľadom na zmenu nastavenia spoločnosti sa dnes občianstvo nedá odizolovať a ponechať v medziach uzavretých štátnych či regionálnych celkov. Občianstvo sa prejavuje naprieč kultúrami, pričom si človek ako kultúrna identita môže zvoliť vlastnú komunitu, na ktorej chce participovať, i na druhom konci sveta, pomocou moderných technológií. *„Zdrojem současných polemik jsou především ekonomické tlaky globalizace a interkulturní dialog, který dovoluje poznat odlišné zvyklosti v různých částech světa“* (Hrubec, 2004, s. 9). Je to lákavé najmä pre obyvateľov strednej a východnej Európy, ktorí pred rokom 1989 nemali skúsenosť s krízou politického systému a následnou zmenou spoločnosti. Podľa Habermasa (1996) v tomto období začala ich fáza „dobiehania Západu“.

Demokracia, ako aj demokratické občianstvo, sa najčastejšie skloňujú v pozitívnom zmysle, avšak pojem demokracia v minulosti označoval aj tie najnedemokratickejšie režimy. Demokracia je procesom, v ktorom *„účinná participácia vyjadruje tú skutočnosť, že v procese prijímania záväzných kolektívnych rozhodnutí musí mať každý občan primeranú a rovnoprávnú príležitosť vyjadriť svoje preferencie vo vzťahu ku konečnému výsledku“* (Bolfíková, 2005, s. 251). Ako vyplýva z histórie ľudstva, občianstvo, ktoré vyrastá na ideáli nedemokratickej slobody a obmedzuje aktívne či pasívne aktivity občanov, speje k vlastnému koncu a prerodu v totalitu.

Občianstvo – status, pocit, prax

Na začiatku 21. storočia sledujeme v krajinách EÚ obnovený záujem o občianstvo a ľudské práva. Silnejúca globalizácia a nadnárodné trendy jasne poukazujú na to, že obraz občianstva sa radikálne mení. Kľúčovú úlohu pri chápaní fungovania demokratických štátov, ako aj ich funkcií či foriem, zohráva vzdelávací systém. Vzdelávanie zamerané na národné prvky, ako aj ich symbolická prezentácia, však v súčasnosti nevedie k porozumeniu globálneho rozmeru, aký pojem občianstvo má. Je nevyhnutné, aby každý jedinec „*bol pripravený participovať v rýchlo sa globalizujúcom svete*“ (Osler, 2005, s. 7). Mnoho ľudí pociťuje bezmocnosť (*powerless*, angl.) v občianskej angažovanosti, pri ktorej je kľúčovým faktorom porozumenie pojmu občianstvo. Neredukuje len určitý nadobudnutý status, je vnímané vo väčšom kontexte smerujúcom k pocitu spolupatričnosti.

Propagácia ľudských práv, slobôd a rovnosti v práve je dnes v mnohých krajinách len v teoretickej rovine. Prílevom migrantov je zrejmé, že ich postavenie v spoločnosti je slabšie ako postavenie občanov. Ako dodáva Osler (2005), občianska klasifikácia zatiaľ nedokáže pružne reagovať na diverzitu. Vzdelávanie by z tohto dôvodu malo viesť k snahe porozumieť odlišnostiam v multikultúrnom prostredí. Nový koncept občianstva by mal reagovať na existujúci vzťah medzi občianskym statusom – identitou jedinca a životom v určitej komunite, s ktorou nás spája pocit spolupatričnosti na lokálnej, národnej, regionálnej, európskej či globálnej úrovni.

Občianstvo sa ocitlo v tzv. politickom boji, ktorý sa zameriava výhradne len na práva a povinnosti občanov. „*Občianstvo sa stáva podriadené sérii vyhradených právnych rozhodnutí prijímaných v limitovaných rozhodujúcich kruhoch*“ (Oboler, 2006, s. 6). Pojem občianstvo nie je len statusom získaným narodením či pobytom v istej krajine (komunite), je to taktiež vnútorný pocit, a v neposlednom rade ho charakterizujú aktivity v podobe praktizovaného občianstva. Občianstvo môžeme vnímať paralelne v týchto štyroch rovinách:

---

² Citát v pôvodnej verzii: „That everyone is prepared to participate in an increasingly globalized world.“

³ Citát v pôvodnej verzii: „Thus, citizenship became contingent on a series of restricted legal decisions made by a limited circle of decision-makers.“

1. *Občiansky status*

Ako uvádza Hroch (2009), svet a teda aj európsky priestor, je zložený z mozaiky národných štátov. Obyvatelia štátov sa stávajú legálnymi občanmi štátu dovŕšením istého veku, čím získavajú práva i povinnosti z toho vyplývajúce (napr. možnosť voliť). Občianstvo je zvyčajne redukované na formu statusu: som občan, ktorého práva chráni štát, z čoho vyplývajú benefity ako bezpečnosť, súdny systém, zdravotnícka starostlivosť či vzdelávací systém. Občan sa na funkciách štátu podieľa platením daní. Status občana vznikol v mnohých prípadoch ako výsledok odporu voči vládnuceму systému, napr. vo Francúzsku počas Veľkej francúzskej revolúcie. Preto sa v európskom priestore občianstvo spája s pozitívnymi konotáciami ako sloboda, rovnosť, bratstvo a solidarita.

Občan tak vystupuje v dvoch protipóloch – ako jedinec schopný vlastného úsudku a možnosťou zasiahnuť do chodu vecí v krajine (komunita, a pod.) alebo ako pasívny subjekt, ktorý podlieha iným. Koncept občianstva je často nejasne interpretovaný, čo vedie k jeho zneužívaniu xenofóbnymi politickými stranami, ktoré presadzujú extrémne nacionalistické postoje: my občania vs. oni cudzinci – iní. Status občana sa dostáva do centra politických diskusií nielen v EÚ, ale v celom svete.

2. *Občianstvo ako pocit spolupatričnosti (identita)*

Pokiaľ jedinec získal status občana istej krajiny, je zrejmé, že je do istej miery identifikovaný s týmto štátom. Vláda, komunita či médiá propagujú štát cez rôzne oslavy, sviatky a pod., ale je len na vnútornom postoji občana, do akej miery sa cíti byť jeho súčasťou. Napriek propagácii rovnosti sa občan či skupina občanov stretávajú v bežnom živote s ťažkosťami v prístupe k určitým službám, ktoré im má zabezpečovať štát, čo ovplyvňuje ich dôveru v túto štruktúru.

Mnohí občania sa preto ľahšie identifikujú s určitým miestom alebo regiónom. Podľa výskumu (Osler, 2005) sa mladí ľudia cítia byť v najväčšej miere súčasťou lokálnej komunity, v ktorej žijú. Táto komunita do veľkej miery podlieha globalizačným trendom a dochádza v nej k presunu. Mladí ľudia sa dnes vzdelávajú vo viacerých štátoch a študijné mobility či medzinárodné výmeny podporujú tento trend. Mladý občan sa preto dokáže identifikovať s viac ako jednou krajinou. Takýto jedinec

odmieta národnú identitu podporovanú vzdelávacím systémom, ako aj symboly, ktoré sú mu cudzie, a občianstvo považuje za vyjadrenie vlastnej samodefinovanej identity.

Medzi hlavné formálne i neformálne bariéry plnohodnotného občianstva sú považované etnická príslušnosť a rodová nerovnosť. V rovnakej miere je to kultúrna, jazyková či náboženská príslušnosť, ktorá vedie k exklúzii jedinca z komunity. Pocit „druhotriedneho“ občana majú najmä jedinci, ktorí získali občianstvo istej krajiny, ale naďalej čelia predsudkom, diskriminácii, namiesto proklamovanej férovosti či rovnosti. „*Myslienka občianstva sa v 21. storočí zdá byť dôležitejšia pre ne-občanov štátov, ako pre tých, ktorí sú plnoprávnymi občanmi*“ (Oboler, 2006, s. 8). Občianstvo ako status je tak kľúčovým faktorom budovania pocitu spolupatričnosti.

3. Občianstvo v praxi (solidarita)

Súčasťou demokratickej spoločnosti by mala byť podpora budovania vzájomných vzťahov a aktívna participácia. Predpokladáme tiež, že aktívne občianstvo podporuje ľudské práva a pritom „*nezavisí od príslušnosti k osobitému národnému štátu, hoci štátna príslušnosť ho môže uľahčovať i obmedzovať*“ (Osler, 2005, s. 12). Občania majú právo participovať a vyjadrovať svoj názor. Táto snaha ich často vedie k „odčleneniu sa“ od ostatných členov skupiny a vytvoreniu vlastnej komunity. Tým pádom občianstvo nie je len formálnym vzťahom jedinca k štátu, ktorého dianie ovplyvňuje len cez možnosť voliť. Volebné právo nepostačuje k tomu, aby sa občan cítil aktívne participujúcim na chode spoločnosti.

Príkladom môže byť volebné právo pre ženy, ktoré nepostačuje k tomu, aby sa rodová rovnosť uplatňovala v spoločnosti. „*Od roku 1990 dochádza k renesancii feministického záujmu o občianstvo*“ (MacGregor, 2006, s. 5). Pozorujeme tzv. rodový naturel občianstva (*gendered-nature of citizenship*, angl.), ktorý sa podľa ekofeministickej teoretičky Sandilands (in MacGre-

---

⁴ Citát v pôvodnej verzii: „The idea of citizenship in the 21th century seems more important to non-citizens than it is to those who are full citizens.“

⁵ Citát v pôvodnej verzii: „It is not dependent on belonging to a particular nation state, though it may certainly be facilitated or restricted by membership of a state.“

⁶ Citát v pôvodnej verzii: „Since 1990’s, there has been a renaissance of feminist interest in citizenship.“

gor, 2006) negatívne prejavuje v spoločenskom obraze morálnej povinnosti ženy, ktorá sa má sebaobetovať pre spoločnosť – ďalšie generácie, pričom sa využíva jej materská identita (*mother identity*, angl.) v politických kampaniach po celom svete⁷. Tento koncept starostlivosti o druhých sa prelína s konceptom aktívneho občianstva, ktorého cieľom je tiež starostlivosť o spoločnosť/komunitu bez očakávania individuálnej odmeny či zisku.

Občianske práva sú nevyhnutným východiskom pre praktizovanie občianstva. „*Zmysel občianstva je vo sfére práv, povinností a osobitých atribútov vo vzťahu k rôznym členom národnej komunity*“⁸ (Oboler, 2006, s. 5) Pokles účasti vo voľbách v mnohých krajinách naznačuje krízu demokracie. Tá sa začala jasne prejavovať začiatkom 21. storočia v krajinách s dlhou demokratickou tradíciou. Voľby poznačuje rekordná neúčast' voličov v celej EÚ⁹. Spolupráca ľudí má viesť k ochrane alebo propagácii ľudských práv a životného prostredia. Občania spoluvytvárajú „ľudskú agendu“ (*human agency*, angl.), ktorá má viesť k solidárnosti s ostatnými.

4. *Občianska cnosť*

Ako uvádza Palovičová a Smreková (2003), cnosť je kritériom morálnej záväznosti konania. Toto tvrdenie dopĺňa Jankélévitch (1970), ktorý vníma cnostný charakter identity. Cnosť je istým návykom človeka, ktorá na rozdiel od hodnôt nepodlieha výkyvom a zmenám. Prináleží identite bytostne, je s ňou neodmysliteľne spätá. Cnosť totiž uvádza do pohybu úmysel, ktorý nie je chvíľkový, ale trvalý, a na základe neho očakáva istú hodnotu. Cnosť si vyžaduje aktivitu, ktorá sa dá nazvať cnostným konaním. V prípade občianstva vplýva cnosť na charakter konania, ktorý rešpektuje iných.

Z pohľadu do histórie a do starogréckej morálky je cnosť všade, kde je dokonalosť. Cnosť je vnímaná ako kvalitatívna dispozícia duše, spôsobilosť resp. vloha, ktorá má viesť človeka k tomu, aby konal dobro. „*Dobrý*

---

⁷ K tomuto konceptu sa viažu aj niektoré teoretické práce o dobrovoľníctve, ktoré sa zvykne spájať práve s pojmom maternalizmus – starostlivosť o druhých.

⁸ Citát v pôvodnej verzii: „The meaning of citizenship is in the scope of rights, obligations, and distinctive attributions in relation to different members of the national community.“

⁹ Viď výsledky volieb do Európskeho parlamentu v roku 2014.

úmysel sa síce rodí okamžitým rozhodnutím, ale udržuje sa pri živote v trvaní“ (Smreková – Palovičová, 2003, s. 100). Cnosťou označujeme vykonané dobro, ktoré neodráža len úmysel „dobre konať“, ale prechádza do trvalého zvyku. Toto prejavenie cnosti však závisí od situácie a príležitosti, pričom cnosť sama o sebe by nemala mať len príležitostný charakter.

Paradoxom cnosti je, že je znakom mravnej identity človeka, ale nedá sa naučiť len teoreticky. Charakter, ktorý odráža morálnu identitu, je do veľkej miery ovplyvnený dedičnosťou (výchovou v rodine k morálnym pravidlám), avšak procesom dospievania si človek túto identitu dotvára sám. Cnostné konanie si vyžaduje priamu aktivitu, v ktorej má možnosť sa prejaviť.

Cieľom cnosti by malo byť dosiahnutie ľudského šťastia. Práve šťastie je kľúčovou hodnotou v kontexte cností. Podľa Aristotela (2011) bolo vnútornou dimenziou cnostného spôsobu života, a až dnes sa opätovne stáva súčasťou humanitných, filozofických a sociálnych vied. Túžba po šťastnom živote je dôležitou motiváciou konania jedinca a dosiahnutie šťastia je často prioritou ľudského konania. Šťastie je istým finálnym stavom, ktoré najúplnejšie vyjadruje ľudskú existenciu. Z pohľadu globálnej doktríny budúcej spoločnosti je zrejmé, že práve teória (koncept) cností a šťastia má nahradiť princíp násilia, ktorý je prítomný a dominantný v dnešnej dobe. *„Práve kultúru považuje za prvotný element šťastnej spoločnosti, za primárnu aktivitu, ktorá dokáže transfigurovať požiadavky materiálneho blahobytu na autentickú radosť“* (Smreková – Palovičová, 2013, s. 131). Kultúrna čo občianska aktivita v tomto prípade nemusí viesť nevyhnutne k sociálnej zmene, avšak môže pôsobiť na vytesnenie starých a nefunkčných kultúrnych vzorcov.

Pri prejave občianskych cností v bežnom živote hrá dôležitú úlohu inštitucionálna podpora. Bez spravodlivosti, statočnosti či pravdovravnosti a iných cností by sa narušil chod spoločnosti. Funkcie cností sa prejavujú vo vedení k „dobru“, ktoré sa prejavuje šťastím spoločnosti (verejným blahom). Aj v niektorých moderných subkultúrach tradičný systém cností ešte prežíva. Za vzory sú považované nezávislé a rozumné bytosti, ktoré ešte reprezentujú cnostnú a morálnu identitu. Tým odporujú vnímaniu človeka ako bytosti egoistickej.

Cnosti, ako aj občianske cnosti, majú viesť k šťastnému životu. Toto šťastie sa prejavuje i v zjednodušení vzájomnej komunikácie a vo vízii sve-

ta, ktorý nesúžujú neustále vojnové konflikty. Cnosti majú každému jedin-
covi pomôcť pri formovaní jeho vlastnej identity, rozvinúť jeho schopnosti
a priviesť ho ku šťastiu.

Kozmopolitné občianstvo

V predchádzajúcom texte sme uviedli štyri roviny občianstva, ktoré sú
podľa Marshalla (1950) v historickom vývoji Európy sprevádzané politic-
kým bojom o uznanie práv a priamo súvisia s bojom o slobodu a rovnosť.
Občan získava prioritne garantov práv, osobné slobody, následne možnosť
voliť si svojich zástupcov a práva zaisťujúce istý životný štandard (vzdelá-
vanie, zdravotníctvo). Občianstvo sa transformuje pod vplyvom kozmo-
politných prvkov, ktoré doň vstupujú.

Základné koncepty občianstva – liberálne, komunitárne a občiansko-
republikánske (*civic – republican*, angl.) v 21. storočí podľa Oslera (2005)
nahrádza kozmopolitné občianstvo. Dnes už nepostačuje liberálne ob-
čianstvo upozorňujúce na dôležitosť práv a slobôd uvoľňujúcich od pevné-
ho sociálneho statusu, tradičných rolí a fixovaných identít umožňujúcich
tak jedincovi zvoliť si vlastnú identitu. Podobne nestačí ani komunitárne
občianstvo (*communitarian citizenship*, angl.) preferujúce solidaritu na-
miesto individualizmu a rozvoj konceptu identity o etnickú, resp. kultúrnu
príslušnosť k určitej komunite na základe podobných hodnôt či princípov,
a ani občiansko-republikánske občianstvo určujúce za prioritnú politickú
a inštitucionálnu bázu verejného priestoru, ktorú reguluje štát s identitou
redukovanou na triedu, etnikum, náboženstvo a podobné kategórie. Pri-
chádza kozmopolitný koncept, ktorý v podstate preberá nosné myšlienky
všetkých predtým uvedených konceptov a má poskytnúť alternatívu ob-
čianstva vyhovujúcu dnešnej globálnej občianskej spoločnosti.

Kozmopolitné občianstvo sa približuje ku Kantovej filozofii¹⁰ (Gaubatz,
2014). Smeruje k občianstvu vo svetovej komunite, ktorá uznáva rovnaké
ľudské hodnoty. Kozmopolitný občan teda rozoznáva univerzálne hod-
noty vo všetkých kontextoch. Kombinuje humanistické princípy a normy
s rovnosťou, pričom vyzdvihuje rôznorodosť. Monolitická identita sa stáva
minulosťou, keďže medzinárodná migrácia vedie k vzniku transnárodných

---

¹⁰ Zástancovia/odporcovia – unieralizmus vs. relativizmus.

komunit a kultúrne diverzifikovaných spoločností. Občan teda nemá len jednu národnú identitu, nie je viac politicky spätý s jedným národom, ale hovoríme o jeho tzv. *multiple identity*, angl. – viacnásobnej identite.

Úlohou šírenia povedomia o občianstve je poverený vzdelávací systém. Podľa Deweyho (2002) štát od 19. storočia prevzal kontrolu nad vzdelávaním, od náboženstva po charitatívne organizácie. Učiteľ sa týmto pádom stáva „agentom“ národného štátu, ktorému by mal preukazovať oddanosť a lojalitu. Každá ideológia sa šíri najmä cez vzdelávací systém. Pokiaľ národná politika propaguje národné občianstvo a ignoruje odlišné prejavy, tak vedľajším efektom je nárast xenofóbnych prejavov (my vs. oni).

Ak neberieme do úvahy istú negatívne vnímanú univerzálnosť hodnôt, tak kozmopolitné občianstvo odкрýva v jednotlivcovi viac stupňov identít, pričom žiadnu nepopiera. Občan nestráca svoju národnú identitu, ale získava navyše aj inú. Je prepojený so svetom, neviaže sa na konkrétne politické strany ani inštitúcie. V duchu ľudských práv nie je kozmopolitnému občanovi ľahostajné popieranie ľudských práv ani v iných častiach sveta, a vyžaduje istý stupeň kvality života v domácej krajine, nakoľko vníma ľudské bytosti ako rovné v práve a voľbe, ale rôznorodé v prejavoch. Preto môžeme toto občianstvo vnímať na troch úrovniach: lokálnej, národnej a globálnej. Ako kozmopolitný občan sa nik nenarodí. Človek sa ním stáva vďaka vlastnému formálnemu i neformálnemu vzdelávaniu.

Vo svojej správe *We the People* z roku 2000 uvádza Annan, že 20 % populácie má v rukách bohatstvo sveta a polovica populácie sveta žije v chudobe. Neoliberálna ekonomika oslabuje ochranné sociálne mechanizmy stanovené napr. odbormi a jej následkom je sociálna exklúzia. Rozdiely v sociálnych podmienkach tým pádom vedú k politickým konfliktom (často ozbrojeným) a anarchii. Neoliberalizmus privileguje makroekonomické ukazovatele nad práva a hodnotu života jedinca. Ak uvažujeme nad občianstvom v tomto kontexte, nemôžeme ho odlúčiť od spoločenskej situácie, ktorá je charakteristická v tomto období nezamestnanosťou a zhoršenými podmienkami. „*Globalizácia sa zdá byť divokým procesom zahŕňajúcim prepojenosť a exklúziu, integráciu a fragmentáciu, homogenizáciu a diverzitu*“¹¹ (Kaldor, 2000, s. 10) Občania demokratických štátov

¹¹ Citát v pôvodnej verzii: „Globalization can be seen as a wild process involving interconnectedness and exclusion, integration and fragmentation, homogenisation and diversity.“

majú moc zasiahnuť do situácie, ale v globálnom kontexte národné štáty nefungujú ako samostatné jednotky.

Nadnárodné spoločnosti, najmä finančného typu, oslabujú vlády a do veľkej miery ovládajú dianie na politickej scéne. V akademických kruhoch sa vedú diskusie o opodstatnenosti existencie štátov (Beck, 2000). Jednotlivé štáty EÚ naďalej kontrolujú a spravujú svoju spoločnosť a ekonomiku, no paralelne s nimi si obrovské nadnárodné spoločnosti veľkou rýchlosťou homogenizujú svet, stierajú diverzitu a popierajú práva, za ktoré bojovali mnohé generácie. Aktívne občianstvo, ktoré preverí skutočnú moc rozhodnutí jedinca či skupiny jedincov, je v 21. storočí oveľa rozvinutejšie ako kedykoľvek v histórii. „Aktívne občianstvo založené na úsilí a práve stojí v opozícii k apatii¹²“ (Osler, 2005, s. 30). *V dobe, keď sa liberálna demokracia zdá byť slabou, je to práve apatia a fatalizmus, ktoré umožňujú nacionalistickým a xenofóbnym stranám získať politickú moc.*

Vzdelávanie vedúce ku kultúre ľudských práv (culture of human rights, angl.) je proklamované UNESCOm aj vzhľadom na fakt, že vzdelávací systém ako inštrument štátnej politiky môže podporovať povedomie o občianskych či ľudských právach. Systém však môže byť zneužitý v rovnakej miere aj pre ideologické ciele. Rovnako myšlienka svetového mieru je založená na globálnej kultúre ľudských práv, ktorá by sa mala realizovať na národnej a lokálnej úrovni s pomocou vlád a mimovládnych organizácií. Od roku 1999 Rada Európy propaguje vzdelávanie o ľudských právach cez deklaráciu na podporu vzdelávania v oblasti demokratického občianstva (*Declaration of Citizenship, Human Rights and Civic Responsibility*, 2006). Občiansky koncept je v nej charakterizovaný ako legálny status, politická aktivita, súbor práv a kolektívna identita.

Nové občianstvo (francúzsky a britský teoretický model)

Koncept „nového občianstva“ vznikol ako alternatívny projekt francúzskych teoretikov, ktorý vyjadruje politický ideál progresívnej spoločenskej zmeny. Jeho cieľom je predefinovanie občianstva. Občianstvo 21. storočia nadobúda supranárodný rozmer, prekračuje hranice štátov a je do veľkej

---

¹² Citát v pôvodnej verzii: „Active citizenship based on struggle and on rights stands opposed to apathy.“

miery ovplyvňované medzinárodnými faktormi (Watters, 2003). Môžeme konštatovať, že je to postnárodný koncept občianstva, kde sú práva a povinnosti vnímané nadnárodne (neviazane na príslušnosť k štátnemu celku).

Jedným z prvých návrhov nového občianstva bol projekt francúzskeho teoretika Bouamama (1992), ktorý však nekorešpondoval so sociopolitickou realitou súčasnosti. *„Táto utópia neprinesla radikálnu alebo úplnú transformáciu spoločnosti. Nesnažila sa zmeniť existujúci poriadok alebo priniesť alternatívny politický systém¹³“* (Watters, 2003, s. 48) Demokratické princípy Bouamamu sa zdali byť do veľkej miery vzdialené súčasnej spoločnosti a jej problémom.

O iný prístup sa pokúsil Brubaker (1990), ktorý sa opiera o tézu, že v súvislosti s prejavom národnej identity počas Veľkej francúzskej revolúcie sa už v tom čase objavujú „cudzinci“ (ne-občania). Ak je teda tradičné občianstvo fixované na národ, historicky špecifické, nové občianstvo by malo reagovať na sociálnu realitu vo svojej rôznorodosti a mnohorakosti aj mimo národné celky. Súhlasí s ním aj radikálna teoretička Mouffe (1994) všímajúca si práve sociálnu exklúziu ako negatívny následok snahy o univerzálne občianstvo. Kládne si otázky, ako je možné nanucovať rovnaké hodnoty rôznym identitám, a zároveň podporovať diverzitu a jej prejavy. Jej demokratická teória vedie k prehĺbeniu a rozšíreniu demokratických hodnôt tým, že jedinec dokáže rozoznať odlišnosť a akceptovať ju, čím predchádza konfliktom.

Koncept Mouffe (1994) sa stal inšpiráciou pre ďalšie dve teoretičky Isin a Wood (1999), ktoré rozvíjajú myšlienku pluralizácie spoločnosti. Jej následkom je tvorba rôznych kultúrnych politík súvisiacich so vznikom nových identít. Súhlasia s Mouffe (1994), že občianstvo musí zohľadňovať rozdiely identít a proces sociálnej diferenciacie, ale odmietajú radikálne občianstvo. Z pohľadu britských vedkýň je francúzsky model etnocentrický a partikularistický v duchu abstraktného univerzálneho ideálu. Občianstvo sa tým pádom stáva nadradené ostatným identitám. Francúzske

---

¹³ Citát v pôvodnej verzii: „This utopia does not propose a radical or totalising transformation of society, and it does not strive to reverse the existing order or impose an alternative political system.“

občianstvo je „charakteristické tvorbou konsenzu okolo abstraktných univerzálnych princípov, pri ktorom sú všetky ostatné možnosti diskusie, alebo opačný postoj odmietané¹⁴“ (Waters, 2003, s. 52).

V neskoršom období ďalší predstaviteľ francúzskeho konceptu nového občianstva Balibar (1998) potvrdzuje, že žijeme vo svete, v ktorom sa postupne vytráca národná identita, ako aj hranice štátov. Aj národné občianstvo je prekrývané nadnárodným, napr. európskym alebo kozmopolitným. Európske občianstvo je z jeho pohľadu jednoduchým transferom občianstva na vyšší level, pričom sa ním posilňujú práva na národnej úrovni. S touto situáciou je spojená tvorba nových hraníc, pretože migranti mimo krajín EÚ sa automaticky stanú „*European resident non-citizens*, angl.¹⁵“, čím vzniknú nové neviditeľné hranice vnútri priestoru EÚ.

Napriek snahe o jednotnú integráciu v EÚ sledujeme, že s rastúcou integráciou štátov dochádza k separácii štátu od občanov. EÚ preto z dlhodobého hľadiska môže v budúcnosti predstavovať mechanizmus moci, ktorý využívajú jednotlivé štáty na kontrolu a reguláciu. Balibarova teória (1998) istým spôsobom podporuje národné štáty, ak podľa jeho názoru pracujú v spoločnom úsilí za spoločný demokratický ideál. V dobe obnoveného extrémneho nacionalizmu a patriotizmu predkladá ideál spoločnosti, ktorá je transnárodná, bez opozícií či súťaživosti. Tento názor podporuje aj Scott (2006, s. 20), ktorý tvrdí, že „*prehľbovanie a rozširovanie EÚ teda vedie k rôznym priestorovým stratégiám, ktoré pretínajú tradíciu národne orientovaného rozvoja*¹⁶.“ Tieto koncepty sa pokúšajú reflektovať zmenu spoločenskej situácie, i keď ostávajú v teoretickej rovine bez väčšieho záujmu.

Na margo kozmopolitného občianstva prichádza Bourdieu (1998) s názorom, že globálna štruktúrovaná transformácia spoločnosti je vedená ekonomickými neoliberalnými pravidlami a v podstate občana depolitizuje.

---

¹⁴ Citát v pôvodnej verzii: „Citizenship is characterised by the formation of a consensus around abstract universal principles in which all possibilities for consultation or opposition are removed.“

¹⁵ Preklad: Obyvatelia Európy bez občianstva.

¹⁶ Citát v pôvodnej verzii: „The deepening and widening of the EU, has thus elicited a variety of spatial strategies that cut across traditional nationally-oriented development practice.“

V popredí sú menové a ekonomické priority a ukazovatele. Európske sociálne hnutia len spájajú do spoločného celku občianske, sociálne a ľudské práva, ktoré by mali byť chránené. Preto je prehodnotenie pojmu občianstvo len výsledkom ekonomických a historických okolností, ktoré sa prejavujú, pričom ich indikuje nefunkčnosť politických systémov a sociálna exklúzia.

Ak britské štúdie skúmajú občianstvo vo vzťahu k rôznym sociálnym skupinám (z pohľadu rodu, identity, globalizácie), tak francúzske štúdie sa zameriavajú na analýzu jednej vybranej sociálnej skupiny, čím sú značne limitované. Štát v nich, v duchu odkazu revolúcie, vystupuje ako ochranca demokratických ideálov pre všetkých a navždy. „*Nové občianstvo, zakorenené v rozmanitých formách sociálnej reality, musí podporovať dôležitý rozvoj základných princípov solidarity*“¹⁷ (Waters, 2003, s. 58). Toto nové občianstvo vyžaduje aktívnu účasť mravnej bytosti schopnej vlastného úsudku a voľby. Tradičné občianstvo bolo prevažne pasívne (*essentially passive, angl.*). Od nového občana sa vyžaduje aktívna participácia na spoločenskom i politickom živote v inej forme ako doteraz. Z pasívneho subjektu sa mení na aktívneho účastníka vo svojej komunite. Občianstvo prechádza z jednotlivca determinovaného štátom na individualitu, ktorá prezentuje vlastné občianstvo a ovplyvňuje svoje prostredie. Tým pádom pojem občan nie je redukovaný na „voliča“, či „platcu dane“, ktorý je v pozícii „majetku“ štátu.

V koncepte nového občianstva sa štát symbolicky stáva kolektívnym vlastníctvom občanov. Dnes už pozorujeme, že sa tento aktívny prvok dostal do teórií nielen francúzskych či britských odborníkov, ale postupne si túto myšlienku osvojila aj EÚ a začala ju podporovať. Tieto koncepty uvažujeme v snahe zdôrazniť fakt, že prehodnocovanie pojmu občianstvo nie je výsledkom posledného desaťročia, ale tento proces trvá už dlhšiu dobu. Francúzski a britskí intelektuáli ponúkli niekoľko možných variácií, ktoré mali ozrejmiť posun občianstva do iných foriem a praktík ako tých, ktoré boli a sú považované za tradičné a nemenné.

---

¹⁷ Citát v pôvodnej verzii: „New citizenship, rooted in the multiple forms of social reality, must favour an important developement of these basic solidarities.“

2. AKTÍVNA OBČIANSKA SPOLOČNOSŤ

Pokiaľ rozvíjame myšlienku aktívneho občianstva, jeho nevyhnutnou podmienkou je funkčná občianska spoločnosť. Korene občianskeho združovania a občianskej spoločnosti nachádzame v antike, kedy táto forma dobrovoľného partnerstva nestála v opozícii voči politickým organizáciám. Normy a mravné zásady mali zabezpečovať jednotu spoločenských štruktúr a zabrániť rozkladu v dôsledku dobrovoľných občianskych aktivít.

V súčasnosti sa situácia oproti antickým časom zmenila. *„Teória občianskej spoločnosti sa dnes dopracovala k poznaniu, že ide o fenomén, ktorý možno najširšie charakterizovať ako súhrn kultúrnych praktík, produkujúcich a reprodukujuúcich hodnoty a prostriedky ich realizácie v oblasti verejnej sociálnej interakcie a komunikácie za hranicami súkromných (osobných a rodinných) potrieb a mimo praktík odohrávajúcich sa v rámci štátnych inštitúcií“* (Plichtová, 2010, s. 69). Dobrovoľné občianske aktivity sú tak vítanou súčasťou občianskeho prejavu a podporuje sa najmä pluralita spoločenských štruktúr.

Podľa Chambersa a Kopsteina (2006) občianska spoločnosť existuje na šiestich úrovniach:

1. mimoštátna,
2. protištátna,
3. v dialógu so štátom,
4. s podporou štátu,
5. v partnerstve so štátom,
6. za hranicami štátu.

Občianska spoločnosť pôsobí formou verejného dialógu¹⁸. Je ťažké presne určiť, kde je hranica občianskej spoločenskej angažovanosti a manipulovateľnosti. Ak občianska spoločnosť popri tom preberá funkcie štátu, tak prestáva byť nepolitickou. Vzhľadom na tieto fakty, ako aj na rozdelenie na jednotlivé úrovne, vzniká čoraz viac otázok v súvislosti s globálnou občianskou spoločnosťou, ktorá tvorí protipól nadnárodných politických štruktúr.

---

¹⁸ V negatívnom zmysle médiá ovplyvňujú verejnú mienku a sú dôležitými hráčmi v globálnom biznise.

Občianska spoločnosť je všeobecne pozitívne prijímaná, nakoľko občania si uvedomujú jej priamy dosah. Ako uvádza Putnam (2002), občianska spoločnosť integruje ľudí a spája v snahe dosiahnuť spoločný cieľ. Aj „zlá“, teda nefungujúca občianska spoločnosť, je podľa neho lepšia ako žiadna. V nasledujúcom texte prinášame základné tézy konceptu občianskej spoločnosti, avšak po preštudovaní viacerých materiálov (Bútora, 2012; Majchrák, 2004; Marada, 2003 a i.) môžeme konštatovať, že typológia občianskych spoločností nie je teoreticky presne zadefinovaná a nedá sa ani striktne vymedziť.

2.1. Koncept občianskej spoločnosti

Občiansku spoločnosť charakterizujú viaceré rozličné teórie a koncepty, ktoré ju považujú za druh združovania občanov v nadindividuálnej (kolektívnej) rovine, pričom jej základnou jednotkou je aktívny a kompetentný občan. „*Eudské spoločenstvá zahŕňajú množstvo rozmanitých sociálnych združení a práve v tom spočíva jadro pojmu občianska spoločnosť*“ (Plichťová, 2010, s. 60). Základom takého združovania je najmä ekonomický motív prežitia.

Aj v dnešnej spoločnosti sú to ekonomické hodnoty, ktoré sú najsilnejším motivačným faktorom pre združenia v oblasti filantropie, komunikácie a kooperácie založenej na dôvere a sebarealizácii. Dnes neexistuje jedna, resp. jednotná definícia pojmu občianska spoločnosť. Prikláňame sa k všeobecnému názoru, že je to dobrovoľné konanie na základe spoločných cieľov, záujmov či hodnôt. Občianska spoločnosť je vyhranená voči moci a štátu ako nepolitická a neekonomická (nezisková). Vo svojom jadre je značne diverzifikovaná, zahŕňa najrôznejšie organizácie, ako mimovládne organizácie, komunitné centrá, náboženské a profesionálne skupiny, sociálne hnutia a charity.

Müller (2003) definuje tri dimenzie občianskej spoločnosti:

1. štruktúrna dimenzia

Vychádza z tvrdenia, že tretí sektor funguje popri štáte a trhu, je založený na princípe solidarity a zabezpečujú ho inštitúcie tvoriace systémové štruktúry.

2. funkcionálna/dynamická dimenzia

Súbor občianskych praktík, aktivít a noriem.

3. normatívna/holistická dimenzia

Občianska spoločnosť predstavuje celkovú kvalitatívnu charakteristiku spoločenského života, je ekvivalentom pojmu „*dobrá spoločnosť*“ (Di Fabio, 2009). Občania sa v rámci jej fungovania podieľajú na jej spracovaní, sami sa rozhodujú o podobe a kvalite života.

Koncept občianskej spoločnosti je dnes heterogénny a zahŕňa veľké množstvo niekedy až nesúrodých občianskych prejavov. „*Občianska spoločnosť nemôže fungovať bez hodnôt, ako sú zodpovednosť, angažovanosť, tolerancia a nezištnosť*“ (Dimenzie občianstva Európskej únie, 2013, s. 113). Gregorová-Brozmanová (2009) označuje tretí sektor za jeden z pilierov občianskej spoločnosti. Tretí sektor poskytuje formálny, inštitucionalizovaný, neziskový a dobrovoľný priestor pre pôsobenie inštitúcií ako aj pre aktivity občanov. Predpokladom realizácie aktívneho občianstva je občianska spoločnosť.

Tretí sektor je nevyhnutnou súčasťou fungujúcej občianskej spoločnosti, ktorá poskytuje priestor pre slobodnú voľbu, realizáciu zmien, ktoré sa týkajú priamo jednotlivcov. Predpokladáme, že tým vytvára zároveň platformu pre občiansku kultúru. Táto praktická realizácia aktívneho občianstva sa odohráva najčastejšie na úrovni komunít a komunitného života. Občan je zainteresovaný do diania vo svojom okolí a pociťuje potrebu prejavíť sa, pomôcť, či byť aktívnym v prospech väčšiny.

Občianska spoločnosť tým podporuje altruistické správanie. „*Altruizmus je vnímaný ako pozitívna kvalita ľudskej osoby a altruistické konanie je pozitívne hodnotené v mnohých kultúrach*“ (Sýkora, 2011, s. 21). Už zakladateľ tohto pojmu Comte preferoval altruistický interpersonálny vzťah založený na nereligióznej humanite. Ľudská osoba koná tak, že jej osobný cieľ a prospech sa podriaďuje cieľom spoločnosti (komunita, celku) alebo inej osobe a jej dobru. Aktívne občianstvo v občianskej spoločnosti si vyžaduje obetovanie vlastného času a schopností v prospech spoločnosti. Z tohto pohľadu je aktívne občianstvo istým druhom altruistického konania.

Občianska komunita

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, občiansku spoločnosť tvoria združujúci sa občania. Už Tocqueville (in Plichtová, 2010) predpokladá, že malé

spoločenské jednotky sú demokratickejšie ako väčšie. Dokážu spolupracovať na princípoch rovnosti, otvorenosti a dohody, pričom vytvárajú priestor pre deliberalizáciu občanov. Orientujú sa na spoločné ciele, hľadajú kompromisy a najmä miestna komunita pozná svoje potreby lepšie ako štátni úradníci. „Jeden z dôležitých predpokladov však zostáva zamlčaný, a to predpoklad, že členovia komunit budú myslieť a konať ako autonómni, zodpovední a morálne integrovaní občania, a nielen ako členovia komunity, ktorí sú závislí od tých druhých, resp. od tých, ktorí si privlastnili viac práv a moci“ (Plichtová, 2010, s. 22). Pri fungovaní komunity je dôležité, ako je v nej vnímaný jednotec, ale tiež ako sa vníma sám (ako člen alebo ako občan).

Lokálne elity často zneužívajú občianske spolky na posilnenie svojej moci, nakoľko predpokladajú konformné správanie občanov voči autorite. Rozhodovanie občanov je preto často cieľom manipulácií. Taktiež priširoké vnímanie pojmu občianstvo, ako je prezentované i vo vzdelávaní, je potrebné redukovať smerom k uznaniu heterogénnej identity jedinca. Tento princíp odmieta doktrinizáciu kultúrnej homogenity a kritizuje etnocentrizmus, rasizmus či extrémny nacionalizmus.

Už Rawls (in Brown, 2003) upozorňuje na morálnu a spoločenskú dimenziu občianstva v komunite. Prejavuje sa dôverou vo vzťahoch a v snahe o spoločné dobro. V súčasnosti pozorujeme skôr úpadok morálnej autonómie v spoločnosti, keď občan nie je prostriedkom na dosiahnutie dobra, ale v inom uhle pohľadu skôr „prekážkou“ spoločenského pokroku¹⁹.

V komunitnom živote majú dôležité postavenie „dobrovoľné združenia plniace úlohu organizačného článku medzi rodinou a štátom; majú potenciál vytvárať prepracovanejšie identity, ktoré sú potrebné pre každú úspešnú modernú demokraciu“ (Majchrák, 2004, s. 23). Občianska spoločnosť dneška vychádza z koreňov v 18. a 19. storočí, keď sa občiansky aktivizmus formoval pod vplyvom zmeny sociokultúrneho prostredia²⁰. „Občianska rétorika a verejná angažovanosť sa postupom času stávali znakom statusu a identity a nástrojom sociálnej stratifikácie“ (Majchrák, 2004, s. 39).

---

¹⁹ Pokiaľ odporuje autoritám a popiera ich.

²⁰ Občianska spoločnosť sa zvykne označovať za výlučný produkt európskeho osvietenstva.

Model komunitnej spoločnosti je relatívne diferencovaný v liberálnych demokraciách. Garantom práv ostáva štátna autorita, ale komunita prejavuje autonómne znaky nezávislého občianstva. Z tohto dôvodu aktivity komunity (prejavy občianskeho sebauvedomenia spoločenstva) môžu narážať na mocenské štruktúry štátu. Komunitná spoločnosť je považovaná za sféru zdieľajúcu občiansku identitu a solidaritu, ktorá funguje ako zložka občianskej spoločnosti. „*Občanské společnosti nejsou nějakým abstraktním, neukotveným prostorem. Nacházejí se ve skutečném historickém čase jako součásti politických zřízení*“ (Marada, 2006, s. 56) Pluralitne chápaná občianska spoločnosť sa tak stáva prostredím na vyjadrenie rôznorodých záujmov, cieľov a identít.

Členovia komunitnej spoločnosti očakávajú, že štát bude vydávať i dodržiavať všeobecne záväzné nariadenia a reagovať na potreby spoločnosti. Avšak takáto komunita tvorí relatívne autonómny diskurzívny priestor, v ktorom „*občanství vystupuje spíše jako abstraktní, ničméně přitažlivý ideál solidarity v rámci mezního společenství*“ (Marada, 2006, s. 103). Tento citát dopĺňa Katuninec (2007), ktorý možnosti občianskej participácie vo fungujúcej demokracii neobmedzuje len na voľby, ale občianovi ponúka širší priestor na uplatnenie svojich záujmov, ktoré však nesmú byť v rozpore so záujmom verejným. Okrem všeobecne presadzovaného tvrdenia o prínose komunitných spoločností je ich paradoxom, že automaticky nemusia ostať apolitické a bez vedľajších úmyslov. „*Mnohé organizácie, ktoré dnes tvoria občiansku spoločnosť, pôsobia len na papieri a ich jedinou skutočnou aktivitou je schopnosť dostať sa k rôznym grantom*“ (Katuninec, 2007, s. 81). Solidarita v komunitnej spoločnosti neupiera právo na vlastné záujmy, ale niekedy prináša protirečenia, keď je osobný záujem nadradený nad verejný.

Spoločenstvo občanov (komunita) v demokratickom štáte aj vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti nečaká na pomoc od štátu, ale jedinec sa sám občiansko-spoločensky angažuje. „*Pre fungujúcu občiansku spoločnosť sú teda základom aktívni občania participujúci na výkone a správe verejnej moci*“ (Katuninec, 2007, s. 96). Aktívne občianstvo je možné realizovať len v podmienkach, ktoré sú preň vhodné. Aj z tohto dôvodu sme dnes svedkami zneužívania občianskej spoločnosti na praktiky, ktoré nevedú k jej rozvoju, ale naopak, obmedzujú ju, limitujú a nezodpovedajú ideám občianskej cnosti.

Globálna otvorená spoločnosť

Komunitná spoločnosť na lokálnej úrovni je konfrontovaná s myšlienkou a ideálom funkčnej otvorenej globálnej spoločnosti, ktorej zabezpečovateľmi sú medzinárodné inštitúcie. Tento cieľ mnohí skeptici považujú skôr za utópiu, nakoľko smeruje proti suverenite národných štátov a je založená len na ekonomických ukazovateľoch. Za jej základnú zložku sa považuje zastupiteľská demokracia a trhovú ekonomiku (Soros, 2001). Otvorenú spoločnosť charakterizuje sloboda, demokracia, vláda zákona, ľudské práva, sociálna starostlivosť, sociálna zodpovednosť. Tieto univerzálne idey však čelia odmietaniu, pretože ich následky a dôsledky sú nejasné.

Pôvod myšlienky otvorenej spoločnosti nachádzame v osvietenstve, ktoré nastolilo vládu rozumu a spoločenskú zmluvu ako základ spoločnosti a štátu. Tradícia je v tomto zmysle podrobená kritickému skúmaniu (Sýkora, 2011). Hlavnou výčitkou voči dnešnému ponímaniu otvorenej globalizovanej spoločnosti je prílišná rôznorodosť, v ktorej si jednotlivci len ťažko vie nájsť svoje miesto. Vyžaduje si slobodu myslenia a dodržiavanie nielen individuálnych ľudských práv, ale tiež povinností.

Idea otvorenej spoločnosti stavia svoje princípy na spoločných hodnotách. „*Trhové hodnoty sú amorálne, zatiaľ čo spoločenské hodnoty sú vo svojom základe morálne*“ (Soros, 2001, s. 180). Napriek tomu sa občiansky aktivizmus niekedy nazýva bojom v beznádejných bitkách a fungovanie mimovládnych organizácií pripomína trhové zákony, keď je oddanosť cieľom prirovnávaná snahe o zvyšovanie obchodných ziskov. Otvorená globálna spoločnosť je fenoménom, ktorý má viesť na globálnej úrovni k podpore občianskych prejavov. Pre občanov je však dnes ešte vždy táto myšlienka abstraktná a vedie k vzniku mnohých otázok.

Kultúrny koncept občianskej spoločnosti

Občianska komunita na jednej strane a veľká otvorená globálna spoločnosť na druhej vytvárajú priestor pre nové definovanie občianskej spoločnosti v zmysle interkultúrnych vzťahov. Tento koncept rozvíja tému vzájomnej spolupráce a rešpektu, solidarity a kritickej verejnej mienky. Ochota a záujem podieľať sa na veciach verejných nepostačuje, pokiaľ nie sú vytvorené vhodné a prijateľné podmienky. Kultúrny koncept nezasahuje len do kultúry národného celku, ale rozvíja sa na viacerých úrov-

niach (lokálna komunita, región, štát a pod.). Habermas (2000) považuje aktivistickú kultúrnu víziu občianskej spoločnosti ako aj jej inštitucionalizovanú podobu fungujúcu mimo politickej sféry za vznik toho, čo nazývame verejnosť.

Hlavným problémom pri zadefinovaní kultúrnej občianskej spoločnosti je jej štruktúra, ktorá zdanlivo pripomína chaos prelínajúcich sa podobných združení (Majchrák, 2004). V politickom koncepte je aj anti-demokratická občianska spoločnosť stále považovaná za občiansku spoločnosť. V tomto prípade sociologický koncept prináša širší uhol pohľadu, keďže berie do úvahy všetky typy organizácií, asociácií (i tie radikálne, kriminálne, ilegálne a pod.) fungujúce v občianskej spoločnosti.

Ak vychádzame z kultúrneho konceptu občianskej spoločnosti, jej základným prejavom je tvorba občianskej (občiansko-politickej) kultúry, v ktorej dochádza k interakcii medzi občanom a štátom, zahŕňa tiež súbor hodnôt a postojov a vedie k tvorbe kolektívnych aktivít. Dopĺňa ju štruktúrálna dimenzia občianskej spoločnosti, ktorá pokrýva všetky spoločenské skupiny a organizácie, vyplňa verejný priestor medzi štátom a občanom a vyvažuje štátnu moc. V tomto zmysle je dôležitou najmä činnosť neziskových organizácií.

Z hľadiska občianskej kultúry je potrebné vziať do úvahy tradície, zvyky a obyčaje, ktoré podmieňujú občianske správanie. V občianskej spoločnosti sledujeme tri orientácie: oddanosť, apatiu a odcudzenie. Ideálna oddanostne-participatívna občianska kultúra je konfrontovaná s nevyhovujúcimi podmienkami, čoho následkom je apatia a odcudzenie. Kľúčovým termínom sa stáva dôvera (Sedláčková, 2012). Preto „*aby sme mohli iným dôverovať, musíme poznať princípy, podľa ktorých sa druhí riadia*“ (Majchrák, 2004, s. 48). Paradoxom dnešnej doby je fakt, že ľudia vkladajú dôveru do vecí a systémov, ktoré nepoznajú a nevedia, ako fungujú.

Občianska kultúra sa rozvíja v dvoch smeroch. Vertikálna rovina sa dotýka vzťahu medzi občanom a štátom, horizontálna vzťahu k druhým (medzi občanmi). Demokracia len ťažko vzniká a rozvíja sa v priestore bez dôvery, jasných pravidiel a noriem. Kultúra občianstva sa tak prejavuje najmä vo formovaní a fixovaní občianskych návykov. Tento koncept je však podľa Faya (2002) nový a nedostatočne rozpracovaný. Ako dopĺňa Plichtová (2010, s. 74): „*Demokracia závisí od svojho kultúrneho*

„*podhubia*“, ktoré môže obsahovať občianske postoje v rôznej podobe.“ Občianska spoločnosť podľa niektorých názorov len odráža kultúrne prostredie a hodnoty kultúry, v ktorej je ustanovená.

Dôležitým aspektom je rozlišovanie medzi politickou a občianskou kultúrou, ktoré nie sú totožné. Občianska kultúra zodpovedá vo väčšej miere miestnej kolektívnej kultúrnej identite, tradíciám, akceptuje pluralitu a existenciu subkultúr. Jej zložkou sú okrem občianskych hodnôt občianske cnosti (zodpovednosť, solidarita, aktivizmus). Ako uvádza Carter (1998), občianska kultúra vychádza z konceptu civility. Občianskosť²¹ sa prejavuje dobrým vzájomným správaním sa, pozitívnymi ideálmi ako dôvera, úcta, slušnosť, tolerancia. Demokratická občianska spoločnosť však vzniká len tam, kde je samotná kultúra na ňu pripravená (hodnotami, ako aj sociálnym systémom).

Občiansky aktivizmus

Občiansky aktivizmus je jedným z hlavných faktorov fungujúcej občianskej spoločnosti. Ako uvádza Putnam (2002), pokiaľ je princíp občianstva spochybnený, dôvera medzi ľuďmi sa vytráca, tak sa ľudia odmietajú angažovať. „*Ludia sú nespokojní, štát je nespokojný*“ (Majchrák, 2004, s. 49) Obviňovanie štátu z pasivity je len následkom nefunkčnej občianskej spoločnosti, ktorá nevytvára adekvátny priestor pre občiansku angažovanosť.

Občiansku angažovanosť môžeme vnímať na dvoch úrovniach:

1. účasť na politickom živote (voľby a platenie daní),
2. účasť na komunitnom živote (kolektívna kooperácia).

Prvá uvedená vychádza z politického konceptu občianstva a za prejav aktivity považuje napr. účasť na voľbách a odovzdanie hlasu, prípadne platenie daní slúžiacich na chod štátu. Druhá dimenzia je širšia a jedným z jej predpokladov je altruizmus. „*Občianska spoločnosť by nemohla fungovať bez toho, aby ľudia nemali víziu a chuť robiť v prospech svojej komunity či celej spoločnosti bez nároku na honorár, a to vo svojom voľnom čase*“ (Majchrák, 2004, s. 51). Altruizmus sa prejavuje v troch formách:

---

²¹ Bútora (2012) rozlišuje pojmy občianstvo a občianskosť, vo väčšine prípadov sú tieto pojmy používané synonymicky.

1. recipročne – odmenou je dobrý pocit, prestíž, kontakty, prospech celku a rovnako aj jedincovi,
2. normatívne – cez stanovené normy a pravidlá,
3. emocionálne – kolektívne prežívanie.

Jedným z prejavov občianskej angažovanosti je občianska advokácia (*advocacy*, angl.), ktorej cieľom je orientácia na zmenu a ovplyvňovanie rozhodnutí, ktoré majú vplyv na život širšieho okruhu zainteresovaných osôb. Kľúčovým pojmom je v tomto prípade laickosť. Odpovede na otázky nenachádzajú experti, ale vychádzajú zo skúseností reálnych ľudí v reálnom prostredí (Shipley – Švihlová, 2014). V zahraničí, najmä v západných demokraciách, je tento hlas verejnosti akceptovaný, v našom priestore sa skôr stretávame s jeho odmietaním a dôležité rozhodnutia sú zverované do rúk expertov.

Agendu občianskej advokácie určujú sami občania, ktorí berú iniciatívu do svojich rúk. Jej bariérami sú nárast konzumného spôsobu života, spoločnosť a kultúra pasivity, pracovné vyťaženie, ktoré neponúka dostatok voľného času na tieto aktivity, kolonizácia verejného života expertmi, nízka úroveň spoločenského diskurzu, dominancia politických strán a pod. Ako uvádza Krišková (2013), dôležitá je aj kultúrna tradícia spolčovania sa v tradičných spolkoch, susedských a rodinných zväzkoch. Občianska advokácia prináša naspäť do centra pozornosti verejný záujem nielen o tzv. veľké, ale aj o malé témy.

Po roku 1989 sa aj na Slovensku začali rozvíjať prvé think-tanky²², teda špecifický typ inštitúcií, ktorých úlohou je tvorba nových myšlienok. Spolu s občianskou advokáciou sa snažia odlišiť flexibilitou a schopnosťou pružne reagovať na aktuálne a akútne otázky verejného záujmu v protipóle k tradičným inštitúciám²³. Presadzujú názor, že nie je podstatné len „poznanie pre poznanie“, ale poznanie má byť užitočné pre následné rozhodovanie (Mesežnikov, 2001). Think-tanky sa rozvinuli ako menšie inštitúcie a iniciatívy, pričom nové myšlienky sú ponúkané ako tovar určený pre spotrebný trh. Vyžadujú si kritické a nezávislé myslenie, nie sú

---

²² V doslovnom preklade ide o „nádrže nových myšlienok“.

²³ Štátnym i akademickým.

jednotne zadefinované, preto škála ich pôsobenia môže byť veľmi veľká. S verejnosťou komunikujú prostredníctvom médií, konferencií, podujatí či prednášok. Skúsenosti zo západnej Európy ukazujú, že môžu ovplyvniť realizovanie konkrétnej politiky.

Občianska angažovanosť sa nelimituje len na vyššie uvedené prejavy. Jej formy sa dnes menia, najmä prostredníctvom moderných technológií. Tie poskytujú priestor pre angažovanie sa rôznymi spôsobmi. Postupne i odborníci z akademickej obce prijímajú tieto nové druhy angažovanosti ako partnerov, nie konkurenciu, pretože môžu viesť k oveľa efektívnejším riešeniam ako tradičné postupy.

2.2. Aktívne občianstvo

Koncept aktívneho občianstva sa opiera o základnú myšlienku, podľa ktorej má občan štátom zaručené práva, ktoré mu umožňujú dosahovanie individuálnych alebo kolektívnych záujmov. „*Moderní společnost vyžaduje aktivitu občana, tudíž občanství musí být stav uvědomění a sebaidentifikace, naplnění občanství má mít podobu dialogu mezi jedincem a jeho polis (...)* Spojujícím prvkem současných názorů na občanství je aktivita samotného občana, schopnost a zodpovědnost vyjádřovat se k veřejnému dění“ (Dimenzie občianstva Európskej únie, 2013, s. 9 – 13). Koncept aktívneho občianstva teda predpokladá aktívnu a cielenú účasť občana na správe svojej polis. Rozvinutie potenciálu občianstva má viesť k väčšej angažovanosti v komunite.

Predefinovanie politického konceptu občianstva smerom k aktívnemu prejavu nemôže byť limitované len národným štátom ako garantom práv občanov. Tento aktívny rámec pozorujeme skôr na lokálnej, regionálnej či medzinárodnej úrovni. Dnešné aktívne občianstvo sa prepája s teóriou o tvorbe sociálneho kapitálu (Woolcock, 2000). Aktívne občianstvo má tvoriť spojivo medziludských vzťahov nielen formálne, ale najmä prakticky. Plnohodnotná participácia na spoločenskom živote sa považuje za dôležitý ukazovateľ politickej kultúry.

Aktívne občianstvo vyžaduje rozvinutie občianskych kompetencií²⁴. Moderný európsky štát prechádza transformáciou občianskych štruktúr,

---

²⁴ Sú uvedené v kapitole zameranej na občiansku edukáciu.

pričom sa menia tradičné vzorce správania. Prílevom migrantov sa nastoľuje otázka rovnoprávneho postavenia v spoločnosti, keď sa rovnosť práv nerovná rovnosti povinností. Mnohí imigranti z neeurópskych krajín majú problém prijať občianstvo európskeho charakteru. Kultúrne odlišnosti okrem toho majú vplyv na tvorbu občianskej kultúry v jednotlivých krajinách EÚ.

Pri téme aktívneho občianstva sa najväčšia pozornosť zameriava na mladých ľudí, ktorí by mali byť schopní kritického myslenia a riešenia výziev dnešného sveta. Ako uvádza Kelsey-Fry (2012, s. 76), „*ak nedovolíte mladým ľuďom pustiť sa do kontroverzných tém, tak sa tieto témy pustia do nich*“²⁵. „Pokiaľ mladí ľudia nezískavajú zručnosti a znalosti, ktoré z nich môžu vytvoriť uvedomelých občanov a tiež nemajú reálne možnosti v praxi, aby si ich vyskúšali, tak je následkom slabá občianska sféra. Aktívny občan musí byť schopný kriticky myslieť i pýtať sa, obhajovať svoje názory a prezentovať sa, ako aj získavať relevantné informácie a podľa nich konať.“

Ako ďalej vyplýva z analýzy Kelsey-Frya²⁶ (2012, s. 77): „*Mladí ľudia majú pocit, že ich nepočúvajú. (...) Cítia, že ich názor nie je braný seriózne a nikdy sa podľa neho nesprávajú. Vrcholom toho je, že mnoho mladých ľudí má skutočne vážny strach z budúcnosti, ktorá sa k nim približuje*“²⁷. „Mladí ľudia dnes vidia svet inak ako v minulosti. Sú si vedomí hrozieb. Klimatická zmena pre nich nie je možnosťou, ale realitou. Sú obklopení informáciami o nekončiacej vojne, vyčerpávaní prírodných zdrojov, globálnej ekonomickej nestabilite, nedostatočnom vzdelávacom systéme, ktorý nevedie k získaniu zamestnania, vysokom stupni nezamestnanosti, majú pocit úplného vylúčenia zo sociálneho a politického života bez dosahu naň. Tento stav strachu z mladosti sa odborne nazýva efebifóbia (*ephebiphobia*, angl.).“

---

²⁵ Citát v pôvodnej verzii: „If you do not allow young people to tackle controversial issues, those controversial issues will eventually tackle them.“

²⁶ Jamie Kelsey-Fry je britským odborníkom na občianstvo, ktorý pôsobil 23 rokov ako učiteľ na strednej škole v Londýne. Je autorom sprievodcu občianstvom *The Rax Active Citizenship Toolkit* a uznávaným odborníkom na implementáciu aktívneho občianstva do vzdelávacieho systému v UK.

²⁷ Citát v pôvodnej verzii: „They feel are not being listened. (...) They feel their views are not taken seriously and are never acted upon. On the top of this, many young people are genuinely frightened of the future they see approaching them.“

Práve vzdelávanie k aktívnemu občianstvu má ponúknuť možnosť zmeniť túto obavu a situáciu. Mladí ľudia potrebujú byť schopní vyjadriť svoj názor kreatívne, cez aktivity či spoločné projekty. Hodnotou tohto autentického občianstva je práve to, že poskytne mladým ľuďom to, čo im v živote chýba. Tieto praktické skúsenosti by mali byť brané seriózne a podporované nielen formálne, ale i neformálne. Školy by nemali produkovať len žiakov s dobrými známkami, ale pozornosť by mali venovať aj tomu, či to, čo študenti robia, má skutočný zmysel.

Aktívne občianstvo sa netýka len mládeže, poskytuje možnosť transformatívnej zmeny spoločnosti a všetkých generácií, ktoré môžu byť zapojené do projektov a participácie. Ak však spoločnosť nedovolí ľuďom prejavíť ich názory a myšlienky, nepodporí ich kreativitu, tak je koncept aktívneho občianstva len teoretickou utopistickou platformou. Prípadne budeme čeliť opačnému fenoménu, ktorým je aktivizmus založený na *odpore* voči trendom v spoločnosti a kultúre, presadzujúci zjednodušené riešenia na báze rôznych ideológií.

2.3. Európske občianstvo

Európske občianstvo môžeme vnímať v dvoch rovinách: ako nadnárodné občianstvo prislúchajúce občanovi z národných štátov EÚ a tiež ako hnutie presahujúce hranice Európy (Aradau, 2010). Občianske práva garantuje každý štát v EÚ, avšak práva na európskej úrovni môže paradoxne občan využívať až pri svojej mobilite v priestore EÚ. Čoraz silnejšie pozorujeme potrebu zadefinovať európske občianstvo vo vzťahu k integrácii a mobilite. Toto občianstvo totiž nepostačuje označovať ako status, ale je potrebné vnímať aj to, akým spôsobom sa utvára a ktoré faktory naň vplyvajú.

Z tohto dôvodu v nasledujúcej podkapitole približujeme dôležitú podstatu formovania európskeho občianstva a tou sú práve mobility. Európske občianstvo sa v plnej miere preukazuje pri vzťahoch medzi nami a „inými“. Tento proces sa nazýva rekonceptualizácia občianstva z pohľadu mobility, ktorú poskytuje otvorený priestor vnútri EÚ. Mobilitu v tomto zmysle nevnímame len ako cezhraničný pohyb, ale ako spôsob socializácie v novom prostredí, ktorá zahŕňa vzťahy s okolím, pričom upozorňuje na stratu, resp. zmenu inštitucionalizovaných teritoriálnych a kultúrnych praktík a noriem európskeho občianstva.

Ako uvádza Aradau (2010, s. 947), „európske občianstvo je kľúčovým nástrojom, ktorým sa prejavuje a vyjadruje záujem o zmenu štátnych komunit na komunitu ľudí s podobným statusom a identitou²⁸“. Následkom tohto zmeneného pohľadu na občianstvo ako také je oslabenie vnímania občianstva len v zmysle politickej identity a posilnenie ďalších rozmerov tohto občianstva, ako napr. aj posilnenie európskej verejnej a občianskej sféry. V tomto zmysle sa prejavuje supranárodný rozmer občianstva, ktorý presahuje hranice štátov²⁹.

Z pohľadu neoliberalných a trhových princípov by európske občianstvo malo byť realizovateľným politickým projektom, ktorý poskytuje doplnkové politické a sociálne práva k právam na národnej úrovni. Preto väčšina štúdií (Coombs, 2013; Hansen, 2010; Millner, 2008 a i.) vníma toto občianstvo v zúženom zmysle a v koncepte nadraduje integráciu nad mobilitu. Mobilita, pri ktorej reálne dochádza k uplatňovaniu a tvorbe európskeho občianstva, je tak len z malej časti reflektovaná až ignorovaná.

V tomto prípade by sme chceli upozorniť na Simmelov (2014) koncept cudzinca. Mobilita by v tomto zmysle mala ľudí viesť k prejavom občianstva. Ak je občianstvo charakterizované ako súbor právnych, politických, ekonomických či kultúrnych praktík, tak prejavy občianstva je potrebné analyzovať novým spôsobom, nielen ako inštitucionalizovanú právnu formu v existujúcom systéme. Aktívne občianstvo v tomto zmysle stojí na prezentácii tohto inštitucionalizovaného statusu v realite. Na úrovni európskeho priestoru ide v tomto zmysle o prejavy spolupráce občanov z rôznych krajín Európy (nie výhradne len členov EÚ).

Môžeme konštatovať, že občianstvo sa rozvíja na európskej úrovni práve vďaka tomu, že je v jeho centre mobilita. Mobilita, ktorej cieľom je vzájomné spoznávanie sa a budovanie spoločných vzťahov. Európske občianstvo je však prvotne spojené s myšlienkou integrácie. Tento koncept len do malej miery reflektuje vyššie uvedené tvrdenie o mobilitách. Okrem toho je v tomto zmysle tiež používaný pojem európska identita, ktorý sa

---

²⁸ Citát v pôvodnej verzii: „European citizenship has been a key vehicle through which this interest in changing a community of states into a community of people with common status and identity has been expressed and contested.

²⁹ V dostupnej zahraničnej literatúre sa pri tomto zadaní európskeho občianstva používa výraz *scalar model*, angl., čo v preklade znamená rebríčkový model občianstva.

prelína s pojmom európske občianstvo. V nasledujúcej časti upresňujeme vzájomné vzťahy medzi nimi, nakoľko sú kľúčové pre celistvé pochopenie významu európskeho aktívneho občianstva.

Európska identita ako súčasť európskeho občianstva a integrácie

S termínom európske občianstvo je spojený aj druhý, často používaný termín, ktorým je európska identita. Obe sú vzájomne prepojené a sú výsledkom procesov európskej integrácie. Demokratická identita, ktorá sa odráža v európskom občianovi, je základným pilierom, o ktorý sa opiera zjednotená občianska spoločnosť v priestore zväčšujúcej sa Európskej únie. Na druhej strane, v súčasnosti pozoruje aj fragmentovanú identitu vznikajúcu z plurality projektov a odlišných politík členských krajín EÚ.

Pri používaní termínu identita (európska identita) je potrebné uviesť, že jej význam môže byť odlišný v jednotlivých oblastiach sociálnych a politických vied. Najčastejšie sa uvádza v spojitosti s projektom európskej integrácie, počnúc od integrácie na ekonomickej a hospodárskej úrovni, až po sociálnu integráciu kultúr a ľudí. Avšak samotný pojem identita nie je synonymický s výrazom integrácia³⁰. Ako uvádza Delanty (2012, s. 1), pojem európska identita sa zvykne nahrádzať výrazom „*spirit of European*“, teda odkazuje sa na vnútro (dušu) Európana.

Pri zedefinovaní európskej identity je potrebné rozlíšiť jej jednotlivé úrovne. Upozorňujeme tiež na fakt, že konštruovanie spoločnej identity v EÚ nemusí znamenať, že táto identita už neexistuje, prípadne je potrebné prispôbiť ju požiadavkám technokratickej politiky EÚ. V kontexte európskeho aktívneho občianstva sa európska identita viaže k členským krajinám EÚ, pričom táto identita sa na jednotlivých úrovniach môže meniť vzhľadom na rozširovanie, prípadne zmenšovanie integrovaného priestoru.

Na prvej úrovni sa európska identita viaže k osobnosti občana. Každý jedinec (občan) sa sám identifikuje s tým, čo nazýva Európa (Delanty, 2012). Táto identita je prepojená s jeho osobnou identitou³¹. Takáto

---

³⁰ Pojem európska identita je často kritizovaný za to, že slúži „elitám“ na označenie určitej masy ľudí.

³¹ Ide o osobnostné uvedomenie si toho, čo považuje každý jedinec za Európu, resp. za európske.

európska identita má však zvyčajne len malú spojitosť s politickým obsahom tohto pojmu, resp. štruktúrami EÚ. Považujeme ju skôr za produkt globalizácie prejavujúci sa v komunikácii, kultúre a životnom štýle. Táto identita koexistuje s ostatnými identitami jedinca, pretože každý jednotec ich má zvyčajne viac. Identita okrem toho nie je statická, nepretržite sa mení a formuje. Európsku identitu niektorí odborníci považujú len za komplementárnu³², ktorá dopĺňa len národnú a regionálnu identitu. V súčasnosti pozorujeme hybridizáciu identít, pričom si každý sám, na základe svojho vlastného nastavenia, vyberá jednotlivé komponenty svojej vlastnej identity.

Druhú úroveň európskej identity by sme mohli nazvať kolektívnou identitou, ktorá sa prejavuje skôr v združených podobách (organizácie, hnutia a pod.). V tomto prípade je diskutabilné, či inštitúcie EÚ, ako aj symboly či spoločná mena euro postačujú na tvorbu spoločnej identity. Predpokladáme, že táto podpora zo strany EÚ môže pomôcť k jej formovaniu, ale sama o sebe nepostačuje. Tiež nie je jasné, či by sa európska identita na kolektívnej úrovni mala viazať len k vízií jednotného priestoru, ktorý nahrádza, resp. dopĺňa národné štáty. V súčasnosti sledujeme mnoho prejavov európskej kolektívnej identity, ktoré majú prvky aktívneho občianstva a formujú sa bez podpory inštitúcií EÚ.

Na tretej úrovni európskej identity rozlišujeme jednotlivé národné identity, ktoré ju tvoria³³. Ich znakmi sú ambivalentnosť a multiplicita. Národná identita je prepojená s európskym dedičstvom, ako aj kultúrnou tradíciou, preto by mohlo byť vhodnejšie používať v tomto zmysle termín európska kultúrna identita, ktorá je zložená z viacerých kolektívnych národných identít na kultúrnom základe. V jadre tohto konceptu je poznanie kultúrneho dedičstva a rozvoj povedomia o ňom. Následné porozumenie kultúrnym modelom môže pomôcť k formovaniu identity viac ako odkazovanie sa na neurčitý „európsky ľud“ (Delanty, 2003).

Európska identita sa na každej z uvedených úrovní mení a vyvíja. Z pohľadu európskej integrácie je európska identita skôr výsledkom internej transformácie národných identít, pričom národná identita môže byť

---

³² Herrman, 2004; Risse, 2011

³³ Môžeme ich nazývať i sociálnymi identitami národných spoločností.

prostriedkom na vyjadrenie európskej identity. Aj myšlienka európskej kozmopolitnej identity sa stretáva s prekážkami. Svetová občianska spoločnosť vzniká pomaly, a svetové hospodárske krízy a vojnové konflikty ju nepodporujú. Okrem toho, popieranie národných identít vedie k ich väčšej obrane a rastúcemu extrémnemu nacionalizmu (Ollos, 2009). Aby sa európska identita posunula na štvrtú transnárodnú úroveň, je potrebné vyriešiť problémy na prvých troch.

Systematická európska integrácia zatiaľ nemá za následok sociálnu integráciu, ktorá by mala viesť k tvorbe politickej komunity a rozvoju kozmopolitnej identity. Okrem toho si identita vyžaduje aj istý pocit spolupatričnosti a solidarity. V historickom vývoji môžeme pozorovať, že národný štát garantoval sféru občianskej spoločnosti, v ktorej sa mohli rozvíjať rôzne záujmy. Tie sa prejavovali v podobe aktívnych foriem občianstva. Pokiaľ EÚ chce rozvíjať európsku identitu, je potrebné formovať funkčnú európsku občiansku spoločnosť.

Formovanie európskej identity

Na formovanie tzv. súčasnej európskej identity vyplývajú rôzne faktory. V prvom rade to boli historické udalosti 20. storočia, medzi ktoré patria dve svetové vojny, zánik totalitných režimov, rozpad Sovietskeho zväzu či veľký projekt európskeho zjednocovania. Európska únia sa tak stala projektom tvorby supranárodnej entity (Gbúrová, 2009). Popri ekonomických a hospodárskych kritériách sa v procese zjednocovania dostala do popredia i otázka občianskej spoločnosti. Pokiaľ sa lokálna občianska spoločnosť tvorila paralelne so vznikom národa (Hroch, 2009), tak potenciál vzniku európskej identity je spojený práve s obdobím celoeurópskej integrácie.

Európska identita je plastický pojem. V poslednom období, druhom desaťročí 21. storočia, sa vyskytuje najčastejšie v spojitosti s víziou novej kozmopolitnej spoločnosti v európskom/celosvetovom priestore. Strach z terorizmu, migračné vlny a ostatné fenomény tejto doby nastoľujú otázku, kto môže byť považovaný za občana štátu, resp. takej supranárodnej entity, akou je Európska únia. Tá na jednej strane prehlbuje ekonomickú integráciu krajín a globálne vzťahy, ale správu občianskej spoločnosti ponecháva na národných štátoch. Podľa Habermasa (2000) normatívny základ sa pre ňu nachádza v kozmopolitnej spoločnosti.

Beck (2004) však na druhej strane upozorňuje na nástrahy takéhoto prístupu, ktorý je úzko spojený s neoliberalnou teóriou a zatiaľ nevedie k vyriešeniu svetových konfliktov, skôr prispieva k pocitu ohrozenia vlastného národa. Európska únia, ktorá stavia len na ekonomickom prograse, podľa neho speje k stagnácii. Bez silnej európskej občianskej spoločnosti sa tak prestane vyvíjať vo svojom jadre. Následkom kozmopolitnej Európy tak bude odsúvanie občanov z účasti na rozhodnutiach. Jednota národa sa podľa neho nedá nahradiť jednotným ekonomickým priestorom s globálnou multietnickou spoločnosťou a s vedením, ktoré funguje len na hospodárskych princípoch.

K tomuto názoru chýbajúcej európskej identity založenej na iných ako ekonomických a politických hodnotách a tradíciách sa prikláňa aj Gbúrová (2009, s. 147): „*Občané se chovají pasivně, neúčastní se voleb, neexistuje společná identita světoobčanů. (...) Pokud se nepodaří vytvořit evropskou občanskou společnost, zůstane kozmopolitná Evropa jednou z mnoha utopických teorií.*“ V súvislosti s chýbajúcou európskou identitou sa prejavuje aj kritika demokratického systému. Vyčíta sa mu, že sa stal vládou elít a strán, na ktoré občan nemá žiaden reálny dosah a vplyv. Politika sa stala komerčnou záležitosťou, ktorá slúži ako divadlo mediokracie. Túto situáciu odráža aj kríza v európskej politickej oblasti. „*Pokud neexistuje evropská politická společnost, jak má vedle ní nebo dokonce proti ní vzniknout evropská občanská společnost? I v tomto případě lze zatím mluvit o deficitu demokracie v EU*“ (Gbúrová, 2009, s. 157). Niektorí autori tento stav prirovnávajú k totalitnej demokracii, kde je demokratický princíp len zneužívaný štátom na získanie väčšej moci. Z tohto dôvodu by fungujúca občianska spoločnosť mohla ohroziť toto postavenie, a preto je znefunkčnená.

Pri hľadaní teoretickej bázy zaoberajúcej sa občianskou integráciou etnicky diferentných kolektív modernej spoločnosti prichádzame ku koncepcii Alexandra (in Marada, 2006), ktorý za dva základné faktory považuje občiansku inklúziu a solidaritu. Solidarita sa podľa neho stáva nezávislým rozhodujúcim činiteľom ľudských spoločností. Ústredná solidarita je preto zásadným faktorom tvorby skupiny. Samotnú inklúziu považuje za proces, v ktorom sa získava nárok na solidaritu v spoločenstve vedúci nielen k behaviorálnej participácii.

Občianske spoločenstvo sa preto z tohto pohľadu dá charakterizovať ako najširšia solidárna skupina, do ktorej sú jedinci zaradení a vytvárajú si vzájomné väzby. Úroveň inklúzie sa rozlišuje podľa miery občianskosti v pomere k primordiálnosti³⁴. Takto tvorené občianske vzťahy sú menej bezprostredné, menej emocionálne, abstraktnejšie a vedome tvorené. Neodkazujú sa k biologickým alebo zemepisným danostiam, ale k spoločenským funkciám. Občianske väzby sa tak rodia v procese diferencovaného členstva v spoločenstve, ktoré je odlišiteľné od členstva v spoločenstve založenom na rodinných vzťahoch.

Takáto občianska solidarita vytvára nezávislú, samostatnú dimenziu, ktorú ovplyvňujú špecifické mechanizmy, a tým zväčšuje svoj rámec. Medzi tie najznámejšie patria nové formy dopravy a komunikácie, kultúrna mobilita, urbanizácia, sekulárne vzdelávanie, mobility na trhu práce, zmiešané manželstvá a pod. Niekedy je občianska solidarita príliš abstraktné vnímaná ako „*budoucnosť ľudskej rasy*“ (Marada, 2006, s. 22).

V tomto zmysle sa rozvoj európskej identity priamo dotýka vyššie uvedení tvrdení, ktoré za jednu zo základných predpokladov európskej identity vnímajú solidaritu a solidárnu spoločnosť. Táto vízia je však podľa Alexandra (in Marada, 2006) utopistická a idealistická.

Občianstvo Európskej únie

Európska identita je jednou zo súčastí európskeho občianstva, tou ďalšou je občianstvo EÚ³⁵ zaručujúce práva občanov EÚ. I keď mnohí kritici myšlienky jednotného občianstva Európskej únie tvrdia, že *Maastrichtská zmluva* z roku 1992 nahrádza štátne občianstvo, v skutočnosti je tento dokument len nadstavbou občianstva a rozšírením jeho platnosti v priestore Európskej únie. Môžeme ho rozdeliť na dve úrovne, na prvej ostáva zachované a platné občianstvo členskej krajiny EÚ, na druhej úrovni sa toto občianstvo rozširuje na celý zjednotený priestor a jeho platnosť nekončí prekročením hraníc. *Lisabonská zmluva* z roku 2009 rozširuje a upresňuje práva a záväzky občana EÚ, pričom garantuje slobodný pohyb a pobyt

³⁴ Občianske vzťahy prevažujú nad rodinnými a pod.

³⁵ V mnohých štúdiách sú tieto pojmy používané synonymicky. Občianstvo EÚ pokladáme za súčasť európskeho občianstva. Koncept európskeho občianstva je však oveľa komplexnejší a netýka sa len práv a povinností občanov EÚ.

v členských štátoch, ako aj právo voliť a byť volený do Európskeho parlamentu, právo na diplomatickú a konzulárnu ochranu akýmkoľvek štátom EÚ. Občan má tiež právo obracať sa na orgány EÚ, právo na ochranu základných ľudských a sociálnych práv, ako aj petičné právo. Táto politika EÚ vedie k posilňovaniu práv ľudí žijúcich v európskom priestore.

Zo všeobecného pohľadu je „občianství EU chápáno jako akcesoristické a komplementární, které má poskytnout garance lidské důstojnosti, svobody, rovnosti a solidarity“ (*Dimenzie občianstva Európskej únie*, 2013, s. 17). Občianstvo EÚ sa prejavuje najmä v oblasti práv, ktoré uvádzame vyššie. Je novou dimenziou európskej integrácie, ktorá sa predtým týkala len ekonomickej oblasti. Občan ktoréhokoľvek štátu EÚ toto občianstvo získava automaticky, ale pritom nenahrádza jeho národné občianstvo. EÚ tak v zmysle zjednoteného občianstva stále ostáva úniou národných štátov, ktoré si uchovávajú svoje občianske špecifiká. Vyšší rámec občianstva ich len dopĺňa.

Postavenie občana v EÚ je skôr len v pasívnej úlohe: odovzdáva volebný hlas, zodpovednosť prenecháva zvoleným zástupcom a i. EÚ na druhej strane podporuje tzv. *agenda-setter*, angl., čo v praxi znamená európsku občiansku iniciatívu, ktorá nemá inštitucionálnu podporu a priamo nezasahuje do chodu spoločnosti. V záujme presadzovanie záujmov občanov však poskytuje EÚ niekoľko možností³⁶ (*EU Citizenship Portal*, 2015):

1. občianska iniciatíva na úrovni EÚ – ktorú však musí podporiť minimálne jeden milión občanov,
2. konzultácia v Európskej komisii – slúži na uľahčenie komunikácie občana s EÚ,
3. petičné právo,
4. lobbying – skôr negatívne vnímané ovplyvňovanie politiky EÚ záujmovými skupinami,
5. obrátenie sa občana priamo na Európsky parlament resp. Európsku komisiu.

Občiansky postoj, ktorý uvádzame vyššie, kontrastuje s občianskym postojom viažucim sa na určité územie (celok, mesto, región a i.). „Občan

---

³⁶ Všetky informácie sú dostupné na stránkach Európskej únie.

očkáva za svoj súhlas patriť k určitej komunite konkrétny „osobný“ kontakt pri ovplyvňovaní a riešení ako jeho osobných otázok, tak aj problémov jemu najbližšej komunity“ (*Dimenzie občianstva Európskej únie*, 2013, s. 91). Občanovi sa tak často zdá reálnejšie hľadanie riešení na lokálnej úrovni ako v európskom priestore, cez možnosti poskytované EÚ. Zastupiteľská demokracia európskeho spoločenstva sa prejavuje v očiach verejnosti istými dysfunkciami, ktoré neskôr ovplyvňujú napr. malú volebnú účasť vo voľbách do Európskeho parlamentu.

Aktivizovanie občanov v priestore EÚ môže mať rôzne podoby (charity, občianske združenia, štrajky, protesty, demonštrácie a i.). Ako uvádza Kusý (in *Dimenzie občianstva Európskej únie*, 2013, s. 188): „*Občan je vytláčaný z možnosti efektívne ovplyvňovať ktorúkoľvek zo súčastí verejného života, a to i napriek tomu, že podmienky pre formovanie akcieschopnej občianskej spoločnosti sú dnes podstatne lepšie, než boli kedykoľvek predtým.*“ Pozorujeme, že občiansky potenciál skôr vedie k apatii, čo narúša definovanie občianstva v striktnom právnom zmysle, výsledkom čoho je zle informovaný občan, nefungujúci systém riadenia verejnej správy, slabá angažovanosť a strach.

Posun národného občianstva na nadnárodnú úroveň (EÚ) zasahuje aj oblasť vzdelávania. Školský vzdelávací systém preto musí brať do úvahy novú európsku dimenziu občianstva. „*Všeobecné zásady implementácie európskej dimenzie do procesu výchovy a vzdelávania hovoria tiež o tom, aby sa nový typ občianstva – európske občianstvo – formovalo bez predsudkov a obáv, že ublíži národným identitám*“ (Ondrušková³⁷, 2005, s. 54). V krajinách EÚ je preferovaná interdisciplinárna proeurópska občiansko-kultúrna výchova, ktorá kladie dôraz na dedičstvo, jednotu, rôznorodosť, pluralizmus a možnosti spolupráce.

Európske občianstvo je založené na rozšírení práv občanov z úrovne národných štátov na celý priestor EÚ. Garantmi práv sú inštitúcie EÚ a občan má možnosti využívať ich³⁸. Tvorba európskej občianskej spoločnosti vyžaduje viac ako len rovnaké práva pre občanov EÚ. Občianstvo v tomto

---

³⁷ in *Čo môže zmeniť občianska výchova*

³⁸ Howard (2009) v tomto zmysle podporuje posilňovanie práv občanov, nakoľko je jeho teória anti-imigračná.

zmysle má svoje opodstatnenie, avšak malo by tiež viesť k podpore vzájomných projektov a spoluprác a k výmenám. Tento rozmer európskeho občianstva však pojem občianstvo EÚ neobsahuje.

Občianska spoločnosť v Európe

Občianska spoločnosť na národnej úrovni sa tvorí predovšetkým v treťom sektore. Ten poskytuje priestor pre realizáciu aktívneho občianstva a pomáha formovať demokratický charakter štátu. V rámci neho rozlišujeme rôzne formy pôsobenia (organizácie, iniciatívy, kluby a i.). Občianstvo a tretí sektor sú úzko späté, obe závisia od úrovne občianskej kultúry. Dôležité je uvedomiť si, že aj pri rozvoji občianskej angažovanosti nemusí ísť len o verejné blaho v demokratickom zmysle. *„Skutočnosť, že rozsiahle združovanie ešte nemusí viesť k stabilite demokracie, sa potvrdila aj v prípade talianskeho fašizmu“* (Bútora, 2012, s. 38). História ukazuje niekoľko prípadov občianskej angažovanosti, ktoré končili veľkými krvavými tragédiami.

Tretí sektor ako súčasť národnej občianskej spoločnosti tvorí v rovnakej miere súčasť európskej občianskej spoločnosti. Kaldor (2000) prezentuje koncepciu jednotnej globálnej občianskej spoločnosti, ktorá je charakterizovaná aktivistickým, neoliberalným a postmoderným prístupom. Otázkou ostáva, do akej miery môže byť funkčná občianska spoločnosť nad rámec národného štátu. Vzájomné prepojenie štátu a občianskeho spoločenstva tvorí kľúčový faktor pri formovaní tzv. európskej občianskej spoločnosti (zahŕňajúcej členské štáty EÚ).

Najčastejšie súčasné diskusie o jednotnej európskej občianskej spoločnosti, ktorá s pomocou rozvinutého tretieho sektora propaguje aktívne občianstvo, čelia kritikám, ako napr. deficit demokracie, nízka miera participácie, nezrozumiteľnosť európskeho vládnutia, nezáujem občanov o EÚ a i. Vo veľkej miere sú tieto prúdy prítomné v euroskeptických a eurorealistických prúdoch. *„Riziko prohloubení propasti mezi politikou a společností se zvyšuje“* (Dvořáková, 2010, s. 40). Pohľad do histórie ľudstva ukazuje, že zdrojom národnej identity ostáva občianska sebaidentifikácia jedinca so štátom (Ollos, 2009). Z tohto dôvodu „vláda práva EÚ“ a právne nastavenie občianstva ovplyvňuje stav občianskej spoločnosti a aktívneho občianstva. Pokiaľ nie sú vytvorené predpoklady pre ich

vzájomnú kooperáciu, stav, ktorý sledujeme i v súčasnej EÚ, len odráža toto jednostranné chápanie občianstva.

Pri pojme európska občianska spoločnosť je tiež potrebné rozlíšiť, či tento európsky rámec je obmedzený na priestor Európskej únie alebo ide o geografické rozloženie zasahujúce aj mnohé nečlenské štáty EÚ. V každom prípade ju nemôže tvoriť len formálne združenie národných občianskych spoločností. Pokiaľ by sme vychádzali z historických predpokladov, občianska kultúra východnej a západnej Európy sa pred rokom 1989 značne odlišovala (Kaldor, 2000). Najmä v západnej Európe sa mnohé organizácie pretvorili z organizácií pôvodne na dobrovoľnej báze na profesionálne mimovládne organizácie s medzinárodnými kontaktmi a dosahom, s jasne nastavenými komunikačnými mechanizmami s politickou sférou (lobbying).

Európska občianska sféra má poskytovať priestor pre realizáciu európskeho aktívneho občianstva. Analýzy i hodnotiace správy EÚ sa vyjadrujú v pozitívnom zmysle, aktivita občanov vzrastá, vytvárajú sa spoločné projekty, pozorujeme záujem o mobility. Vznik európskej občianskej spoločnosti ako súčasť integračného plánu sa stáva realitou. Do akej miery sa odráža na lokálnej úrovni a v akých formách je prítomné v lokálnej občianskej spoločnosti, analyzujeme v ďalšej časti.

Východná i stredná Európa prešla fázou deštrukcie siete oficiálnych organizácií, dobrovoľnícke organizácie takmer neexistovali, ekonomická podpora občianskej spoločnosti bola slabá, resp. takmer žiadna. Občianska spoločnosť sa však považovala za morálne nadradenú nad politiku. Syntéza týchto občianskych spoločností viedla k podpore z medzinárodných finančných zdrojov, ako aj k vzniku programov (školenia, fundraising, účtovníctvo, písanie projektov), ktoré mali pomôcť k rozvoju občianskej spoločnosti v bývalom východnom bloku.

Základnou podmienkou pre implementáciu občianskej spoločnosti v celoeurópskom priestore sa stala projektová podpora. Ak domáce zdroje chýbali, organizácie zapojené do občianskej spoločnosti mali možnosť využívať zahraničné nadácie a granty; postupne sa nadobúdala zručnosť v písaní projektov. Podľa Dvořákovéj (2010) to však neskôr viedlo ku vzrastu cynizmu v občianskej spoločnosti, keď sa zmysluplný obsah z projektov vytrácal a nahrádzal ho prepracovaný byrokratický slovník. Pojem ob-

čianska spoločnosť sa stal tzv. magickou frázou a v mnohých prípadoch sa stále, aj vzhľadom na túto skutočnosť, neberie vážne.

Zahraničná podpora domácich organizácií sa ukázala ako efektívna, pretože aspoň čiastočne posilnila vedomie o ochrane ľudských práv a obmedzení „neobmedzenej“ moci štátu. Európska občianska spoločnosť dnes svoju agendu viaže k hodnotám ako demokracia, nediskriminácia, tolerancia, ľudské a občianske práva, rovnosť, príležitostí a i. (Di Fabio, 2009). Tento západný diskurz postupuje smerom na východ, čím dochádza k vnútornému zjednocovaniu európskeho priestoru.

Súčasná európska politika predpokladá „aktivitu zdola“, teda aktivitu občanov, ktorí sa aj s podporou programov Európskej únie zapoja do spoločných aktivít. Vznik a rozvoj týchto európskych sietí má podporovať spoločné aktivity, ale vzhľadom na byrokratickú náročnosť, spôsob financovania a elitársky charakter účastníkov sa spája s mnohými problémami. Okrem toho, táto európska občianska spoločnosť založená na univerzálnych hodnotách západu ohrozuje identitu jedincov a hrozí im vykoŕenenie príchodom hodnôt a kultúrnych postojov iných ako im vlastným. Preto by sme chceli opätovne upozorniť aj na kultúrny koncept občianskej spoločnosti a potrebu citlivého prístupu k implementácii konceptu občianskej spoločnosti, ktorý by mal rešpektovať kultúrne špecifiká.

Európska občianska sféra má poskytovať priestor pre realizáciu európskeho aktívneho občianstva. Analýzy i hodnotiace správy EÚ sa vyjadrujú v pozitívnom zmysle, aktivita občanov vzrastá, vytvárajú sa spoločné projekty, pozorujeme záujem o mobility. Vznik európskej občianskej spoločnosti ako súčasť integračného plánu sa stáva realitou. Do akej miery sa odráža na lokálnej úrovni a v akých formách je prítomné v lokálnej občianskej spoločnosti, analyzujeme v poslednej kapitole.

3. OBČIANSKA EDUKÁCIA

V úvode kapitoly sa prikláňame k tvrdeniu, že občianska výchova mala byť súčasťou multikultúrnej výchovy. Jej cieľom by malo byť odstraňovanie bariér, podpora tolerancie či eliminácia predsudkov. V tomto zmysle prebiehal v rokoch 1997 až 2004 projekt Rady Európy – *Výchova k demokratickému občianstvu*³⁹ zameraný na „podporu učenia sa praxou“ (Vassiliou in *Výchova k občianstvu v Európe*, 2012, s. 3). Dnes, po desiatich rokoch od jeho skončenia pozorujeme, že na slovenských základných a stredných školách je občianstvo súčasťou dvoch predmetov: *občianskej náuky a náuky o spoločnosti*⁴⁰. *Vo všeobecnosti sú tieto predmety charakteristické predimenzovanosťou učiva, slabou orientáciou študentov v témach a malou schopnosťou argumentácie. Skutočné občianske kompetencie, ktoré žiak získava praxou, sú nadpredmetné. Občianska výchova by mala viesť k väčšej tvorivosti a využiteľnosti v praxi.*

3.1. Výchova k občianstvu

Aj Mistrík (1999, s. 63) upozorňuje a fakt, že „súčasná výchova k občianstvu v zásade neumožňuje žiakovi skúmať kontroverzné sociálne a politické problémy a otvorene o nich diskutovať spôsobom kritického myslenia. Namiesto toho sa sústreďuje na klasické vyučovanie v štruktúre učiteľ – učebnica – žiak.“ Žiak získava fragmentované poznatky o „ideálnom“ politickom systéme. V slovenskom systéme vzdelávania pozorujeme naďalej striktné oddelené formálne a neformálne vzdelávanie, ktoré nevedie k aktivizácii účasti na politickom živote. Nerozvinuté občianske schopnosti, zručnosti a postoje tým pádom nahrádza kognitívne vzdelávanie zamerané na zapamätávanie si faktov a učiva.

Vzdelanie a vzdelávanie vo veľkej miere podporujú občianstvo. „Všeobecne akceptovaným a dostatočne overeným faktom je i skutočnosť, že aktívna občianska angažovanosť a participácia stúpa s úrovňou, resp. súvisí

---

³⁹ Projekt prebiehal v dvoch fázach. Prvá v rokoch 1997 – 2000. Druhá fáza od roku 2001 do roku 2004. Rok 2005 bol vyhlásený za Európsky rok výchovy k občianstvu. Viac informácií o projekte je dostupných v hodnotiacej správe projektu dostupnej na: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139SK.pdf

⁴⁰ Okrajovo sa môže spomínať aj na iných predmetoch.

s početnými ukazovateľmi vzdelania, a to tak na úrovni jednotlivcov, ako aj na úrovni spoločnosti“ (Plichtová, 2010, s. 313). Aj výsledky výskumu *Občianstvo a participácia na Slovensku* (2008) potvrdzujú, že občianstvo je úzko spojené so vzdelávaním a vzdelaním, či už na úrovni dosiahnutého vzdelania, formálnych i neformálnych ukazovateľov. Rada Európy podporuje cez svoje programy občianske vzdelávanie, deklaruje, že je to jednou z jej priorít. Avšak pri ich naplňaní hrá dôležitú úlohu napr. aj znalosť cudzích jazykov. Európska občianska spoločnosť vyžaduje znalosť cudzích jazykov, ktoré sú podmienkou účasti na medzinárodných diskusiách, tvorbe spoločných projektov a pod. Pokiaľ absentujú tieto znalosti, tak občianska spoločnosť síce funguje na lokálnej úrovni, ale neprekračuje ju. Obmedzené poznanie občianskych možností vedie k slabej občianskej spoločnosti.

Občianske vzdelávanie v EÚ

Vychádzajúc z predpokladu, že budovanie európskej identity a európskeho občianstva v priestore Európskej únie je determinované usporiadaním spoločnosti a súvisí s kultúrnym prostredím jednotlivých krajín, môžeme pozorovať, že aj v tomto dnes už zjednotenom priestore sa prejavujú odlišnosti. V prípade vzdelávacích systémov a predmetov zameraných na občianstvo sa krajiny strednej a východnej Európy zameriavajú na hodnoty a princípy fungovania demokratickej spoločnosti, v západnej Európe je pozornosť zameriavaná skôr na imigráciu a kultúrnu diverzitu⁴¹. Odlišnosť kultúr zahrnutá do občianskej výchovy vedie k tolerancii, ale na druhej strane nepriamo podporuje aj posilňovanie etnocentrizmu.

Občianske vzdelávanie v krajinách EÚ sa v prvom rade formuje na národných úrovniach. Silné presadzovanie európskeho rozmeru na úkor národných špecifík môže skôr viesť k ohrozovaniu pocitu vlastnej príslušnosti a vykoreneniu z národnej tradície či kultúry. V slovenskom vzdelávacom systéme stále absentuje koncept aktívneho občianstva. Samotný občan sa stráca v štruktúrach systému štátu. Klasický vzdelávací systém tvorí pasívneho občana, ktorý sa na štát spolieha, je mu podriadený a v podstate bezmocný voči systému. Ollos (2009) upozorňuje,

---

⁴¹ Ako uvádzame vyššie, aj Mistrík (1999) zaraďuje občiansku výchovu pod multikultúrnu výchovu.

že občianska výchova, v ktorej absentuje európsky, resp. nadnárodný rámec, môže viesť negatívne k posilňovaniu lokálpatriotizmu a etnocentrizmu. V súčasnej interkultúrnej spoločnosti je potrebné integrovať do výučby občianstva i nové koncepty, ktoré vychádzajú z premeny globálnej kultúry. Súčasný koncept občianskej výchovy založenej na národnej dimenzii je z tohto pohľadu neudržateľný.

Podľa Lawsonovej (2010) je prekonaný koncept občianskej výchovy, ktorý má svoj základ len v eticko-morálnych štandardoch a hodnotách ako bezvýhradná úcta k autoritám, normatívne „dobré“ správanie a pod. Takáto výchova nemôže podporovať aktívne občianstvo a pluralitu jeho foriem. Aktívny občan by mal vedieť konať, inteligentne sa rozhodovať a zapájať do procesov zmien. Poslušní a príliš svedomití občania (*dutiful citizens*, angl.) tvoria zvyčajne len ochotne načúvajúce, manipulovateľné a pasívne publikum.

V celoeurópskom priestore členských krajín EÚ je dnes občianska výchova predmetom polemík. Občianska participácia vyžaduje fungujúcu občiansku spoločnosť, pričom sama slúži ako dôležitý nástroj sociokultúrneho vývoja identity členov komunity, ktorý sa neorientuje len na individuálny rozvoj, ale na širšie vzťahy. Neformálne občianske vzdelávanie má poskytovať priame, autentické skúsenosti s touto participáciou a posilňovať pocit spolupatričnosti (*sense of community*, angl.).

3.2. Aktívne občianstvo a občianske kompetencie

Na základe výsledkov hodnotenia *Lisabonskej stratégie* (*Lisbon Strategy*, 2010, s. 3): „*fakty potvrdzujú, že reformy mali význam*⁴²“ v oblasti zlepšenia občianskej situácie v priestore EÚ. Táto stratégia obsahovala aj dve dôležité vzdelávacie reformy. Prvá bola zameraná na modernizáciu európskych univerzít, ktoré mali pomôcť budovať vzdelanostnú spoločnosť v Európe. Druhá reforma sa dotýkala zlepšenia sociálnej kohézie a najmä vzdelávania vedúcemu k aktívnemu občianstvu (Humphreys, 2011). Avšak pozorujeme len malý progres pri jednotnej identifikácii adekvátnych indikátorov aktívneho občianstva.

Problémom aktívneho občianstva ostáva tiež fakt, že „*Rada Európy identifikovala občianske práva a kompetencie ako základné ľudské zručnosti*,

---

⁴² Citát v pôvodnej verzii: „There is evidence that reforms have played an important role.“

avšak dialóg o tom, ako by sa mohli uplatniť vo vyššom vzdelávaní prakticky neexistuje⁴³ (Humphreys, 2011, s. 218). Ako ďalej uvádza autorka tohto citátu, v skutočnosti máme len veľmi málo overených výskumov, ktoré by poukazovali na zmenu občianskeho správania v krajinách strednej a východnej Európy a na transformáciu vzdelávacieho systému smerom k aktívnemu občianstvu. V súčasnosti sa pozornosť občianskeho vzdelávania zameraného na aktivitu študenta (občana) sústreďuje na kozmopolitizmus. Ako uvádza Osler⁴⁴ (2011, s. 1), dnes sa občianstvo často prejavuje skôr v „širšej globálnej komunite“⁴⁵ s využitím moderných technológií. Študenti sa oboznamujú so statusom občana a jeho právami zvyčajne na národnej úrovni krajiny, v ktorej žijú. Avšak neskôr sa vďaka znalosti cudzích jazykov a virtuálnemu priestoru môžu zapájať do občianskych aktivít bez obmedzení. Ako uvádzame v prvej kapitole, pojem kozmopolitné občianstvo nemusí byť totožné s pojmom globálne občianstvo, ale i toto občianstvo v sebe zahŕňa viaceré roviny. Spája do jedného celku status, pocit i prax na všetkých úrovniach od lokálnej po globálnu. Toto kozmopolitné občianstvo tak stavia na vzájomnej ľudskosti a solidarite a hľadá spoločné znaky. Aj lokálnu identitu považuje za dôležitú a nepopiera ju. Tradičné občianske vzdelávanie prirodzene vychádza z národného štátu, avšak v globalizovanom svete, a v národnom štáte charakterizovanom diverzitou, je potrebné upriamiť novú pozornosť na formy občianskeho vzdelávania, ktoré nepopierajú inú národnú príslušnosť a akceptujú aj to odlišné (minority, migrácie, a i.). Zjednotená Európa sa dnes pokúša o aplikáciu projektu, ktorý by šírila tento supranárodný model občianstva.

Aj keď kozmopolitné občianstvo stavia na vzájomnosti medzi ľuďmi rôznych národov, skupín či komunit, pričom sa opiera o ľudské hodnoty, jeho dôležitou súčasťou sú práve znalosti a poznatky o národných identitách. Aj európske občianstvo v aktívnej forme (osobných skúseností) môže byť prežívané rôznymi spôsobmi. Celá myšlienka európskeho občianstva je

---

⁴³ Citát v pôvodnej verzii: „The European Council has identified active citizenship skills and competencies as essential life skills, however, dialogue as to how this might be accomplished within higher education appears to be virtually nonexistent.“

⁴⁴ Prof. Audrey Osler je riaditeľkou Centra pre občianstvo a ľudské práva na Univerzite v Leeds (UK) a je autorkou niekoľkých štúdií a výskumov zameraných na implementáciu konceptu aktívneho občianstva do vzdelávacieho systému.

⁴⁵ Citát v pôvodnej verzii: „wider global community“.

značne problematická v niektorých teoretických rovinách. Prikláňame sa k názoru, že hovoríme o európskom občianstve členských krajín EÚ, ktoré však nie je nevyhnutne limitované len týmito štátmi. Európska únia ako celok zaručuje rovnaké práva a povinnosti všetkým občanom EÚ, ale Rada Európy⁴⁶ podporuje dodržiavanie Európskej konvencie ľudských práv pre všetkých občanov i ne-občanov Európy, pričom posilňuje vzájomnú solidaritu a tým i myšlienku kozmopolitného občianstva.

Meniace sa európske a národné formy občianskeho vzdelávania privádzajú učiteľov k práci s novými témami a multikultúrnymi kontextami globálneho veku. Základnou témou popri kozmopolitnom občianstve ako nosnej myšlienke ostáva otázka občianskych kompetencií, ktoré by si mal študent osvojiť, aby mal nielen teoretické, ale najmä praktické zručnosti a zapájal sa do chodu občianskej spoločnosti.

Tieto občianske kompetencie sú súborom rôznych výučbových prístupov nevyhnutých k tomu, aby sa jedinec mohol stať aktívnym občanom. Aktívne občianstvo si vyžaduje účasť na chode spoločnosti, komunity a/alebo politického života charakterizovaného vzájomným rešpektom, bezpečnosťou v súlade s ľudskými právami a demokratickými princípmi (Hoskins – Crick, 2010). Európska komisia vo svojom pracovnom programe v roku 2010 (*Commission Work Programme*, 2010, s.7) mala stanovenú ako jednu z priorít práve podporu aktívneho občianstva, ktoré „*musí pozostávať nielen z rozvoja interkultúrneho porozumenia, ale tiež z osvojenia si operatívnych kompetencií a obe najlepšie získať praxou a skúsenosťou*“⁴⁷. Po preštudovaní pracovných programov Európskej komisie na roky 2014 a 2015 táto podpora už nie je zahrnutá, čiastočne ju môžeme nájsť v agende týkajúcej sa migrácie do EÚ.

Ako sa ďalej uvádza v tomto programe (*Commission Work Programme*, 2010), vzdelávanie k aktívnemu občianstvu vedie k nadobudnutiu zručností a schopností potrebných pre efektívnu ekonomickú participáciu s využitím technologických modernizácií, v ekonomickej globalizovanej spoločnosti a na európskom pracovnom trhu. Tiež sú to sociálne a ko-

⁴⁶ V súčasnosti má 47 členov.

⁴⁷ Citát v pôvodnej verzii: „Active citizenship must comprise not only the development of intercultural understanding, but also the acquisition of operational competence – and both are best gained through practice and experience.

munikačné kompetencie, ktoré vznikajú z nových potrieb mobilít (pracovných, študijných a i.) a ktoré vedú k životu v kultúrnej, etnickej a lingvistickej pluralitnom svete. Tieto kompetencie nie sú určené len pre istú skupinu, ale pre všetkých.

Občianske kompetencie sú z vyššie uvedených hľadísk založené na koncepte demokracie, práv, rovnosti, občianstva tak, ako sú uvedené aj v *Charte základných práv Európskej únie (Charter of the Fundamental Rights of the European Union, 2014)* a iných medzinárodných deklaráciách a na ich dodržiavanie v praxi dohliadajú viaceré inštitúcie na lokálnej, regionálnej, národnej, európskej či medzinárodnej úrovni. Toto vzdelávanie by malo rozvíjať taktiež povedomie o hlavných historických udalostiach vo svetových dejinách, poznanie politických a sociálnych hnutí, základné poznatky o európskej integrácii, štruktúrach EÚ a o diverzite a kultúrnych identitách v Európe.

Bez týchto poznatkov je občan v pasívnej role v spoločnosti a nie je schopný angažovať sa v lokálnej či svetovej občianskej spoločnosti. Detailný výskum kompetencií aktívneho občana v Európe pod názvom *The Characterization of Active Citizenship in Europe* z roku 2009 presne stanovuje rozdelenie jednotlivých občianskych kompetencií. Medzi základné znalosti sú v ňom zaradené: poznanie ľudských práv a povinností, znalosti o politickom systéme, historické vedomosti, aktuálne dianie, diverzita, kultúrne dedičstvo, legálny systém, vplyv politiky na spoločnosť. Občan má mať zručnosti vedúce k riešeniu konfliktov, interkultúrne kompetencie, má byť schopný rozhodovať sa na základe relevantných informácií, viesť kritické reflexie, vedieť aktívne počúvať, spolupracovať a má byť schopný pracovať aj s rizikom. Medzi hlavné postoje, ktoré má aktívny občan, patria: záujem o spoločensko-politické dianie, kultúrne povedomie, zodpovednosť a otvorenosť k aktívnej účasti. Medzi hodnoty, ktoré uznáva ako člen spoločnosti, patria ľudské práva, demokracia, rodová rovnosť, udržateľnosť, mier, férovosť, hodnotovo orientované angažovanie sa. Jeho identita je tým rozšírená o zmysel pre komunitu a môže sa rozšíriť z národnej na globálnu úroveň (*The Characterization of Active Citizenship in Europe, 2009*).

Pri tomto vzdelávacom procese sa využíva koncept zvaný *učenie učiť sa (learning to learn, angl.)* vyžadujúci schopnosť manažovať vzdelávanie tak, aby sa efektívne využíval čas a informácie, či už v prípade jednotlivca alebo

skupiny. Učenie učiť sa aktívnemu občianstvu si vyžaduje nielen teoretickú bázu, ale najmä praktické využitie týchto zručností v rôznych kontextoch, ako napr. doma, v práci, vo vzdelávaní. Dôležitými faktormi je stupeň dôvery a motivácia. „*Ak diskutujeme o kľúčovej kompetencii pre život v 21. storočí, Haste (2001) rozpoznáva preklenujúcu metakompetenciu, ktorou je byť schopným spracovať prnutie medzi inováciou a kontinuitou*⁴⁸“ (Hoskins – Crick, 2010, s. 129). Aktívne občianstvo je súčasťou celoživotného vzdelávania, nepostačuje, ak je zaradené len do teoretických osnov na základných či stredných školách. Jeho poznanie, a najmä osvojenie si kompetencií, je dôležitou súčasťou jedinca ako člena spoločnosti. V dnešnej dobe sú občianske kompetencie podmienkou inovovanej globálnej spoločnosti, ktorá nemá byť ľahko manipulovateľná. „*Ludia musia byť schopní porozumieť problému a využiť samohodnotenie na kontrolu smeru. Intenzita a štandardy ich práce majú prispievať k udržateľnosti života na tejto planéte*⁴⁹“ (Hoskins – Crick, 2010, s. 130). Naučiť sa učiť aktívne občianstvo sa tak stáva výzvou nielen slovenského, ale európskeho vzdelávacieho systému.

Aktívne občianstvo ako súčasť formálneho a neformálneho vzdelávania

Na základe *Uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 216* zo 16. marca 2005 je prioritou vlády podpora vzdelávania k aktívnemu občianstvu a participácia mládeže. Toto uznesie vychádza z predpokladu, že medzi občianskou a politickou participáciou a aj vedomosťami získanými počas školského procesu je zrejماً súvislosť. Základná občianska gramotnosť sa dá získať počas hodín občianskej edukácie v škole, avšak mimoškolská občianska participácia v neformálnych skupinách, hnutiach či iniciatívach dáva priestor pre získanie skutočných skúseností. „*Moderná koncepcia výchovy mládeže k demokratickému občianstvu v škole nielenže umožňuje, ale aj vyžaduje, aby sme si uvedomili, že v tomto priestore sa vzájomne prelína-*

---

⁴⁸ Citát v pôvodnej verzii: „In a discussion of key competences for the life in the 21st century, Haste (2001) identifies an overarching “metacompetence” of being able to manage the tension between innovation and continuity.“

⁴⁹ Citát v pôvodnej verzii: „They must be able to learn on the problem and to use self-assessment to control the direction. Intensity and standard of their work and in doing so contribute to the sustainability of life on this planet.“

jú vplyvy informálneho, neformálneho a formálneho vzdelávania“ (Macháček – Krošlák, 2013, s. 9).

Ak predmet *občianska výchova* poskytuje prierezovo kurikulárne tému občianstva, tak v ostatných predmetoch na základnej či strednej škole sa téma občianstvo spomína len okrajovo. Skúsenosti z prežitého voľného času by mali byť konfrontované s tým, aký obraz o spoločnosti prinášajú napr. médiá (správanie sa politikov, más, mýty a pod.). Na slovenských školách stále absentuje dobrovoľnícka práca a voľnočasové projekty, ktoré by študentom poskytli reálne možnosti vyskúšať si teoretické znalosti v praxi.

Analýza stavu na základe hodnotiacej správy Eurydice z roku 2012 s názvom *Citizenship Education in Europe* vedie k záverom, že pri snahe o zvýšenie angažovanosti a participácie na chode občianskej spoločnosti občania musia poznať svoje občianske kompetencie, medzi ktoré patria hlavne sociálne hodnoty, politické koncepty a európske štruktúry. Propagácia občianstva ako súčasť vzdelávania je jednou z hlavných priorít strategického dokumentu EÚ – *Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training*, ktorý platí do roku 2020⁵⁰. Na základe ďalšieho strategického dokumentu *Charter of Council of Europe on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*⁵¹ z roku 2010 členské štáty EÚ podporili implementáciu aktívneho občianstva do vzdelávacích systémov v EÚ.

Študenti by mali počas svojho štúdia získavať už v škole občianske zručnosti, vedomosti s cieľom nachádzať nové spôsoby organizácie výučby s dôrazom na praktické zručnosti v reálnych situáciách. *Centre for Research on Lifelong Learning* (CRELL) stanovilo v roku 2010 indikátory občianskych kompetencií mladých Európanov, na základe ktorých bola ustanovená stratégia *The EU Youth Strategy* (2014) s pôsobnosťou do roku 2018, ktorá posilňuje aktívne občianstvo, podporuje sociálnu inklúziu a solidaritu medzi mladými.

---

⁵⁰ V zozname použitej literatúry je dokument uvedený ako *Education and Training 2020*, 2014.

⁵¹ V zozname použitej literatúry je dokument uvedený ako *Education for Democratic Citizenship and Human Rights*. 2010

V priestore EÚ sledujeme, že občianstvo je súčasťou vzdelávania v troch formách: v podobe samostatného predmetu, ako súčasť iného predmetu alebo je čiastočne zastúpené v niekoľkých predmetoch (*cross-curricular dimension*, angl.). Najčastejšie sa vyskytuje na prvom alebo druhom stupni školy. Ako uvádza správa *Eurydice* (2012), v niektorých krajinách sa učí iba jeden rok (napr. Bulharsko). Základnými témami, ktoré tvoria jadro predmetu v krajinách EÚ, sú základné princípy demokracie, kultúrna diverzita, udržateľný rozvoj, európske a medzinárodné témy. Správa potvrdzuje, že občianske vzdelávanie je efektívne, len ak ho podporuje aj školské prostredie.

Posilnenie kompetencií učiteľov občianskej výučby by malo pomôcť k rozvoju povedomia o aktívnom občianstve, ktoré by v každej krajine malo tvoriť obsahovú kostru predmetu. V prvom rade je to rozvoj politicko-občianskeho povedomia, kritického myslenia a analyzovania, rozšírenie znalosti o hodnotách a postojoch a v neposlednom rade je to aktívne participovanie. Každá krajina EÚ si aj vzhľadom na kultúrne rozdiely a regionálne špecifiká volí vlastný spôsob implementácie do vzdelávacieho systému. Cieľom je rozvíjať občianske, sociálne, komunikačné a interkulturné zručnosti už od začiatku školskej dochádzky.

Ako vyplýva zo záverov štúdie *Eurydice* (2012), slovenskí študenti dosiahli najlepšie výsledky v kategórii znalosť občianskych práv (62,9 %). Pod 50 % skončili v kategóriách ako starostlivosť o životné prostredie (49,9 %), riešenie konfliktov (43,3 %), kritické myslenie (41,2 %) a znalosti o inštitúciách (38 %). Slabé výsledky dosiahli v okruhoch schopnosť obhájiť si svoj názor (17,7 %), praktické skúsenosti z lokálnej komunity (12,5 %), participovanie na školskom živote (15,4 %) a efektívne stratégie proti xenofóbii a diskriminácii (16,4 %). Výsledky slovenských študentov nemožno považovať za uspokojivé. Povedomie o širšom ponímaní občianstva sa u nás zatiaľ neudomácnilo, na čo poukazujú aj tieto medzinárodné merania.

Hodnoty v občianskej výchove

Ako uvádzame v tejto kapitole, občianska výchova, ktorá je zameraná len na znalosti o politickom systéme, mala svoje opodstatnenie v období po roku 1989, teda po transformácii na demokratické štruktúry na Slo-

vensku. Dnes je tento model potrebné dopĺňať o nové znalosti a rozširovať smerom k aktívnemu občianstvu a interkultúrnemu modelu. Jadrom každej kultúry sú podľa Hofstedeho modelu (2006) hodnoty. I v prípade transformácie spoločnosti sa hodnoty menia najpomalšie, zvyčajne ostávajú stabilné a odovzdávajú sa z generácie na generáciu. Sú základom kultúrnej identity jedinca. Poznaním hodnôt sa človek vie zaradiť do systému a určiť si v ňom svoju pozíciu. V prípade ohrozenia hodnôt hrozí pocit vykorenenia.

Občianska výchova pripravuje žiaka nielen na rolu budúceho občana v politickom koncepte, ale výchova k občianstvu by mala byť súčasťou kultúrnej výchovy⁵². „*Multikultúrnu výchovu (...) chápeme ako syntézu možností, prostriedkov a cieľov výchovy k občianstvu*“ ako sa uvádza ďalej: „*(...) k schopnostiam zodpovedného občana patrí aj vnímanie kultúrnej tradície vlastnej krajiny*“ (Mistrík, 1999, s. 140 – 142). Zdôrazňujeme fakt, že rozdielne vnímanie občianstva súvisí s odlišnou kultúrnou a historickou tradíciou v jednotlivých štátoch.

Občianska výchova z tohto pohľadu obsahuje prvky hodnotovej výchovy. Tou základnou hodnotou je ľudská dôstojnosť, nakoľko v centre výchovy je človek. Občianska výchova má rozvíjať občianske schopnosti, občianske zručnosti, občianske vedomosti a občianske cnosti. Občan má byť schopný participovať na chode spoločnosti, pričom má dostatok potrebných a užitočných informácií, na základe ktorých sa rozhoduje. „*Výchova k občianstvu není sama o sobě branou k abstraktním kategoriím osvícené racionality. Výchova k občianstvu spíše učí, jak si osvojit a vyjádřovat ony vlastnosti, jež umožňují příslušníkům ústřední skupiny přesvědčivě a legitimě stavět na obdiv svou občanskou způsobilost*“ (Marada, 2006, s. 61).

Výchova k občianstvu závisí nielen od nastavenia vzdelávacieho systému, ale celkovo je spojená s úrovňou občianskej spoločnosti. Pokiaľ v nej môžeme identifikovať isté dysfunkcie, tak tie sa priamo odrážajú aj na možnosti realizovať občianske aktivity a participovať na chode spoločnosti. Avšak bez toho, aby si študent osvojil základné občianske kompetencie už počas štúdia na prvom, druhom a prípadne aj treťom stupni škôl, nemôžeme očakávať, že bude schopný aktívne participovať a zapájať sa do verejného života.

---

⁵² Na podobnom princípe to už funguje v Nórsku.

4. OBČIANSKA PARTICIPÁCIA

Jedným zo základných práv občanov je právo na participáciu. Za účasť je považovaná osobná účasť z vlastnej iniciatívy. „*Participovať na rozhodovacích procesoch sa prirodzene chápe ako participácia na moci*“ (*Dimenzie občianstva v Európskej únii*, 2013, s. 30). Občianska iniciatíva v súčasnosti stále čelí problému, že nemá reálny dosah na chod spoločnosti. Úlohou občianskej iniciatívy je skôr nastolenie problému, ktorý je potrebné riešiť, avšak na samotný priebeh riešenia má malý dosah.

Občianska participácia presahuje občiansku iniciatívu. Ako uvádzajú Bútorová – Gyárfášová (in Plichtová, 2010), participovanie znamená aktívnu účasť jednotlivcov na riešení spoločenských problémov a spravovaní verejných záležitostí. Občianska participácia je považovaná za jeden zo základných prejavov aktívneho občianstva (občiansky aktivizmus). Niektoré teórie (napr. Lapinová in *Dimenzie občianstva v Európskej únii*, 2013) rozlišujú občiansku participáciu v politickej oblasti a spoločenskú participáciu (sociálne angažovanie, dobrovoľníctvo), pričom obe sa navzájom dopĺňajú. Tzv. spoločenská participácia môže byť efektívnym prostriedkom na dosiahnutie spoločných cieľov.

Sedláčková (2012) upriamuje pozornosť na spojitosť občianskej participácie so stavom občianskej politickej kultúry. Tú rozdeľuje do dvoch rovín. V horizontálnej úrovni ju tvorí kolektívny sociálny kapitál, vo vertikálnej je utváraná vzťahom medzi občanom a inštitúciami. „*Klasická teorie demokracie (Tocqueville, Mill) tvrdí, že ve společnosti se může vytvořit vysoká uroveň sociální důvěry, pokud v ní existuje velká a různorodá škála dobrovolných sdružení a organizací*“ (Sedláčková, 2012, s. 138). Práve vďaka participácii na tomto type aktivít ľudia získavajú skúsenosti, spolupracujú a participujú na verejných veciach, čo prispieva k rozvoju základných demokratických kompetencií občana.

Ochota aktivizovať sa je do veľkej miery ovplyvnená individuálnym postojom a postavením samotného človeka v komunite, ale aj dôverou k spoluobčanom. Táto dôvera zasahuje oveľa širší okruh ako len lokálny, resp. regionálny. Jej pilierom je dôvera v existujúce demokratické inštitúcie. Aj rozvinutá občianska spoločnosť bez zmeny v individuálnych osobnostných postojoch môže formálne fungovať, avšak jej podstata bude stále

čeliť bariéram. Súčasná teória občianskej spoločnosti tvrdí, že sieť občianskej angažovanosti, prejavujúca sa vo vzťahoch ku komunite, má dôležitú úlohu pri tvorbe všeobecnej dôvery v iných ľuďoch. Nadobúda sa vzájomnou komunikáciou, spoluprácou a sledovaním spoločného cieľa.

Ako uvádza Plichtová (2010, s. 45), „*práve sféra občianstva a občianskej spoločnosti by mala byť podľa teórie (nielen liberálnej, ale i konzervatívnej či sociálnodemokratickej) rozhodujúcou sférou pre ďalší rozvoj demokracie*“. Otázka občianskej participácie v demokratickom systéme sa priamo dotýka úrovne kvality a kultúry občianskeho života. Fenomén občianskej participácie je zároveň kultúrnym fenoménom, nakoľko ho vymedzujú kultúrne vzorce konkrétnej spoločnosti a doby.

Prikláňame sa k názoru Wollina (2008), podľa ktorého je v niektorých starších teóriách samotná občianska participácia považovaná za problematickú, nakoľko ide o multidisciplinárnu teóriu občianstva usilujúcu sa charakterizovať občiansku dimenziu ľudskej existencie a formulovať normatívne ideály a hodnoty občianstva. Upozorňuje tiež na tzv. „slabosť občanov“, ktorí sú dezorientovaní v politickom a sociálnom systéme, cítia znechutenie a averziu voči spoločnosti. Stávajú sa obeťami médií a pojem občan sa nahrádza výrazom zmanipulovaný volič. Demokracia sa v tomto prípade redukuje na reprezentatívnu vládu, ktorá je vzdialená občanovi.

Na druhej strane ani Di Fabiov (2009) model „*dobrého života*“ nevyžaduje občiansku participáciu a angažovanosť, tento priestor prenecháva profesionálnym politickým elitám. Základným problémom aktívnej participácie je podľa neho rozširujúca sa priepasť medzi občanom a štátom, nedôvera a cynizmus voči vláde, znechutenie a odcudzenie občanov. Pripomíname aj fakt, že dnešná celoeurópska ekonomická a zárobková činnosť zaberá ľuďom maximum času a pri tomto zaťažení nezostáva čas, priestor, ani chuť na aktívnu participáciu.

Štát ostáva autoritou, ktorá poskytuje priestor pre občiansku participáciu. V demokratickom štáte by dokonca tieto aktivity mali byť vyžadované a občan by mal mať možnosti rozvíjať svoje občianske kompetencie (schopnosť viesť dialóg s vládou, spochybňovanie politickej autority, verejné angažovanie, vlastný názor a úsudok, kompetencie sociálnej komunikácie, argumentácia, zohľadňovanie viacerých uhlov po-

hľadu, vzájomný rešpekt a úcta a i.). Dilemou participujúcich občanov je, či má význam participovať, keď ostatní neparticipujú.

4.1. Putnamova koncepcia občianskej participácie

V nasledujúcej podkapitole v krátkosti približujeme základné myšlienky z teórie Putnama (2002). Jeho dielo je prevažne zamerané na ekonomickú súvislosť medzi občianskou spoločnosťou a úspešnosťou regiónov, pričom potvrdzuje, že čím rozvinutejšia je občianska spoločnosť, tým vyspelejší je región. Všíma si však aj ovplyvňovanie ekonomického vývoja občianskymi tradíciami, pričom veľkú úlohu pripisuje sociálnemu kapitálu.

Sociálny kapitál vníma v dvoch smeroch vývoja. Prvým je nekonečný kruh (klientelizmus, bezúhonnosť, nátlak) v protipóle k cnostnému občianskemu kruhu (dôvera a spolupráca). Podľa jeho tvrdení silná, aktívna občianska spoločnosť vedie ku konsolidovanej demokracii. Za jeden z prvých prejavov oslabenia občianskej spoločnosti vníma slabý komunitný život a stratu dôvery. Kolektívne občianske aktivity (napr. verejné zhromaždenia) oslabujú vo svojom presvedčení rýchlejšie ako jednotlivci.

Putnamova teória bola neskôr kritizovaná a dopĺňaná, nakoľko vychádza z konzervatívnych a tradičných spoločenských a politických vzťahov. Jeho pozitívny postoj k združeniam, ktoré udržujú tradičné komunity, bol podrobený kritike, pretože podľa jeho odporcov takéto dobrovoľné združenia spoločnosť len frakcionujú. Podľa Baysa (2008) je okrem toho jeho model nefunkčný a demokraciu redukuje len na občiansku participáciu, pričom preceňuje dôležitosť dobrovoľníckych združení. Putnamova teória nás privádza k pojmu sociálna participácia, ktorá je považovaná za jednu z najčastejších foriem aktívneho občianstva.

Sociálna participácia a kultúra verejného protestu

Zúčastňovanie sa na spoločenských udalostiach je prejavom priamej demokracie. „*Nepřímá demokracie se naproti tomu prakticky rovná pasivnímu občanství*“ (Hrubec, 2004, s. 152). Za jednu z najčastejších podôb sociálnej participácie je považovaný protest. Demonštrácie spájajú ľudí napriek spoločenským spektrám so spoločným „nepriateľom“. Takýto spôsob angažovanosti môže vzniknúť na lokálnej úrovni, ale neskôr získať globálny charakter, príkladom môže byť antiglobalizačné hnutie.

V tomto zmysle do popredia vystupujú nové sociálne hnutia. Tieto hnutia sa zvyčajne dajú charakterizovať heterogénnosťou, odlišnou sociálnou skúsenosťou, rozličnými ideologickými orientáciami a stratégiami. Za ich formovaním je zvyčajne asociácia, resp. organizácia, ktorá vystupuje proti spoločnému nepriateľovi (mocenskej štruktúre, spoločenskému zriadeniu a pod.). Tieto hnutia naberajú čoraz viac virtuálnu podobu. *„Existujú rôzne druhy aktivít, jež je spojují ve virtuálním prostoru sdílené kultury: od lokálních petic po mezinárodní konference, od squattování po masivní fundraising, od používání specifického jazyka v každodenních konverzacích i veřejných projevech po obligátní odstup a výhrady vůči institucionalizovaným autoritám“* (Hrubec, 2004, s. 169). Hnutia teda nemusí spájať len spoločný nepriateľ, ale môžu vyznávať vlastnú kultúru protestu.

Občianska participácia sa v týchto formách prejavuje aj zdieľaním istého spoločného kultúrneho vlastníctva (charakteristické praktiky, hodnoty, kontexty), od ktorých si členovia odvodzujú zmysel svojej činnosti a vďaka ktorým pociťujú vzájomnú solidaritu. Podporovateľmi týchto nových foriem nemusia byť len tzv. prívrženci alternatívnej kultúry. Kultúra protestu má umožniť *„obecně srosumitelné veřejné vyjádření vlastní identity“* (Hrubec, 2004, s.171). Zasahuje ľudí bez rozdielu veku či pohlavia, ktorí sa stotožňujú s cieľmi, ktoré sa táto forma prejavu snaží dosiahnuť.

Kultúra verejného priestoru je okrem vyššie uvedeného charakteristická ideologickou platformou a strategickou mobilizáciou s cieľom kolektívneho konania jedincov. I pokiaľ ide o symbolický protest, otvára sa diskurzívne pole pre vzájomnú komunikáciu (Habermas, 1996). Verejný prejav vedie k vyjadreniu identity takým spôsobom, aby bola zrozumiteľná aj pre ostatných zúčastnených. Niektoré súčasné protesty skôr nadobúdajú abstraktnú povahu. Vo všeobecnosti odrážajú sociálno-demografickú situáciu, hodnoty a postoje a využívajú sociálne siete.

Občianska angažovanosť

Občania sa zapájajú do verejných záležitostí z mnohých dôvodov. *„Občianska angažovanosť zahrňuje aktivitu, individuálnu alebo kolektívnu, ktorá má viesť k ovplyvneniu kolektívneho života v politickom zriadení“*⁵³ (Ma-

⁵³ Citát v pôvodnej verzii: „For us, civic engagement includes any activity, individual or collective, devoted to influencing the collective life of the polity.“

cedo, 2005, s. 6) Občianske aktivity na lokálnej úrovni sú aktom, ktorý má viesť k vyriešeniu istých komunitných problémov, často bez podpory verejných inštitúcií. „Dobrovoľnícke a komunitné skupiny všetkých druhov zahŕňajúce neziskové organizácie, odborové zväzy, cirkvi pomáhajú občanom zmobilizovať sa aj mimo bežného záujmu⁵⁴“ (Macedo, 2005, s. 7).

Pri občianskej angažovanosti je dôležité vziať do úvahy tri faktory: kvantitu, kvalitu a rovnosť (*quantity, quality and equality*, angl.), výsledkom čoho sa občania často dostávajú medzi dva extrémny: nadšenú/vášnivú zainteresovanosť (*passionate involvement*, angl.) a cynickú nezúčastnenosť (*cynical withdrawal*, angl.). Občania sa veľmi často mobilizujú pri obrane neférových privilégií, ktoré popierajú občianske práva. Cítia sa ako objekty, ktoré pasívne znášajú rozhodnutia politických elít. Demokratické inštitúcie im neprinášajú relevantné informácie, ktoré by viedli k rozumnému riešeniu situácií. Aktivity bežných občanov sa týkajú verejných služieb (zdravotníctvo, školstvo), s ktorými verejnosť môže, ale nemusí súhlasiť, a to vedie k vzniku rôznych hnutí, resp. pri dlhodobjších cieľoch k vzniku asociácií.

Asociácie združujú občanov nielen v politickej oblasti. Zaraďujeme medzi ne občianske združenia, ako aj športové spolky, mimovládne organizácie a pod. Sú miestami, kde sa praktizuje občianstvo, ako píše Macedo (2005, s. 118), sú to „školské triedy občianstva⁵⁵“. Najmä dobrovoľnícke a neziskové organizácie by mohli podporovať demokratický systém, pokiaľ by sa vyvíjali vo vyhovujúcich podmienkach. Sociálna sieť (*social network*, angl.) a sociálny rozmer je srdcom aktivít asociácií, ktoré vedú k stimulácii občianskeho aktivizmu. Zapojenie sa do života asociácie vedie k zisku nových občianskych zručností a často k celoživotnej náklonnosti k altruizmu. Charakter mnohých asociácií sa v 21. storočí mení, v oveľa väčšej miere uprednostňujúci princíp „robiť pre“ (zisk), ako „robiť s“ (nezištne spolupracovať).

Z tohto dôvodu sa do popredia pri otázke občianstva dostáva dobrovoľníctvo. Dobrovoľnícke organizácie sa stávajú „skúšobnými laboratóriami“

---

⁵⁴ Citát v pôvodnej verzii: „Voluntary and community groups of all sorts, including non-profits, labor unions and churches, help citizens to mobilize on behalf of matters of common concern.“

⁵⁵ Citát v pôvodnej verzii: „Associations are classrooms for citizenship.“

výskumu s občianskym zameraním. „*Slovami presných čísiel je dobrovoľníctvo jednou z najpopulárnejších foriem občianskej angažovanosti*⁵⁶“ (Macedo, 2005, s. 122). Riziko spojené s rôznymi formami dobrovoľníckych asociácií je spojené aj s hodnotami, ktoré prezentujú, či už pod vplyvom politických elít, siekt, ideologicko-náboženských presvedčení a pod. Cieľom asociácií by malo byť budovanie sociálnej kohézie. A cieľom tretieho sektora, vrátane asociácií, by mala byť podpora verejnej kultúry s určitými liberálnymi aspektmi, ktorá tvorí most medzi sociálnou nerovnosťou a spoločnosťou. Dobrovoľnícke organizácie sa istým spôsobom vymedzujú z politickej občianskej angažovanosti, pretože ich činnosť je väčšinou lokálna, s priamym a konkrétnym cieľom poskytnúť istú službu (slúžiť iným). Príkladom sú rôzne zbierky finančných prostriedkov, prípadne organizácia podujatí, ktoré nemajú priniesť zisk usporiadateľovi, ale napr. vyzbierať peniaze pre iných s istým vopred určeným zámerom.

Vysvetlenie faktu, že vzniká čoraz viac dobrovoľníckych organizácií, keď oveľa politickejšie zamerané formy občianskej angažovanosti sú v poklese (volebná účasť, členstvo v stranách), odzrkadľuje presvedčenie ľudí, ktorí nechcú cez politiku ovplyvňovať svoje okolie. Chcú formou občianskej aktivity v istej komunite prispieť priamo k zlepšeniu situácie. Byť dobrovoľníkom im prináša okrem dobrého pocitu aj pozitívny spoločenský i občiansky status. „*Ako dobrovoľníci čelíte neobmedzenému množstvu výziev a precvičujete svoj intelekt a zručnosti, ktoré by ste možno nemali možnosť nikde inde využiť*⁵⁷“ (Nunn, 2006, s. 66). Dobrovoľníctvo dáva možnosti slobodne sa rozhodnúť participovať na základe vlastného postoja a názoru, pričom ponecháva otvorenú možnosť opustiť komunitu podľa vlastného uváženia.

Mladí ľudia využívajú formu dobrovoľníctva na integráciu do komunity, ktorá im poskytuje praktické skúsenosti namiesto akademickej teoretickej výučby. „*Vidíme tam ľudí, ktorí získavajú nových priateľov, objavujú nové kultúry, časti mesta a nadobúdajú zručnosti. Niektorí dobrovoľníci tvrdia,*

---

⁵⁶ Citát v pôvodnej verzii: „In term of sheer numbers, volunteering is one of the most popular forms of civic engagement.“

⁵⁷ Citát v pôvodnej verzii: „As a volunteer, you can take on unlimited leadership challenges and exercise aspects of your intellect and skills that you might not have an opportunity to apply anywhere else.“

že dobrovoľníctvo im pomohlo nájsť morálnu rovnováhu, prekonať strach a osobné tragédie, a znovu nájsť vďačnosť za život⁵⁸ (Nunn, 2006, s. 205). Status dobrovoľníka im, ako sme už vyššie uviedli, vytvára spoločensky akceptovaný a pozitívny obraz a dobré referencie. Dobrovoľníctvo zvyšuje záujem mladých o spoločensko-politické dianie a možnosť realizovať sa vo verejných otázkach. Z psychologického hľadiska „dobrovoľníctvo redukuje depresiu, vedie k rastu sebaúcty a celkovo prospieva aj fyzickému zdraviu⁵⁹“ (Altoonian, 2008, s. 94). Aktívnymi občanmi nie sú len mladí ľudia, ale taktiež seniori. „Seniori, ktorí sa venujú svojej komunite, sú často oveľa optimistickjší a majú pocit naplnenia⁶⁰“ (Altoonian, 2008, s. 94). Občiansky aktivizmus nevedie len k progresu v rámci komunity, ale môže pomôcť aj pri osobnostnom rozvoji jedincov, ktorí majú možnosť nájsť zmysluplné využitie svojho potenciálu. Takýto občiansky záujem môže prerásť do formy sociálnych hnutí, ktoré sú síce vedené silnými osobnosťami, ale je zjavné, že za nimi stojí väčšia skupina. „Ak spolupracujeme, zmena je možná⁶¹“ (Nunn, 2006, s. 127). Iniciatívy týchto malých komunit dokazujú v praxi, že niekedy pre veľké výsledky nie sú potrebné enormné finančné výdavky, ale najmä energia ľudí, ktorí chcú, aby sa veci zmenili k lepšiemu.

Nové sociálne hnutia

Pojem *nové sociálne hnutia* sa často používa na označenie všetkých ne-tradičných hnutí, resp. ich foriem a charakteristík. Tieto hnutia nemajú zrejmu ideológiu či východiskovú teóriu a z väčšej miery sa dotýkajú kultúrnej identity jedinca, etnickej alebo rodovej otázky. Podľa Waters (2003) sú zaradené mimo tradičné „triedne“ rozdelenie spoločnosti a spájajú rôznych ľudí naprieč spoločenským spektrom. Nové sociálne hnutia, na rozdiel od starších foriem, aktívne reagujú na zmeny a aktuálne problémy. Predstavujú normy, ideály a hodnoty dneška. A podobne ako sociálne

---

⁵⁸ Citát v pôvodnej verzii: „We see people discover new friends, cultures, parts of town, and skills. Some report that volunteering helps them keep their moral balance, overcome fears and personal tragedies, and renew their appreciation for life.“

⁵⁹ Citát v pôvodnej verzii: „Volunteering reduces depression, increases overall physical health.“

⁶⁰ Citát v pôvodnej verzii: „Seniors who give of themselves to the community are far more optimistic and have a sense of empowerment.“

⁶¹ Citát v pôvodnej verzii: „In working together, change is possible.“

hnutia z minulosti, môžu stáť na počiatku historických zmien. Pri nových sociálnych hnutiach vyjadrujúcich post-materiálne hodnoty nemôžeme určiť hranice, aj vďaka informačným technológiám je ich šírenie v podstate neobmedzené. Namiesto ekonomických požiadaviek sa požadujú iné priority a využívajú aj netradičné formy protestov. Tým sa mení občiansky status, „občianstvo sa historickým vývojom rozširuje a presúva, od majiteľov veľkých majetkov a dospelých mužov na ženy, deti a taktiež prírodu⁶²“ (Waters, 2003, s. 42). Namiesto ekonomických konfliktov sú zamerané na ekológiu, feminizmus, regionalizmus a to sa odráža v ich konaní, namiesto snahy „vydobyť“ si určité materiálne výhody, je ich cieľom prezentovať určité spoločenské hodnoty a normy.

Sociálne hnutia vystupujú ako „hlas“ spoločnosti žiadajúci práva pre ženy, homosexuálov, etnické minority a i. Snažia sa o polozenie základov tzv. „univerzálneho občianstva“ a rovnosti pred zákonom. V centre ich záujmu je identita človeka, ktorá nie je jednotnou kategóriou, ale môže sa neustále meniť, pričom vychádza z kultúry. Občianstvo sa tak stáva dominantnou formou sociálnej identity. Nepredstavuje už len súbor pravidiel a povinností pre jednotlivca alebo skupinu, ale je orientovaný vo väčšej miere na občiansku kultúru.

Nové sociálne hnutia nie sú zatiaľ podrobne preskúmanou oblasťou. Najmä v globálnom rozmere a podporou informačných technológií sa neustále menia. Z tohto dôvodu je náročné stanoviť ich limity, hranice či kategórie. V kontexte témy európskeho aktívneho občianstva sú jeho dôležitým prejavom, nakoľko priamo demonštrujú posun, ktorý nastal vo vnímaní národného občianstva a svetovej občianskej komunity.

4.2. Dobrovoľníctvo

Ako uvádzame vyššie, dobrovoľníctvo je najčastejšou formou aktívneho občianstva (Macedo, 2005) a občianskej participácie. Definuje sa ako forma altruistického správania, ktorého cieľom je poskytnutie pomoci bez očakávania odmeny/zisku. S rastúcim individualizmom sa myšlienka altruizmu zo spoločnosti postupne vytrácala. Systematické empirické štúdie

---

⁶² Citát v pôvodnej verzii: „Citizenship has been expanded historically from property-owners and adult males to women, children and even nature.“

dobrovoľníctva (nielen ako formy altruizmu) sú relatívne nové. Dobrovoľníctvo nie je jasne inštitucionalizované a z tohto dôvodu bolo marginalizované do podoby voľnočasovej aktivity, bez ohraničenia toho, či má mezinárodnú alebo lokálnu podobu.

Záujem o dobrovoľníctvo sa prejavil po druhej svetovej vojne vznikom charít. Mnohé neziskové a mimovládne organizácie začali formou dobrovoľníctva naplňať svoje ciele. Spolu so vznikom rôznych kultúrno-politických skupín a identít, hlásiacich sa o svoje práva, sa v tomto období obnovuje dobrovoľnícka činnosť. V súčasnosti „*staré modely občianskej angažovanosti a asociálneho života čelia novým formám sociálnej diverzity a vďaka ekonomickým a technologickým zmenám sa narúša občianska spoločnosť a oslabujú demokratické politické štruktúry*“⁶³ (Musick, 2007, s. 5). Dobrovoľníctvo podporuje demokraciu priamo na lokálnej úrovni a nepriamo cez tvorbu sociálneho kapitálu – vzájomným prepojením sociálnych vzťahov (*internetwork of social relations*, angl.). Dobrovoľníctvo je vnímané ako dôležitý nástroj budovania funkčnej občianskej spoločnosti. Napriek tomu, že ide podľa niektorých odborníkov o prekonaný postoj (s odkazom na povinnosť združovať sa v minulosti), bez aktivity občanov nemožno očakávať funkčné občianske spoločenstvo.

Dobrovoľníctvo ako neplatená práca

V prvom rade je pri kategorizácii dobrovoľníctva potrebné predefinovať pojem práca. Dobrovoľníctvo je vo svojej podstate neplatenou aktivitou, avšak nedá sa zaradiť do klasických ekonomických vzťahov. Už feministky presadzovali zmenu klasického vnímania významu platenej práce, kam nebola zaradená starostlivosť o deti, domácnosť, pričom túto prácu považovali za rovnako produktívnu ako bežnú kancelársku (MacGregor, 2006). Dobrovoľnícka práca bola často podhodnocovaná, pretože nezapadala do zaradenia na trhu práce. Podľa nášho názoru nie je vhodné redukovať dobrovoľníka len na neplatenú pracovnú/produktívnu silu (*unpaid productive labour*, angl.), pretože táto práca má pridanú hodnotu – stáva sa

---

⁶³ Citát v pôvodnej verzii: „Old models of civic engagement and associational life are strained by new forms of social diversity and by economic and technological changes that threaten to undermine ‘civil society’ and weaken democratic political structures.“

darom. Sledujúc súčasný vývoj môžeme konštatovať, že tretí sektor občianskych združení, mimovládnych organizácií a asociácií už tiež prechádza od filantropie a charity na biznis model, pretože čelí rovnakým problémom s financiami a štátnou byrokraciou ako mnohé firmy.

Ak sa na dobrovoľníctvo pozeráme ako na výskumný problém, tak si musíme položiť otázky, aká dobrovoľnícka práca a z akých dôvodov aktivuje občanov. Nie je jasné, či ľudia 21. storočia majú vôbec čas a chuť na dobrovoľníctvo a akými spôsobmi sa táto práca vykonáva. A v neposlednom rade je tu otázka aktívneho občianstva, ktoré sa prejavuje formou dobrovoľníctva. Tieto oblasti sa len postupne stávajú súčasťou výskumov v kontexte občianstva. Ako uvádzame v prvej kapitole, pokiaľ vychádzame zo starších teórií, tak občianstvo a dobrovoľníctvo v nich majú len malú až žiadnu spojitosť. Situácie, ktoré dnes občanov aktivizujú, však jasne ukazujú, že občianska spoločnosť vyžadujúca si transparentnosť vzťahov sa stáva realitou aj na Slovensku. Mnohé iniciatívy a hnutia občanov začínajú formou dobrovoľných aktivít a neskôr vedú k proklamácii aktívneho občianstva vo verejnom priestore.

Klasifikácia dobrovoľníctva nie je explicitná. „*Pojem dobrovoľníctvo sa používa na označenie vzájomnej pomoci, pri ktorej skupina ľudí pracuje spoločne na dosiahnutí spoločného cieľa*“⁶⁴ (Musick, 2007, s. 14) V západnej kultúre je tento pojem zaužívaný v zmysle vyššie uvedeného citátu. Sociológovia skúmajú realistickú podstatu dobrovoľníckych aktivít konvenčnými metódami. Z pohľadu ekonómov určujeme kategóriu neplatenej pracovnej sily, ktorú charakterizujú empirické ukazovatele, ako je napr. trhovú hodnotu práce dobrovoľníka. Len málo štúdií skúma motiváciu (pocit sociálnej povinnosti) ako kľúčový faktor konania dobrovoľníkov.

Pri akejkoľvek analýze dobrovoľníctva je dôležité rozlíšiť, že dobrovoľníctvo sa diferencuje na dve skupiny: aktívne a pasívne. Pasívne dobrovoľníctvo znamená, že občan je členom dobrovoľníckej organizácie, ale nezúčastňuje sa jej aktivít. Byť dobrovoľníkom aktívne vyžaduje neustálu činnosť a zapojenosť. Pojmy členstvo v dobrovoľníckej organizácii a dobrovoľníctvo sú však používané synonymicky. Z tohto dôvodu štúdie, ktoré

---

⁶⁴ Citát v pôvodnej verzii: „Volunteering has been used to refer to mutual aid, as when a group of people work together to achieve a common goal.“

„merajú“ rozsah dobrovoľníctva len podľa množstva členov v jednotlivých asociáciách, je zavádzajúce. Dobrovoľníkom sa človek nestáva členstvom, ale aktivitou. Byť dobrovoľníkom neznamená automaticky príslušnosť k istej skupine, mnohí dobrovoľníci nie sú členmi dobrovoľníckych organizácií.

Pokiaľ je ujasnený rozdiel medzi členstvom a činnosťou, vieme sa lepšie zamerať na identitu dobrovoľníka. „*Keď si ľudia predstavia dobrovoľníka, zvyčajne je to niekto, kto sa obetuje na pomoc inej osobe, organizácii alebo cieľu*“⁶⁵ (Musick, 2007, s. 14). Motivačným faktorom podľa britskej štúdie z roku 1997 (in Musick, 2007) je pre dobrovoľníkov zisk nových skúseností. Prevažujú mladí ľudia (študenti), ktorí okrem zručností získavajú aj nové kontakty.

Vzhľadom na rôzne motívy dobrovoľníckej práce ju nemôžeme považovať len za neplatenú pracovnú silu. Diferenciácia je stanovená zvyčajne na základe motívov. Pri teóriách o motívoch nachádzame rôzne vzájomne si odporujúce sociálno-psychologické tézy, pričom podľa funkčnej teórie motívov (*functional theory of motives*, angl.) „*by dobrovoľnícka služba mala byť darom, nepodmieneným snahou získať niečo naspäť, okrem pocitu vďačnosti*“⁶⁶ (Musick, 2007, s. 57). Nevylučuje sa, že dobrovoľníctvo napriek nezištnosti môže prinášať materiálne benefity.

Dobrovoľníctvo a sociálny aktivizmus

Pojmy dobrovoľníctvo a sociálny aktivizmus sa často zlučujú a používajú ako synonymá. Nie sú však totožné, pretože medzi nimi existujú zjavné rozdiely. Ak cieľom sociálneho aktivizmu je získavanie riešení, ktoré sú v kompetenciách konkrétnych štátnych inštitúcií, ktoré aktivisti demonštrujú stavaním barikád a organizáciou protestov, tak dobrovoľníci sa snažia nájsť svojpomocné riešenie. Niektorí teoretici (napr. Poppendieck, 1999) tvrdia, že ak jedinec vymení identitu aktivistu za identitu dobrovoľníka, tak mu to prinesie pocit satisfakcie. Väčšina aktivistov je väčšinou aj

---

⁶⁵ Citát v pôvodnej verzii: „When people think of a volunteer, they almost always imagine someone who is making a sacrifice to help another person, an organization or a cause.“

⁶⁶ Citát v pôvodnej verzii: „Volunteer service is intended to be a gift and the giving should not be conditional on receiving anything in return except, perhaps, an expression of gratitude.“

dobrovoľníkmi. A väčšina dobrovoľníckych verejných aktivít je považovaných za politický aktivizmus. Dobrovoľník si uvedomuje potrebu štrukturálnych zmien, ale nemusí byť automaticky sociálnym aktivistom.

Dobrovoľníctvo by sme mohli kategorizovať aj ako druh sociálneho aktivizmu charakterizovaného kolektívnymi aktivitami s cieľom dosiahnuť verejné blaho. Nie vždy musí byť spájaný so skupinovou príslušnosťou. Je však prejavom altruizmu i aktívneho občianstva, nakoľko mnohé prejavy občianstva sú dobrovoľné. V tomto prípade je občianstvo „*pojmem, ktorý môže ako dáždňik zakrývať rôzne vlastnosti, postoje, zručnosti, prejavy viery a hodnoty*“⁶⁷ (Musick, 2007, s. 459). Občianstvo, sociálny aktivizmus a dobrovoľníctvo sú vzájomne prepojené a väzby medzi nimi sa môžu v niektorých prípadoch zlučovať, čo vedie k tomu, že nie je možné ich vzájomne rozlíšiť.

---

⁶⁷ Citát v pôvodnej verzii: „Citizenship is a broad umbrella term covering a range of behaviours, attitudes, skills, beliefs and values.“

5. EURÓPSKE AKTÍVNE OBČIANSTVO V MESTE BANSKÁ BYSTRICA

Ciele a metodológia výskumu

Cieľom tejto časti je prepojiť teoretický koncept s reálnym príkladom slovenského mesta. Pri jeho koncipovaní sú uplatnené poznatky prevzaté z prác súčasných autorov Hendla (2012), Puncha (2008), Loučkovej (2010), Čecháka (2007) a Soukupa (2014), vhodné pre realizáciu integrovaného prístupu, ktorý je využívaný v oblasti sociálnych a humanitných vied.

Výskum je charakterizovaný ako empirický a interpretačný, pričom sú stanovené faktografické, hodnotiace a deskriptívne ciele. Dizajn výskumu označujeme za štúdiu samotného systému s účelom informovania, komparovania, s ohľadom na ďalšiu perspektívu využitia poznatkov výskumu. Integrovaný prístup neodmieta jednostranné výskumné postupy, ale používa ich vo vzájomnej súvislosti. Tento prístup rešpektuje vedecké pravidlá a pokúša sa vidieť za pojmami (abstrakciami) reálne javy (skutočnosti) s cieľom stavať na kvalite poznania a využiť túto kvalitu v praxi.

Výskum aktívneho občianstva sa realizoval v urbánnom prostredí s cieľom zistiť, akým spôsobom a v akých formách sa európske aktívne občianstvo realizuje na lokálnej úrovni mesta Banská Bystrica.

Čiastkové ciele výskumu sú nasledovné:

1. Identifikovať základné prejavy a atribúty európskeho aktívneho občianstva na európskej úrovni analýzou programu EÚ – *Európa pre občanov*.
2. Identifikovať základné prejavy európskeho aktívneho občianstva na lokálnej úrovni terénnym výskumom spracovaným do kolektívnej prípadovej štúdie.
3. Definovať, v akej forme je európske aktívne občianstvo aplikované a prítomné vo vybranej lokálnej štruktúre (komparáciou európskej a lokálnej dimenzie).

Hypotéza: Aktívna participácia občanov v aktivitách spojených s podporou demokracie je nosnou myšlienkou šírenia európskeho aktívneho občianstva. Tradičný koncept občianstva v súčasnosti dopĺňa koncept ak-

tívneho občianstva zameraný na komunitný rozvoj a tvorbu sociálneho kapitálu. Tým dochádza k rozvoju lokálnej a následne aj európskej občianskej spoločnosti. Predpokladáme, že atribúty európskeho aktívneho občianstva, definované na základe analýzy programu EÚ, budú prítomné aj v rôznych formách aktívneho občianstva v lokálnej štruktúre, ale budú preukazovať tiež špecifiká občianskej a komunitnej spoločnosti v meste Banská Bystrica.

V rámci kvalitatívneho výskumu sa realizovali pološtrukturované hĺbkové kvalitatívne rozhovory s vybranými predstaviteľmi občianskej a komunitnej sféry vo vybraných inštitúciách v Banskej Bystrici a séria pološtrukturovaných rozhovorov s aktívnymi občanmi – účastníkmi občianskeho života v Banskej Bystrici. Keďže akceptujeme etické hľadisko výskumu, v práci neuvádzame mená respondentov. Otázky boli vopred pripravené vo forme dotazníka. Výskum bol realizovaný ako súčasť dizertačnej práce, v monografii sa preto odvolávame len na niektoré jeho časti (nie je uvedený v celom rozsahu).

Miestom výskumu boli priestory mesta Banská Bystrica, v ktorých sa realizujú rôzne občianske aktivity (jednotlivé mestské časti – najviac pozornosti bolo venovanej Sásovej, pretože v nej funguje s podporou Mestského úradu Komunitné centrum Sásová). Prevažná časť výskumu bola realizovaná v období apríl – máj 2015. Paralelne s výskumom prebiehali aj rozhovory s občanmi mesta, ktorí sú aktívni v tejto sfére, ale nie sú členmi žiadnych organizácií.

Všetky rozhovory boli zdokumentované (v prípade súhlasu nahrané do mobilného telefónu, spoznámkované), následne boli prepísané do tlačenej podoby a sú archivované. V texte je uvedená ich doslovná transkripcia, prípadne komentovaná transkripcia.

Reprezentatívnosť výberu účastníkov vychádzala z teoretického zadefinovania socio-kultúrneho konceptu občianstva.

Môžeme konštatovať, že väčšina oslovených respondentov prejavila záujem zúčastniť sa výskumu, boli ochotní podeliť sa o informácie a prejavovali veľký záujem o túto problematiku. Mnohí avizovali možnosti ďalšej spolupráce a prípadne ochotu doplniť chýbajúce informácie i po ukončení rozhovorov. Na druhej strane sme pozorovali neochotu a odmietavý postoj niektorých oslovených inštitúcií, ktoré sú síce zaradené do výskumu,

ale nepodarilo sa mi získať ich priame vyjadrenia. Vyjadrenia, ktoré pri nich uvádzame, sú sprostredkované z oficiálnych zdrojov.

5.1. Európa pre občanov

Ako uvádza bývalá viceprezidentka Európskej komisie Viviane Reding (in *L'effet citoyen*, 2012), „naša identita európskych občanov sa tvorí každý deň. Európska únia a európske občianstvo nie sú len dva abstraktné koncepty, ale skutočnosť, ktorá vzniká z angažovanosti európskych občanov vo verejnom živote a množstvom projektov, do ktorých investujú svoje pocity a intelektuálne kapacity⁶⁸.“ Občania EÚ podľa nej spolupracujú navzájom a majú možnosti využívať príležitosti, ktoré poskytuje EÚ, pričom zachovávajú základné demokratické hodnoty ako slobodu prejavu, ochranu ľudských práv, rovnosť a toleranciu.

Cieľom programu *Európa pre občanov* je od roku 2007 podpora občianskych iniciatív a projektov, ktoré podporujú vytvorenie „modernej európskej agory⁶⁹“ (*L'effet citoyen*, 2012, s. 5), v ktorej dochádza k medzinárodným a interkultúrnym výmenám. Každý rok okolo 1000 organizácií z 30 krajín (28 krajín EÚ + Albánsko a Macedónsko) môže prihlásiť svoj projekt. Cieľom je podpora aktívneho občianstva na všetkých úrovniach, preto sú prijímané žiadosti od lokálnych autorít po malé občianske združenia.

Podľa oficiálneho zdroja EACEA (2015), cieľom programu *Európa pre občanov* je priniesť všetkým občanom EÚ možnosti participovať na chode európskeho projektu. Tento program dáva občanom možnosť zapojiť sa do medzinárodných výmen a kooperačných aktivít, pričom podporuje rozvoj pocitu príslušnosti k Európe a sprevádza celý proces európskej integrácie. EACEA⁷⁰ zodpovedá za manažovanie tohto programu pod supervíziou Všeobecného riaditeľstva pre komunikáciu⁷¹. Prioritným cieľom tejto agentúry je dohliadanie na podávané a prebiehajúce projekty,

---

⁶⁸ Citát v pôvodnej verzii: „Notre identité de citoyens européens se construit chaque jour. L'Union européenne et la citoyenneté européenne ne sont pas des concepts abstraits mais une réalisation forte née de l'engagement des citoyens européens dans la vie publique et de nombreux projets dans lesquels ces derniers ont investi leurs émotions et leurs capacités intellectuelles.“

⁶⁹ Citát v pôvodnej verzii: „ (...) une agora européenne moderne.“

⁷⁰ Vzdelávacia, audiovizuálna a kultúrna agentúra EÚ

⁷¹ Directorate-General for Communication

od ich začiatku až po ukončenie. Na program *Európa pre občanov* bolo od 1. 1. 2007 do 31. 12. 2013 vyčlenených 215 miliónov EUR. Projekt úspešne pokračuje aj v programovacom období od roku 2013.

Predkladané projekty musia spĺňať všeobecné ciele:

- poskytovať príležitosti pre občanovobohatené o kultúrnu diverzitu cez rozvoj občianstva EÚ, participovať na budovaní demokratickej a hodnotovo-orientovanej Európy,
- rozvíjať európsku identitu založenú na hodnotách, histórii a kultúre,
- posilňovať pocit príslušnosti k EÚ,
- podporovať toleranciu a všeobecné porozumenie medzi občanmi EÚ na základe podpory jazykovej a kultúrnej diverzity, ktorá prispieva k vedeniu interkultúrneho dialógu.

Špecifické ciele programu sú:

- približovať ľudí z lokálnych komunít v Európe na základe spoločných skúseností, názorov a hodnôt,
- poučiť sa z minulosti a budovať budúcnosť,
- posilniť aktivitu, debatu a reflexie spájané s európskym občianstvom a demokraciou, šíriť hodnoty a kultúru prostredníctvom komunikácie v európskej občianskej spoločnosti na európskej úrovni,
- podporiť interakcie medzi občanmi v občianskej spoločnosti, ktoré vedú k zjednoteniu v rôznorodosti,
- špeciálna pozornosť je zameraná na podporu aktivít, ktorých cieľom je priblížiť občanov členských krajín EÚ pred a po roku 2004.

Prioritou programu naďalej ostávajú témy podpory „rozvoja európskeho aktívneho občianstva“⁷². Témy, ktoré sú stanovené, nemusia byť striktne dodržiavané. Očakáva sa iniciatíva prelínať vzájomne tieto témy, a tým podporovať diverzitu prejavov. Niektoré témy programu sú len dočasného charakteru (na určité obdobie), niektoré časovo neobmedzené (pre celé programovacie obdobie).

---

⁷² EACEA, 2015, s. 2 – Priorities

Citát v pôvodnej verzii: „Development of an active European citizenship“.

Tematické okruhy

Ako uvádzame vyššie, EÚ jasne stanovila ciele, ktoré sleduje v rámci tohto programu. Sú s nimi vzájomne prepojené i tematické okruhy, ktoré sa rozvíjajú v jednotlivých projektoch:

1. *Budúcnosť Európskej únie a jej demokratických hodnôt*

Nakoľko zmeny v EÚ prebiehajú rýchlo, jednou z priorít programu je zapojiť národné občianske spoločnosti a zároveň občanov do hlbokej a dlhotrvajúcej reflexie o budúcnosti EÚ. Tento dialóg má viesť k posilňovaniu demokracie v Európe, pričom budúcnosť vývoja sa spája s hodnotami, ktoré charakterizujú európsku spoločnosť: tolerancia, solidarita, boj proti rasizmu a xenofóbii.

2. *Aktívne európske občianstvo – participácia a demokracia v Európe*

Za základ tohto okruhu je považovaný koncept európskeho aktívneho občianstva, pretože bez aktívnych občanov sa nemôže rozvíjať ani európsky projekt.

3. *Interkultúrny dialóg*

Úspešné rozširovanie EÚ, nárast mobilit, migračné vlny, generačné výmeny a i. podporujú výmeny medzi občanmi EÚ. Následkom toho sa odкрýva potenciál v solidárnejšie orientovanej spoločnosti. Podpora participácie občanov a ich zapájanie do interkultúrneho dialógu prostredníctvom štruktúrovanej kooperácie v občianskej spoločnosti je základom formovania európskej identity. Akcentuje sa podpora rôznych aspektov spolupatričnosti s komunitou. Európski občania by si tak mali byť vedomí dôležitosti rozvoja európskeho občianstva, ktoré je otvorené svetu, rešpektuje kultúrnu diverzitu a je založené na demokratických hodnotách.

4. *Prosperita v Európe – zamestnanosť, sociálna kohézia a udržateľný rozvoj*

Globalizácia, výmena tovarov a vedomostná spoločnosť vedú k prudkým zmenám v EÚ. *Lisabonská zmluva* (2007) si preto stanovila za jeden z hlavných cieľov stať sa konkurencieschopnou ekonomikou sveta. Program *Európa pre občanov* v tomto zmysle prináša túto perspektívu ľuďom prostredníctvom ich každodennej skúsenosti a poukazuje na to, akým spôsobom môže EÚ pozitívne pôsobiť na rozvoj lokálneho prostredia.

5. Dôsledky politiky EÚ na spoločnosť

Program sa pokúša priniesť Európu čo najbližšie k občanom. Dôležité je osvojenie si tohto povedomia na lokálnej občianskej úrovni. Organizácie, ktorú sú založené na silnom, proeurópskom základe, sa zameriavajú na priamy dosah politiky EÚ na ich prostredie, a tieto dôsledky sú priamo v oblasti ich záujmu.

Okrem týchto dlhodobých okruhov záujmu boli v programe na každý rok stanovené i čiastkové ciele. Uvádžam len tie posledné, z roku 2013 (EACEA, 2015):

1. Priorita A – EÚ – hodnoty, práva a príležitosti pre občanov
2. Priorita B – Občianska participácia v demokratickom živote v EÚ

Tieto tematické okruhy ostávajú zachované aj v ďalšom plánovacom období.

Atribúty európskeho aktívneho občianstva

Okrem vyššie uvedených tematických okruhov programu EÚ jasne stanovila aj kľúčové základné črty európskeho aktívneho občianstva, ktoré musia byť prítomné v obsahovom jadre programu a následne musia byť reflektované aj v podávaných projektoch:

1. Európske hodnoty

Podmienkou pre to, aby boli občania schopní zapojiť sa do procesu európskej integrácie je dôležité neustále dávať do verejného povedomia poznatky o európskych hodnotách, histórii a kultúre. Sú to predovšetkým sloboda, demokracia a rešpektovanie ľudských práv, kultúrna diverzita a solidarita. Dôležitým kritériom pre hodnotenie v programe bola práve prítomnosť týchto hodnôt v jednotlivých projektoch. Špeciálna pozornosť sa zameriavala na rasizmus, xenofóbiu a intoleranciu.

2. Neformálne vzdelávanie

Jedným z cieľov programu je osvojenie si občianskych kompetencií (interpersonálnych, interkultúrnych a sociálnych) prostredníctvom neformálneho vzdelávania. Tieto kompetencie sa týkajú všetkých foriem správania v skupine i samotných indivíduí, v ich spoločenskom či pracovnom živote, a najmä v kultúrne rozmanitých spoločnostiach, ktoré môžu viesť

ku konfliktom. Tieto kompetencie majú ulahčiť jedincom plnohodnotne participovať na občianskom živote, sú založené na politickom a sociálnom koncepte a štruktúrach, pričom vedú k aktívnej a demokratickej participácii.

V tomto programe sa tieto kompetencie dajú získať prostredníctvom formálneho i neformálneho vzdelávania, napríklad počas stretnutí partnerských miest. Lepšie porozumenie európskej úrovni sa následne prejaví na ostatných úrovniach občianskej sféry.

3. Dobrovoľníctvo

Dobrovoľníctvo je považované za základný prvok aktívneho občianstva. Služba komunite hrá dôležitú úlohu v spoločnosti a rozvíja pocit príslušnosti. Organizácie občianskej spoločnosti, asociácie na lokálnej či európskej úrovni využívajú dobrovoľnícku prácu na rozvoj svojich aktivít. Preto je dobrovoľníctvo dôležitou súčasťou aj tohto programu.

4. Medzinárodná a lokálna úroveň

Európske aktívne občianstvo sa môže prejavíť len v podmienkach, ktoré prekračujú národný rámec. Medzinárodná úroveň je zadefinovaná takto:

- tematický okruh projektu prepája národnú a európsku úroveň. Medzinárodná téma je tak reflektovaná osobami z rôzneho národného prostredia,
- medzinárodnosť je zabezpečená implementáciou rôznych partnerských organizácií z viacerých krajín EÚ,
- medzinárodnú úroveň môže zaručiť fakt, že projekt prebieha vo viacerých krajinách paralelne a výsledky sú prezentované spoločne európskemu publiku.

Všetky projekty programu musia mať medzinárodný charakter a spĺňať vyššie uvedené kritériá. Medzinárodnú dimenziu by mala dopĺňať aj silná lokálna podpora.

5. Kultúrna a jazyková diverzita

Projekty sa snažia podporovať aj tento aspekt a podporiť rôznorodosť jazykov v EÚ. Bohatstvo kultúrnej a jazykovej rôznorodosti a priama skúsenosť s ňou vedie k rozvoju rešpektujúcej, dynamickej a viacvrstvovej európskej identity.

6. Medzinárodná spolupráca

Program má jasne a koherentne stanovené ciele, ktoré sa dajú uskutočniť len s podporou rôzneho typu organizácií. V tomto type programu

môžu think-tanky spolupracovať s tretím sektorom, neziskovými organizáciami a i. Nie je vylúčená žiadna vzájomná spolupráca, skôr naopak, diverzita organizačnej kooperácie je vítaná.

7. Rovnaký prístup k programu

V rámci zabezpečenia antidiskriminačného prístupu s cieľom zabezpečiť rovnaké možnosti zapojenia do projektov cieľom je, aby boli dostupné pre všetkých občanov EÚ bez ohľadu na ich rod, rasový či etnický pôvod, náboženstvo, vek či sexuálnu orientáciu.

8. Vizibilita, valorizácia a diseminácia

Všetky aktivity podporované z programu musia spĺňať kritériá pre projekty, počas celej doby implementácie. Participantí sú počas celej doby trvania projektov informovaní o stave projektu a dodržiajú kritériá pre udržanie kvality.

Typológia projektových akcií

Po zadefinovaní cieľov, tematických okruhov i obsahových charakteristík programu sa naša pozornosť zameriava na typy projektových akcií, v rámci ktorých bolo možné podávať projekty. Sú to štyri základné akcie, ktoré sú priamo prepojené s angažovanosťou občanov, aktívnym občianstvom a budovaním budúcnosti EÚ na základe poznania jej minulosti.

Akcia 1: Aktívni občania pre Európu (Active Citizens for Europe)

Akcia je určená prioritne pre iniciatívy zapájajúce občanov z lokálnych komunit, ktorí si prostredníctvom projektov môžu vymieňať svoje skúsenosti, názory a hodnoty. Cieľom sú stretnutia, výmeny a debaty európskych občanov z rôznych krajín v dvoch okruhoch:

1. Partnerské mestá a vytváranie sietí medzi mestami.
2. Občianske projekty a inovatívne spôsoby občianskej participácie.

Akcia 2: Aktívna občianska spoločnosť v Európe (Active Civil Society in Europe)

Cieľom akcie je posilnenie aktivít a debaty o európskom občianstve a Európskej únii. Občianska spoločnosť na európskej, národnej, regionálnej a lokálnej úrovni je dôležitá pre občiansku aktívnu participáciu a pomáha integrovať všetky aspekty občianstva do verejného života.

Delí sa na tri časti:

1. Štrukturálna podpora think-tankov.
2. Štrukturálna podpora organizácií občianskej spoločnosti na európskej úrovni.
3. Podpora projektov iniciovaných zo strany organizácií pôsobiacich v občianskej spoločnosti.

Akcia 3: Spolu pre Európu (Together for Europe)

Akcia prehľbuje koncept európskeho aktívneho občianstva a pomáha rozširovať ho v celej Európe, pričom jej cieľom je priniesť túto myšlienku „bližšie k občanom“. Zahŕňa súbor podujatí, ktoré sú určené pre komunitu a pomáhajú rozvíjať pocit príslušnosti k EÚ, hodnoty a dialóg. Patria sem umelecké podujatia, celoeurópske konferencie či podujatia, ktoré slúžia na pripomenutie historických udalostí, pričom využívajú i najnovšie technológie.

Akcia 4: Aktívna európska pamiatka (Active European Remembrance)

EÚ považuje za nevyhnuté pripomínať si i negatívne historické udalosti, ich obeť a uchovávať pamätné miesta. Európania si majú udržať pamiatku minulosti a nezabúdať aj na jej temné stránky (tragické následky vojny, nacizmu či stalinizmu). Na druhej strane je dôležité pripomenúť aj počiatky európskeho združovania sa, históriu európskej integrácie a iné udalosti, ktoré pozitívne formovali vývoj európskej konštrukcie.

Celý program *Európa pre občanov 2014-2020* (2015) priamo nadväzuje na predchádzajúci program. Podporované akcie sa týkajú demokratickeho angažovania a občianskej participácie. Najmä podpora partnerských miest, spolupráce miest, projektov občianskej spoločnosti. V oblasti podpory občianskych organizácií okrem EACEA pôsobí v Bruseli aj ďalšia významná organizácia ECAS.

Európska aktívna občianska služba

ECAS je medzinárodne uznávanou neziskovou organizáciou s centrárou v Bruseli. Jej členmi sú neziskové organizácie z celej EÚ. V európskom priestore pôsobí už dvadsaťdva rokov. Poskytuje služby okolo stopäťdesia-

tim občianskym organizáciám a občanom, posilňuje občiansku participáciu a ovplyvňuje tvorbu európskej politiky. Žiadna slovenská organizácia nie je členom tejto platformy.

Program ECASu na programové obdobie 2014 – 2017 má tri piliere:

1. *EU Resource Centre Services*

Posilnenie európskeho občianstva, voľného pohybu, podpora občianskej participácie a zlepšenie kvality služieb poskytovaných EÚ.

2. *Open EU Decision Making*

Podpora rozvoja angažovaného občianstva v EÚ pomocou transparentnosti a aktívnejšej účasti na formovaní politiky a programov EÚ.

3. *Engaging the Unengaged*

Posilnenie a zvolenie vhodnejších foriem participácie pre strednú a východnú Európu, občanov a mládež.

Za základnú úlohu (misiu) svojej pôsobnosti si ECAS stanovuje posilnenie stratégie mimovládnych organizácií v EÚ. Taktiež dohliadanie na práva osôb s voľným pohybom v EÚ (podpora konceptu inkluzívneho európskeho občianstva), ako aj podporu kampaní za transparentnejšie inštitucionálne reformy, ktoré majú EÚ priblížiť občanom.

Záver analýzy programu *Európa pre občanov*

Na základe preštudovaných materiálov, ako aj doplnkového materiálu analyzujúceho stav aktívneho občianstva v európskom priestore (Jochum, 2005), je zrejmé, že európska občianska spoločnosť na lokálnych úrovniach čelí mnohým výzvam. Cieľom tohto programu je spájať občanov v celom priestore buď na báze projektov určených pre formálne inštitúcie, alebo cez neformálne aktivity a iniciatívy občanov.

Definovanie samotnej európskej občianskej spoločnosti je náročné. Tento termín sa často nahrádza len pojmom tretí sektor, prípadne charita, ale obe pôsobia redukívne. Program presahuje politologické či politické chápanie tohto výrazu, pretože sa orientuje na sociálno-kultúrnu spoluprácu v tzv. „dobrej spoločnosti“ (Di Fabio, 2009). Tú má aj vďaka podporovaným projektom charakterizovať sociálny, a následne aj ekonomický progres. Na základe spolupráce partnerských asociácií,

organizácií a podobných formálnych činiteľov sa prostredníctvom jednotlivých akcií programu rozvíjajú občianske zručnosti. Okrem toho sa dbá o dodržiavanie občianskych práv, medzi ktoré patrí najmä sloboda prejavu a názoru.

Ako vyplýva z hodnotiacej správy programu EACEA (2015) za roky 2007 – 2013, rozvoj európskeho aktívneho občianstva je podmienený jeho zakotvením do celej štruktúry spoločnosti (vrátane vzdelávacích inštitúcií, centier a i.), pričom rovnakú úlohu zohráva verejný, ale i súkromný sektor. Táto občianska sféra sa tak stáva kľúčovou pri formovaní demokracie.

Silnou stránkou programu je skutočnosť, že aktívne zapojenie posilňuje na jednej strane vzťah s určitou komunitou (spoločnosťou) a na druhej podporuje aj vzťah k štátu, v ktorom občan nepôsobí už len ako „konzument“. Silná európska občianska spoločnosť stojí na myšlienke silného občana, ktorý si uvedomuje svoje práva a povinnosti, má stupeň dôvery voči autoritám a je mu umožnené realizovať kolektívne akcie. Bez týchto predpokladov sú pojmy rovnosť a sloboda nerealizovateľné. Avšak do pozornosti dávame aj druhú stranu súčasnej občianskej kultúry, ktorú charakterizuje značná fragmentovanosť, nové druhy nerovnosti moci a príležitostí, bohatstva či statusu. Aj občiansky status môže byť prekážkou participácie, pokiaľ je jedinec, ktorému chýba, vylúčený z možností aktívne sa zapájať do chodu spoločnosti.

Chceli by sme upozorniť aj na ďalší dôležitý aspekt spojený s programom *Európa pre občanov*. I keď je táto práca prioritne orientovaná na aktívne občianstvo, jeho priamym následkom je podpora budovania sociálneho kapitálu. Ten sa javí ako autonómny, spontánny a čiastočne neregulovateľný prvok vznikajúci v dobre organizovanej spoločnosti. Je priamo prepojený s jedincami a organizáciami. Ako uvádza Gregorová – Brozmanová (2015, s. 1) „*sociálny kapitál zahŕňa siete, normy a hodnoty, ktoré podporujú kooperáciu v rámci skupín. (...) Úroveň sociálneho kapitálu významným spôsobom ovplyvňuje širšiu komunitu.*“ Sociálny kapitál tiež podporuje demokraciu a jej zakotvenie v občianskej spoločnosti.

V nadväznosti na teoretickú časť⁷³ by sme chceli poukázať aj na ďalší dosah projektov organizovaných v rámci tohto programu. Tým je podpo-

---

⁷³ Viď tretia kapitola o občianskej edukácii.

ra celoživotného občianskeho vzdelávania prostredníctvom dobrovoľníctva a práce v komunite, ktoré poskytujú priestor pre realizáciu aktívneho občianstva, pričom občan získava zručnosti (tzv. *soft-skills*, angl.), rozvíja interkultúrny dialóg, prispieva k budovaniu demokratických hodnôt a odnáša si multikultúrne skúsenosti. V tomto zmysle sa pojem aktívne európske občianstvo rozširuje o ďalšie úrovne, jeho význam sa v praxi stáva oveľa širším ako pôvodný teoretický koncept.

Na záver analýzy je potrebné podotknúť, že základom programu je budovanie celoeurópskej siete projektov, ktoré si vyžadujú aktívnych občanov a sú zväčša založené na sociálno-kultúrnej spolupráci. Tieto aktivity sa snažia zohľadňovať potreby ľudí, vyznačujú sa autentickosťou, nekonvenčnosťou, snahou posúvať a búrať bariéry a predsudky, keďže sú postavené na medziludských vzťahoch. Ich limity však pozorujeme na inštitucionálnej, sektorovej, organizačnej i individuálnej úrovni. Nie vždy sú charakteristické transparentnosťou, napriek snahe EÚ udržať ich kvalitu. Program má možnosť v ďalšom programovacom období dosiahnuť mnohé zlepšenia, pokračuje v podpore kľúčových tém európskej jednoty v rôznorodosti a aj s pomocou organizácií nadnárodnej úrovne ako ECAS sa jeho pôsobenie rozširuje. Kvalitné a organizačne zvládnuté projekty na lokálnej úrovni tak môžu následne vplývať na tvorbu politiky (či už lokálnej alebo národnej) a občania sa tak priamo podieľajú na dôležitých rozhodnutiach, ktoré sa ich priamo dotýkajú.

5.2. Inštitucionálna podpora európskeho aktívneho občianstva v meste Banská Bystrica

Historicko-spoločenská charakteristika mesta Banská Bystrica

Mesto Banská Bystrica sa nachádza vo Zvolenskej kotline v údolí rieky Hron. Obklopujú ho Kremnické a Starohorské vrchy. Jeho história sa začala písať v 13. storočí, keď sa z pôvodne saskej osady rozvinulo na centrum banskej výroby. Nakoľko význam tohto miesta narastal, kráľ Belo IV. ho v roku 1255 povýšil na mesto (*Banská Bystrica*, 2015). Vďaka banskobys-trickému mediarskemu podniku Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti mala Banská Bystrica významné postavenie v európskom baníctve a hutníctve 16. storočia. Aj vďaka zachovalému historickému jadru je centrum

mesta od roku 1955 vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Do dejín Slovenska sa mesto zapísalo 29. augusta 1944, keď sa stalo centrom ozbrojeného odporu voči fašistickej okupácii – Slovenského národného povstania. Po skončení druhej svetovej vojny sa Banská Bystrica stala jedným z hospodárskych centier krajiny. V súčasnosti je aj jedným z univerzitných miest Slovenska, keďže v roku 1992 tu bola založená Univerzita Mateja Bela. Taktiež sa stalo administratívnym a kultúrnym centrom stredného Slovenska, sídli tu aj Banskobystrický samosprávny kraj.

Ako sa uvádza na oficiálnej stránke mesta (*Banská Bystrica*, 2015), mesto Banská Bystrica vzniklo 1. 1. 1991 v zmysle zákona 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. Je samostatným samosprávnym územným celkom Slovenskej republiky, ktoré združuje občanov s trvalým pobytom na jeho území. Mesto uskutočňuje všetky úkony súvisiace s jeho správou a samostatne vydáva rozhodnutia potrebné pre zabezpečenie všetkých funkcií mesta. Za výkon samosprávy zodpovedajú primátor a mestské zastupiteľstvo. Ich výkonným orgánom je Mestský úrad.

Banská Bystrica má v súčasnosti 77 375 obyvateľov⁷⁴, čo predstavuje hustotu zaľudnenia 786 obyvateľov na km². Tvoria ju 16 mestských častí (Banská Bystrica Iliáš, Jakub, Kostiviarska, Kráľová, Kremnička, Majer, Podlavice, Radvaň, Rakytovce, Rudlová, Sásová, Senica, Skubín, Šalková, Úľanka).

Z pohľadu demografie pozorujeme, že počet obyvateľov dlhodobo klesá. Podľa štatistík matričného úradu bol v Banskej Bystrici k 31. 12. 2014 stav obyvateľstva 77 375 obyvateľov, z toho 40 969 žien a 36 406 mužov, čo je o 411 obyvateľov menej ako v predchádzajúcom roku. Ak sa pozrieme na štatistiky za posledných desať rokov, v roku 2004 mala Banská Bystrica 81 698 obyvateľov, v roku 2002 až 82 299, rozdiel tvorí takmer 5000 obyvateľov. Na území mesta pôsobí podľa dostupných údajov 74 občianskych združení, ktoré sa profilujú v oblasti vzdelávania, školstva a zdravotnej starostlivosti, avšak takmer všetky pôsobia výhradne na lokálnej, prípadne národnej úrovni.

---

⁷⁴ Podľa údajov z Matričného úradu v Banskej Bystrici.

Stav občianskej spoločnosti v meste Banská Bystrica

Pri zadefinovaní stavu občianskej spoločnosti v meste Banská Bystrica sme vychádzali prioritne z prvého okruhu *Štúdie trendov vývoja občianskej spoločnosti na Slovensku* (Bútora, 2011) pod názvom *Aktívne občianstvo a participácia*. Občianska spoločnosť na Slovensku postupne prechádza transformáciou a sledujeme postupné zvyšovanie záujmu a angažovanosti v oblasti komunitného rozvoja. Občania sa čoraz viac zaujímajú o zlepšovanie kvality svojho životného prostredia, rozvoj voľnočasových aktivít, vzdelávanie detí, ochranu pamiatok či revitalizáciu tradícií. Tým sa darí udržať špecifické kultúrne znaky prostredia v nadväznosti na jeho históriu a jedinečné prostredie.

Zaznamenaný je tiež obnovený záujem o obhajobu záujmov miestnych komunít, vznik občianskych rád jednotlivých mestských častí, ako aj vymedzovanie sa zo všeobecných nariadení mesta, proti ktorým sú organizované protestné zhromaždenia alebo petície. V meste rezonuje najmä téma ochrany životného prostredia (napr. v súvislosti s výstavbou malých vodných elektrární), ochrana verejnej zelene (výrub stromov v Mestskom parku), zahusťovanie výstavby (týka sa veľkých sídlisk ako Sásová a Fončorda), problémy s dopravou a nedostatkom parkovacích miest (napr. neúspešný projekt parkovacieho domu v susedstve Mestského úradu) alebo problém legálnych, no najmä nelegálnych skládok komunálneho odpadu a i.

Na lokálnej úrovni vzrastajú aktivity pod názvom IMBY⁷⁵, ktoré sa zameriavajú na ochranu pamiatok (bašta, amfiteáter), obnovu industriálnych architektonických objektov (Cementáreň) či parčíkov. Tieto iniciatívy často nemajú formálny charakter, ich trvanie je časovo ohraničené a sú spojené s aktivitami centier (Záhrada) či špeciálnych obchodov (bio) a pod. Zaujímavým trendom na Slovensku i v Banskej Bystrici je v tomto zmysle napr. hnutie materských centier (Hviezdička), ktoré sa zapája do rôznych projektov a iniciuje návrhy na zlepšenie výchovy a vzdelávania detí.

Takýmto neformálnym spôsobom vznikajú tzv. komunitné ostrovy, ktoré majú blízko k občanom, pričom realizácia či presadenie nápadov si nevyžaduje veľké finančné náklady ani veľký počet členov. Na druhej strane, občianske aktivity sú často len reakciou na neinformovanosť verejnosti

---

⁷⁵ *In My Backyard* – na mojom dvore, angl.

v meste, slabú transparentnosť a nefunkčnosť tvorby verejnej politiky na lokálnej úrovni. „Výrazný nárast občianskeho aktivizmu nastal aj v prostrediach, ktoré po formálnej stránke nemusia predstavovať mimovládny neziskový sektor“ (Bútora, 2011, s. 17). Tieto občianske aktivity vychádzajú z vlastnej iniciatívy či už umelcov, spolkov, ale taktiež sa do pozornosti verejnosti dostávajú prostredníctvom sociálnych sietí⁷⁶.

Napriek tomu, že v meste pozorujeme obnovovanie záujmu o občiansku sféru, táto snaha čelí mnohým obmedzeniam. Za základné limity rozvoja občianskej sféry považujeme:

1. absenciu finančných zdrojov,
2. vyhorenie a únavu lídrov,
3. postupné zlepšovanie stavu spoločnosti (z tohto dôvodu už mnohé aktivity nie sú potrebné).

Prepojenie lokálnej a európskej úrovne neprebíha na princípoch európskych hodnôt, ale skôr najmä prostredníctvom využívania finančných prostriedkov získaných prostredníctvom európskych fondov. Častou výhradou zo strany lokálnych žiadateľov je komplikované a mimoriadne náročné manažovanie projektov, vysoká finančná záťaž (finančná spolupráca). Z procesu hodnotenia sú často vyradené kvalitné projekty pre formálne náležitosti, ako aj pre nesplnenie všetkých kritérií. Každý projekt sa musí prispôbiť európskemu nariadeniu, bez ohľadu na lokálne špecifiká. Faktom ostáva, že občianska spoločnosť v Európe nie je homogénna a je potrebné pri posudzovaní projektov brať ohľad na spoločenskú a kultúrnu diverzitu.

Odhladnuc od podpory zo strany EÚ pozorujeme nízky stupeň rozvinutosti domácej filantropie, značnú anonymitu (aktivity na sociálnych sieťach pod falošnými menami), nedostatočnú prípravu a podporu mladých lídrov a predovšetkým v spoločnosti deštruktívne pôsobiaci sklon občianskych aktivít k extrémizmu. Z pohľadu národnej úrovne Bútora (2011, s. 20) upozorňuje aj na fakt, že „ešte stále nebola dosiahnutá spo-

---

⁷⁶ Túto novú tému prezentujú vo svojom diele *Tři tváře komunitního dobrovolnictví* autori Frič – Vávra (2012)

česká zhoda o úlohe občanov pri správe vecí verejných“. Občianske aktivity sú vnímané pozitívne, ale v praxi nie je jasné, do akej miery majú a môžu zasahovať do verejnej politiky.

Trendy, ktoré pozorujeme v slovenskej občianskej spoločnosti, sa premietajú aj do situácie v meste Banská Bystrica. Je to napr. nárast komunitných aktivít, vznik lokálnych iniciatív, v oblasti životného prostredia sa prejavuje aj NIMBY⁷⁷, teda súbor toho, čo si občania neželajú vo svojom okolí a prostredí. Pozitívne je vnímaný nárast dobrovoľníctva. Ako uvádza Gregorová-Brozmanová (2009), na Slovensku 27,5 % občanov nad 15 rokov vykonáva dobrovoľníctvo organizovane a 47,1 % neformálne. Okrem toho pokračujú aktivity v sociálnej oblasti. Avšak do pozornosti dávame aj úpadok menších organizácií a malé zastúpenie profesionálneho personálu v mimovládnom sektore, ktorý by sa venoval európskej agende. Rozvoj európskej agendy je priamo prepojený s chodom a správou mesta. S cieľom vytvoriť lepšie podmienky pre občanov vznikol program rozvoja mesta, ktorý by mal pomôcť komplexne podporiť rozvojové aktivity v meste. Ťažisko aktivít však ostáva na samotných občanoch a komunitách.

Občania v komunitách – špecifiká komunitného života v Banskej Bystrici

Ako sa uvádza vo vyhodnotení pozitívnych stránok a dopadov v oblasti cieľovej skupiny *Osoby aktívne v komunitách*⁷⁸ (2009 – 2013), *na území mesta sledujeme nárast počtu formálnych, neformálnych skupín, ako aj dobrovoľníkov. Záujem o dobrovoľníctvo sa dostáva do povedomia širšej vekovej skupiny a zapájajú sa doň rôzne cieľové skupiny. Vo verejnom priestore sa prejavuje napr. rekonštrukčnými prácami akými sú natieranie lavičiek, zábradlí a pod. (BBOS, 2015). Formálnymi i neformálnymi aktivitami sa zvyšuje aj podpora mesta, príkladom sú rôzne kultúrne podujatia určené obyvateľom mesta, ako aj jeho návštevníkom (napr. Kultúrne leto).*

Dôležité postavenie pri rozvoji komunit v meste majú práve dobrovoľníci – aktívni občania, ktorí participujú na rôznych vzdelávacích aktivitách a v činnosti komunitných centier. Kontinuálny komunitný rozvoj zabezpečujú najmä

⁷⁷ NIMBY – *Not in my backyard*, angl. - nie na mojom dvore.

⁷⁸ Dokument *Strom problémov – Aktívny občan v komunite* je dostupný na oficiálnej webstránke mesta Banská Bystrica.

aktivity Centra komunitného organizovania, Komunitného centra Sásová a Centra nezávislej kultúry Záhrada. Aktivity sa propagujú cez Radničné noviny, oficiálnu stránku mesta, ako aj cez informačné tabule a webové stránky uvedených organizácií. Subjekty pôsobiace v tejto oblasti sa postupne sieťujú a koordinujú svoje aktivity.

Na druhej strane stále pozorujeme problémy, ktoré zasahujú do chodu občianskej spoločnosti v Banskej Bystrici. V prvom rade je to nízka úroveň pocitu hrdosti, príslušnosti k mestu, taktiež zanedbaný rozvoj potenciálu komunity. V tejto oblasti sa prejavuje aj nedostatok kvalifikovaných pracovníkov/pracovníčok a financií. Odráža sa to aj na slabej sebaidentifikácii s komunitou a malým pocitom zodpovednosti za jej správu a chod.

Napriek mnohým pozitívam na úrovni budovania lokálnych štruktúr sa v dokumente *Strom problémov*⁷⁹ uvádza aj chýbajúca kontinuálna výchova k dobrovoľníctvu (táto tradícia bola dvadsať rokov prerušená), slabá informovanosť, chýbajúca kancelária komunitného rozvoja na mestskom úrade, chýbajúca koordinácia a slabá motivácia. Sledujeme skôr len individuálnu tvorbu komunitných aktivít a aktívne komunitné organizovanie najmä v mestskej časti Sásová.

V rozvoji komunitného života v Banskej Bystrici možno identifikovať tieto limity⁸⁰:

- nevyužívaná/malá možnosť zasahovať do chodu vecí verejných,
- pomalý rozvoj komunity s nízkou mierou fundraisingu,
- nevyužívaná synergia subjektov komunitnej spoločnosti, nevyužitý potenciál, nerozvinutá filantropia,
- pasivita občanov odrážajúca zlé skúsenosti z minulosti, strach a obavy,
- nechuť spolupracovať, chýbajúce informácie, spätná väzba, zodpovednosť,
- chýbajúci dialóg, priestor pre výmenu názorov,
- absencia systému verejnej kontroly,
- slabá propagácia občianskych iniciatív a komunitných aktivít,

---

⁷⁹ Dokument *Strom problémov – Aktívny občan v komunite* je dostupný na oficiálnej webstránke mesta Banská Bystrica.

⁸⁰ Odkazujeme sa na dokument *Strom problémov – Aktívny občan v komunite*. Zdroj: www.banskabystrica.sk

- neefektívna komunikácia medzi mestom a občanmi (potreba jednotného koordinačného nástroja),
- nedostatočný rozvoj mesta a nevyužívanie potenciálu jeho inštitúcií,
- nesystémové využívanie potenciálu komunitných aktivít na rozvoj mesta,
- chýbajúce prepojenie sektorov,
- slabé sieťovanie.

Cieľom mesta Banská Bystrica v súlade s *Programom hospodárskeho a sociálneho rozvoja* je zapojiť občanov do života v komunitách. Hlavný cieľ sa sústreďuje a predpokladá rozvoj mesta vnútornými silami. Tzv. *strom cieľov* sa rozdeľuje na tri čiastkové ciele:

1. *Zvýšiť povedomie o komunitnom rozvoji a jeho význame.*

Do tejto oblasti patrí komunitné vzdelávanie formálneho i neformálneho charakteru.

2. *Zvýšiť počet aktívnych občanov a združení.*

Systematický komunitný rozvoj má viesť k rozvoju mesta cez komunitné aktivity v jednotlivých mestských častiach, pričom predpokladá vytvorenie pozície koordinátora a pracovníkov, ktorí sa budú venovať tejto agende. Dôležitou zložkou je systematická výchova k dobrovoľníctvu.

3. *Vytvoriť fungujúcu sieť občianskych aktivít a ostatných sektorov.*

Ide o virtuálne i reálne sieťovanie v komunitách i v meste, zdieľanie informácií, koordináciu aktivít, výmenu skúseností, šírenie výsledkov a i.

Systém by mal fungovať tak, aby sa informácie šírili efektívne. Podporiť by ho mal aj v budúcnosti plánovaný grantový systém určený pre zapojenie sa občanov do komunitného života v Banskej Bystrici. Napriek týmto pozitívam nie je jasné, aké kroky majú viesť k tomuto progresu.

Fungovanie občianskych rád a komunitných centier sa vzájomne dopĺňa a nevyklučuje. Ich kooperácia má viesť k diverzifikovateľnosti cieľov i možností ich naplnenia, ako aj k zapojeniu väčšieho počtu aktívnych občanov. Ak by sme tento trend porovnali so situáciou v zahraničí, vidíme, že pri zvyšovaní životnej úrovne sa tento stav premieta aj do tejto oblasti, nakoľko občania sa viac zaoberajú prostredím, v ktorom žijú,

prípadne vychovávajú svoje deti. Opäť sa prejavuje tzv. IMBY/NIMBY fenomén (Bútora, 2011). Občania viac zvažujú, čo sú ochotní tolerovať vo svojom okolí.

V prípade Banskej Bystrice je to napr. protest voči výstavbe série vodných elektrární zasahujúcich do životného prostredia občanov. Pri nefungujúcej občianskej štruktúre je odpor voči konaniu narušajúcemu komunitu vopred prehraný. Pri nefunkčnom nastavení systému sa totiž nedá čeliť jeho jednotlivým súčasťam.

Zaujímavým fenoménom je aj tzv. sólo-aktivizmus, ktorý má časovo obmedzené trvanie zvyčajne vo forme protestných aktivít, ktoré „skončia, keď ohrozenie pominie, ale nevedú k jeho vyriešeniu“ (žena, vek nad 70 rokov).

Komunitné aktívne občianstvo

Prioritným cieľom výskumu je zistiť, do akej miery a v akých podobách sa prejavujú inštitucionálne formy aktívneho občianstva v Banskej Bystrici. Na základe predchádzajúcej časti sa môže javiť, že banskobystrická občianska spoločnosť len prechádza procesom formovania svojich cieľov a vízií programov a poznanie o jej chode je značne obmedzené. Napriek tomu v meste existuje a funguje obmedzené množstvo občianskych činiteľov, ktoré zasahujú do jeho formovania a zatiaľ vyplňajú tento prázdny priestor. Považujeme za veľmi zaujímavý práve fakt, ako sa európske atribúty dokážu prispôsobiť lokálnemu priestoru a aké formy sú schopné nadobudnúť. Z pohľadu Becka (2004) by sme tento proces tvorby európskeho občianstva na lokálnej úrovni mohli nazvať glocalizáciou.

Slovo komunita „*vyvoláva dobrý pocit: nech už znamená čokoľvek, je dobré „mať komunitu“, „patriť do komunity“. (...) Zdá sa nám, že komunita je vždy niečo dobré*“ (Bauman, 2006, s. 7). Pri tomto tvrdení vystupujú do popredia pozitívne stránky združovania sa. Komunita predpokladá porozumenie, dôveru, bezpečnosť a dobrú vôľu zúčastnených. „*Veď kto by si neželal žiť medzi priateľskými a dobroprajnými ľuďmi, ktorým sa dá veriť a na ktorých sa dá spoľahnúť?*“ (Bauman, 2006, s. 8). Komunita sa však často utopisticky stáva skôr „strateným rajom⁸¹“, ktorý nevieme nájsť.

---

⁸¹ Tento výraz používajú mnohí sociológovia ako napr. Bauman, Tönnies, Rosenberg a i.

Skutočná existujúca komunita sa totiž odlišuje od ideálu. Neustále v nej prebieha spor medzi individualitou a kolektivitou. Jej predpokladom je prirodzené vzájomné porozumenie, ktoré sa nedá dosiahnuť umelo. Všetci členovia by si mali rozumieť v základných smerodajných otázkach. Tento stav sa nedá docieľiť násilne, ani prostredníctvom nátlaku. Podľa Redfielda (in Bauman, 2006) sú základnými znakmi komunity odlišiteľnosť, malosť a sebestačnosť. Odlišiteľnosť sa prejavuje cieľovým zameraním a vymedzením spomedzi ostatných komunít, malosť zaručuje dohľadanie na aktivity a činnosť členov komunity, čo tiež uľahčuje komunikáciu. Sebestačnosť sa viaže k faktu, že členovia komunity si vedia väčšinu aktivít a činností zabezpečiť sami. Štvrtým kritériom bola v minulosti i homogenita, ktorá je však v dobe technologických vymožeností nahrádzaná rozmanitosťou.

Tradičná úloha komunity sa však dostáva do stretu s novým pojmom – identita. „*Vo chvíli, keď kolabuje komunita, je vynájdená identita*“ (Bauman, 2006, s. 17). Identita vyžaduje odlišnosť, čím oslabuje jednoliatosť komunity. Umelo vytvárané spoločenstvo bez vlastnej histórie a intenzívneho vzájomného kontaktu nemôže byť nazývané komunita. Už v roku 1960 si Stein (in Bauman, 2006) všíma, že komunikačné väzby sú čoraz viac nenahradiateľné a rozsah osobnej vernosti sa znižuje postupným oslabovaním väzieb jedinca na národ, región i lokálne prostredie.

V súčasnosti preto vnímame skôr tzv. neprítomnosť komunity, ktorá by vyžadovala pevný a povinný záväzok spoločného konania. Moderný človek patrí do komunity len formálne, nechce žiadne trvalé väzby. Kozmopolitný človek žije v exteritorialite (Bauman, 2006), teda na území bez komunity. Nemá silné väzby s národom ani s lokálnym prostredím. Nový globálny svetoobčan nesie novú globálnu kultúrnu syntézu a tvorí kanály medzi kultúrnymi oblasťami a tradíciami. Obýva tzv. sociokultúrnu bublinu, ktorá však nedokáže preniknúť do skutočnej kultúry. Takého svetoobčana by sme mohli charakterizovať ako predstaviteľa tzv. novej globálnej elity, prezentuje sa silnou pozíciou vo svojej oblasti a úspechom, má k dispozícii značný kapitál a asi tretinu času trávi v zahraničí. Jeho pobyt sa obmedzuje na komplexy, ktoré sú si podobné. Veľa času trávi v dopravných prostriedkoch, hoteloch a na stretnutiach s podobnými kozmopolitmi ako on. Na jednej strane si uvedomuje, že potrebuje ukotvenie v komunite, ale

väčšinu času žije v území bez komunity. Stráži si svoju flexibilnú identitu, uznáva dve autority: tvrdenia expertov a reč čísiel. Takíto svetoobčania pritom sami vytvárajú vlastnú pseudokomunitu rovnako zmýšľajúcich. Tento nový druh komunít však nemá reálne ukotvenie.

V kontraste s vyššie uvedeným stavom globálnej komunity by sme chceli upriamiť pozornosť na lokálne komunity v meste, ktoré vykazujú odlišné znaky. Lokálna komunita tvorená občanmi jedného celku (obce, mesta a pod.) vychádza čiastočne z historickej tradície, podmienok a jej fungovanie má dosah na blízke okolie. Popritom sa rozvíja aj smerom „von“, teda nadväzuje kontakty a väzby s podobnými celkami. V oveľa väčšej miere sú v nej prítomné uvedené Redfieldove znaky komunity.

Na území mesta Banská Bystrica sme selektovali medzi organizáciami a centrami pôsobiacimi v občianskej sfére. Sú to reálne fungujúce celky v oblasti komunitného života.

5.3. Subjekty komunitného organizovania

Občania mestu

Iniciatíva občanov mesta Banská Bystrica, ktorí sa usilujú o dohľad nad zodpovedným, odborným a transparentným chodom mesta. Táto iniciatíva má výlučne spoločenský charakter, bez prepojení na finančné alebo politické skupiny. Aktivity tejto iniciatívy sa orientujú predovšetkým na vzbudenie verejného záujmu v okruhoch ako napr. školstvo, doprava, cestovný ruch, parkovanie, výstavba a i. v meste. „*Sme presvedčení, že len mesto, kde je funkčný kanál občan – samospráva sa môže rozvíjať tým správnym smerom.*“ (Pozvánka na verejnú diskusiu 2012, in *Občania mestu*, 2015).

Občania mestu sa venujú aktivitám v meste od roku 2006, kedy sa ako aktivisti zúčastnili ustanovujúceho zasadnutia Banskobystrického samosprávneho kraja, aby poukázali na netransparentné praktiky vedenia mesta a neefektívne riadenie vtedajšieho primátora. Tejto situácii predchádzalo zriadenie Nezávislej občianskej komisie v roku 2005 s podporou Centra komunitného organizovania (CKO). Komisia reflektovala obavy občanov z hospodárskej a spoločenskej situácie v meste a jej aktivity smerovali k obnove rozvoja mesta.

Prioritou iniciatívy je zlepšenie fungovania mestskej samosprávy a kontrola riadiacich funkcií. Neevidujeme však prepojenie na podobné európske iniciatívy, akou je napr. *Občania pre Európu*⁸² a pod. Jednou z posledných aktivít iniciatívy bolo stretnutie s primátorom mesta, ústrednou témou bolo práve zlepšenie komunikácie medzi mestom a jeho občanmi a väčšie zapojenie občanov do spolurozhodovania o plánovom rozvoji, resp. výstavbe v meste.

Občania mestu sú iniciatívou, ktorá „by mala potenciál stať sa funkčnou komunitnou organizáciou v meste“ (muž, 52), ale neprejavuje tieto tendencie. Ako nám uviedli niektorí respondenti, „občania mestu sa niekedy ukázu, keď sa niečo deje, a keď sa problém sám stratí, v podstate nič ďalej neriešia“ (žena, 28). Niektorí aktivisti sa vyjadrili, že s *Občanmi mestu* spolupracovali, ale keď čakali ich iniciatívny prístup aj neskôr, tak k nemu nedošlo. Podľa jednej z respondentiek je problémom *Občanov mestu*, že síce pomôžu podporiť aktivitu, ale keď očakávala ďalšiu hlbšiu kooperáciu a pochopenie problému, tak sa ich spolupráca rozišla. *Občania mestu* tak fungujú na princípe iniciatívy, ktorá sa zameriava na čiastkové a časovo obmedzené aktivity, avšak v podstate nevyužíva svoj potenciál na vytvorenie funkčnej občianskej organizácie, ktorá by sa „kontinuálne venovala zlepšovaniu občianskej spoločnosti mesta“ (muž, 32). Budovanie občianskej spoločnosti sa tým pádom presúva do oblasti komunitných aktivít.

Centrum komunitného organizovania (CKO)

Najvýraznejším subjektom v oblasti komunitného organizovania je v Banskej Bystrici *Centrum komunitného organizovania* (CKO), ktoré pôsobí od roku 1999 ako nezisková organizácia, pričom v roku 2002 došlo k zmene názvu z pôvodného *Občania v akcii*. CKO⁸³ sa vo svojom hlavnom programe zameriava na prácu s občanmi s použitím metodológie organizovania komunity pri riešení problémov a budovanie vlastnej kapacity občanov vo verejnom a sociálnom procese. K tomuto cieľu má viesť vyhľadávanie a tréningovanie občanov, ktorí by sa mali stať užitočnejší a aktívnejší vo svojej komunite, ako aj tréningovanie lídrov, asistovanie pri

⁸² Citizens for Europe, angl., v tejto občianskej platforme je členom len jedna slovenská organizácia. Občianske združenie Priama demokracia z Bratislavy.

⁸³ Viď oficiálna stránka CKO, 2015

budovaní stratégie a silne efektívnych organizácií, zapájanie sa do riešenia spoločných problémov.

Ako uviedol zakladateľ CKO, najväčším problémom nielen v Banskej Bystrici, ale aj na celom Slovensku je odpor k organizovaniu sa. „*Je to dedičstvo minulosti*“, ktoré dodnes ovplyvňuje celú spoločnosť. Okrem toho, za druhý najväčší problém považuje „*dôveru*⁸⁴“ – ľudia neveria susedom, preto nemožno očakávať, že budú dôverovať komunite. Veľký dôraz pripisuje aj rozlišovaniu medzi pojmi komunitný rozvoj a komunitné organizovanie, pretože rozvoj vo veľkej miere závisí od kooperácie, zatiaľ čo komunitné organizovanie sa len rozvíja, má spájať občanov a v súčasnosti „*čelí ich apatii*“ (muž, 64).

Na základe svojich skúseností potvrdzuje, že na Slovensku je slovo líder spájané s negatívnymi predsudkami, členstvo v organizácii je podobne odmietané. Tento fakt je spojený s kultúrou, ktorá sa formovala v predchádzajúcom režime, ale taktiež za posledných 25 rokov. Napriek tomu by komunitné organizácie mali byť „*oceánmi pozitívnej energie*⁸⁵“, miestami, ktoré priamo slúžia občanom k ich realizácii. Príkladom funkčného centra je napr. Komunitná organizácia vo Zvolene.

CKO sa zameriava aj na rozvoj komunitného života na veľkokapacitných mestských sídliskách, pričom ide najmä o ich diagnostiku, mapovanie vývojových trendov, zapájanie občanov vo verejného rozhodovania, tvorbu partnerstiev medzi občanmi, verejnou správou a podnikateľským sektorom a kreovanie vízií plánov udržateľného rozvoja komunit. V tomto ohľade je dôležité spomenúť medzinárodný projekt LHASA (2004) – *Large Housing Area Stabilisation Action* (CKO,2015), teda stabilizačný projekt veľkých panelových sídlisk. Na projekte participovali 10 európski partneri⁸⁶. Okrem toho sa CKO zameriava aj na rozvoj rómskych komunit a poskytuje širokú paletu služieb, ktoré majú „*zvýšiť kvalitatívnu a kvantitatívnu úroveň občianskej participácie na verejnom rozhodovaní*“ (CKO, 2015, s. 1).

V rámci medzinárodnej spolupráce CKO spolupracuje a je zapojené do európskej siete komunitného organizovania (ECON), ktorá sa zame-

---

⁸⁴ *trust*, angl.

⁸⁵ *oceans of positive energy*, angl., (žena, 40)

⁸⁶ Okrem Banskej Bystrice to bol napr. Berlín, Lipsko, Benátky, Varšava, Tychy, Plzeň a i.

riava na prezentovanie, podporu i rast komúnit v Európe. ECON zabezpečuje tréningy zamestnancov i dobrovoľníkov na lokálnej, regionálnej i národnej úrovni. Ale taktiež spoločné projekty a získavanie finančných prostriedkov a spoluprácu s ďalšími subjektmi v občianskej participácii.

CKO v spolupráci s mestom Banská Bystrica pracuje na tvorbe plánu sociálnych služieb, zvažuje potreby občanov a možnosti poskytovateľov v snahe pomôcť cieľovým skupinám. Okrem toho CKO realizoval aj projekty zamerané na lokálne sídliská (Sásová, Podlavice) či rozvoj nemotorovej dopravy v meste. V medzinárodnej oblasti je okrem toho CKO členom ALDA⁸⁷ a vďaka grantu z Islandu, Lichtenštajnska a Nórska realizuje projekt *Chceme do toho vidieť*.

V národnom programe *Aktívne občianstvo a inklúzia* bol v hodnote 60 998 € podporený projekt *Podpora aktívneho občianstva, komunitné centrá a komunitná činnosť*. Projekt sa sústredil na rozvoj trvalého aktívneho občianstva, pričom jeho sprostredkovateľmi boli práve komunitné centrá. Hlavné aktivity sa týkali komunitného organizovania v Banskej Bystrici i vo Zvolene. Ak iniciatíva občanov vo Zvolene-západe bola ucelená a kompaktná, tak organizovanie občanov v komunitnom centre Banská Bystrica-Sásová bolo oveľa „nesúrodejšie“ (CKO, 2015).

Podpora komunitným centráb bola prejavovaná aj zo strany Sagenu, nórskeho partnera projektu. Toto centrum sa snaží vyvinúť stratégiu na zníženie chudoby mestskej časti zlepšením sociálnej inklúzie. Podobným spôsobom ako v Nórsku sa aj komunitné centrá v Banskej Bystrici a Zvolene snažia čeliť lokálnym výzvam. Súčasťou projektu sú aj návštevy obsahujúce odborné prednášky a prezentácie, ich obsahom je napr. zvýšenie možností dobrovoľníctva, manažment či hospodárenie. Projekt vedie k vzniku dvoch funkčných a aktívnych centier v Banskej Bystrici a Zvolene, vedeniu kampaní, zapájaniu nových členov a lepšiemu fundraisingu.

Na základe zverejnených dokumentov a metodológie komunitného organizovania (CKO, 2015) je zrejmé, že Banská Bystrica má problémy s aktivizáciou a zapájaním občanov do procesov rozhodovania, ako aj pri budovaní trvalo udržateľných komúnit (sídlisk). Občania, ktorí sa z vlastnej iniciatívy aktivujú, nenachádzajú pochopenie, často čelia odmietaniu

---

⁸⁷ Asociácia združení pre lokálnu demokraciu.

a nevypočutiu. Politiku spolupráce s občanmi si nastavuje samotné mesto. Ako sa ďalej uvádza v štúdiu CKO (2015), ak sa občania mesta verejne postavia na obhajobu svojich záujmov, takéto správanie sa stretáva s odporom.

Podľa dostupných informácií a vzhľadom k rôznym občianskym aktivitám v meste Banská Bystrica pozorujeme, že občania sú často mimo rozhodovania o verejných záujmoch, nie sú dostatočne informovaní o tom, či môžu a ako môžu pripomienkovať projekty mesta, resp. vyjadriť svoj názor. Následne, po schválení takýchto plánov, vedú boje proti nim, často vopred prehrané. Na jednej strane je v meste vítaná občianska participácia, na druhej strane pri jej realizácii dochádza k stretom občanov s mestom.

Aj z týchto dôvodov je pomerne náročné sledovať európsku dimenziu aktívneho občianstva, nakoľko v tej lokálnej čelíme stále značným problémom. Ako však uvádzame vyššie, vďaka medzinárodným aktivitám CKO môžeme hovoriť o európskej dimenzii, ktorá síce nie je priamo spojená s využívaním európskych fondov, pretože skôr vychádza z iných prostriedkov (napr. Nórske fondy a i.), ale vedie k postupnému dobiehaniu úrovne občianskeho života v iných krajinách, či už je to mentoring zo strany Nórska alebo projekt revitalizácie veľkých sídlisk, ktoré sa nenachádzajú len na Slovensku, ale vo viacerých mestách Európy. Táto podpora budovania lokálnych štruktúr si v budúcnosti snáď zaslúži väčšiu podporu zo strany mesta i občanov.

Vo vzájomných rozhovoroch s predstaviteľmi CKO, Mestského úradu aj ostatných organizácií sme dospeli k záveru, že „*poslaním CKO je pomáhať občanom aktivizovať sa*“ (muž, 29).

Komunitná nadácia Zdravé mesto

Pôsobí v Banskej Bystrici od roku 1994 a jej aktivity sa zameriavajú na posilňovanie sociálneho kapitálu, zvyšovanie kvality života a oživenie lokálneho darcovstva a filantropie. Prostredníctvom grantových výziev poskytuje finančnú podporu pre občianske iniciatívy a neziskové organizácie nielen v Banskej Bystrici, ale aj na Sliaci a vo Zvolene. Podporuje tiež dobrovoľníctvo a život v komunite, pričom systém darcovstva sa orientuje na efektívne využitie riešenia potrieb komunity. Okrem projektov (*MaGNeT, Človeče, Daruj knihu* a i.) sa komunitná nadácia venuje aj orga-

nizovaniu verejných diskusií. Podobným spôsobom funguje druhá dôležitá inštitúcia – *Nadácia Ekopolis*, ktorej cieľom je „*vyspelá občianska spoločnosť*“ (žena, 31) smerujúca k zdravému životnému prostrediu. Taktiež pôsobí v oblasti poskytovania grantov formou otvorenej súťaže.

Centrum dobrovoľníctva

Vzniklo v roku 2000 v Banskej Bystrici v súvislosti s potrebou spájať ľudí, ktorí sa chcú venovať dobrovoľníctvu. „*Poslaním Centra dobrovoľníctva je prostredníctvom myšlienky dobrovoľníctva zvyšovať ľudský potenciál, zlepšovať kvalitu života a tým prispievať k budovaniu občianskej spoločnosti*“ (Centrum dobrovoľníctva, 2015). Toto centrum sa aktívne podieľa na zvyšovaní všeobecného povedomia o dobrovoľníctve, skvalitňuje úroveň dobrovoľníctva v organizáciách a nachádzame v ňom aj európsku dimenziu, ktorú tvorí Európska dobrovoľnícka služba (EDS). Od roku 2014 je súčasťou programu Erasmus+. Je orientovaná na mladých ľudí od 17 do 30 rokov, ktorí môžu stráviť minimálne 2 a maximálne 12 mesiacov v hosťujúcej organizácii. V tomto prípade je potrebné spomenúť, že Centrum dobrovoľníctva nie je jedinou organizáciou v meste, ktoré hostí dobrovoľníkov. Z iniciatívy hosťujúcich dobrovoľníkov vznikla pod gestorstvom *Junior centra*⁸⁸ *webová stránka dobrovolnici.eu*⁸⁹, ktorá poskytuje všetky potrebné informácie pred rozhodnutím zapojiť sa do EDS⁹⁰.

Niektorí respondenti, ktorí by mali záujem o využívanie dobrovoľníckej databázy Centra dobrovoľníctva pre svoju komunitnú činnosť, vnímajú ako „*obmedzujúce to, že sa k dobrovoľníkom nedá dostať priamo, ale Centrum ich pridelí podľa seba*“ (žena, 45). Tým pádom je tento proces sprostredkovaný a môže odrádzať od lepšieho využívania v praxi. Centrum však kooperuje aj s mestským úradom pri snahe o zapojenie nezamestnaných do dobrovoľníctva.

---

⁸⁸ Toto centrum tiež pôsobí v Európskej dobrovoľníckej službe ako prijímajúca i vysielajúca organizácia.

⁸⁹ Z pohľadu riešenej témy v našej práci považujeme za vhodný inšpiratívny a doplnkový zdroj práve sekciu blog umiestnenú na tejto stránke, na ktorej dobrovoľníci vyjadrujú svoj názor a postrehy na Banskú Bystricu. Pohľad cudzinca môže byť diametrálne odlišný od pohľadu obyvateľa.

⁹⁰ Európska dobrovoľnícka služba, v bibliografii sa odkazujeme na www.dobrovolnici.eu

Pozitívnym javom je aktivizácia občanov formou dobrovoľníctva. Trend „byť dobrovoľníkom“ sa pomaly stáva súčasťou modernej mestskej kultúry. Veľkú mieru tomuto rozvoju pripisujeme Centru dobrovoľníctva, ako aj komunitným aktivitám občanov jednotlivých mestských častí. Z tohto dôvodu sme dospeli k názoru, že práve dobrovoľníctvo je tým atribútom aktívneho občianstva v Banskej Bystrici, ktoré síce stále prechováva najmä lokálny charakter, ale vďaka EDS je v ňom zastúpená aj európska dimenzia.

Komunitné centrum Sásová

V lokálnej štruktúre je úspešným príkladom dobrovoľníctva projekt na rozvoj sídliska Sásová, kde funguje *Komunitné centrum Sásová*. Z jeho aktivít na lokálnej úrovni je potrebné spomenúť projekty na zlepšenie životného prostredia a priestoru ako napr. *Komunitná záhradka*. V Sásovej prebiehajú tiež aktivity na podporu rozvoja regiónu v spolupráci so Strednou odbornou školou Pod Bánošom, ktorá dvakrát ročne organizuje *Regionálny farmársky trh* či *Výstavu včiel*.

Mottom *Komunitného centra Sásová (KC Sásová)* je: „miesto, ktoré spája“. Práve toto centrum funguje s podporou Mestského úradu a jeho cieľom je poskytnúť priestor pre sebarealizáciu, aktívnu prácu v komunite a posilňovať lokálnu identitu.

Pri rozhovore s respondentkou v *KC Sásová* sa jednou z najčastejšie opakovaných tém stala otázka toho, „či je slovenský systém na komunitný život vôbec pripravený a či sú ľudia zvyknutí na partnerstvá“ (žena, 27). Začiatok budovania komunitného života si vyžaduje veľkú motiváciu i dobrovoľnícku posilu. Toto centrum začalo budovať na tom základe, aký bol k dispozícii. Veľké obmedzenia sú aj vo finančnej oblasti, pretože „zákon nepozná tento typ práce, komunita sa zvyčajne spája len s Rómami“ (žena, 27).

Veľkým limitom možností rozvoja komunitného centra je práve fakt, že „metodológia rozvoja sa nedá preniesť z iných krajín“ (žena, 27) a aplikovať automaticky v našich podmienkach. Preto je potrebné vybudovať vlastný systém fungovania. Centrum poskytuje široké spektrum aktivít. Ako naznačuje výročná správa za rok 2014, až 113 aktívnych dobrovoľníkov a 10 externých donorov, ako aj 1674 odpracovaných dobrovoľníckych

hodín viedlo k tomu, že *KC Sásová* sa stalo jediným centrom, ktoré skutočne reálne poskytuje priestor pre budovanie komunity na dobrovoľníckom základe.

Pre úplnosť treba spomenúť, že v čase realizácie výskumu prebieha budovanie druhého komunitného centra na Fončorde, kde je situácia iná, prispôsobuje sa tamojšej komunite. V tomto prípade je zaujímavým fenoménom precitovanie lokálnej identity. Ak „*Sásovčania nie sú na svoju identitu hrdí, tak na Fončorde sú*“ (žena, 24). Problémom je tiež to, že ľudia si neuvedomujú, že niečo takéto existuje a funguje, preto sa aktivity len pomaly dostávajú do verejného povedomia. *KC Sásová* využíva pre propagáciu lokálne médiá, svoju facebookovú skupinu, plagáty i osobnú komunikáciu.

Motivácia občanov Sásovej dobrovoľne participovať na aktivitách *KC Sásová* súvisí práve s tým, že sa buduje vzťah založený na vzájomnej dôvere. „*Slovenskí ľudia sú nesmierne podozrievaví*“ (muž, 21), preto trvá dlhší čas, aby si zvykli na tieto zmeny a začali dôverovať fungovaniu a reálnym výsledkom takéhoto centra.

Centrum nezávislej kultúry - Záhrada

CNK Záhrada je príkladom budovania sociálneho kapitálu v meste, ktorý pôvodne vznikol ako iniciatíva na vznik nezávislej kultúrnej scény. Dnes je *Záhrada* „*mestom v meste*“, ktorá funguje na projektovej báze, ale pritom nemá vlastnú divadelnú scénu (čo bol pôvodný zámer). *Záhrada* je zapojená do mnohých medzinárodných projektov, pričom – ako sa vyjadril jeden z aktérov (35), „*dnes je už udržateľná*“. Okrem vlastných autorských projektov poskytuje priestor pre verejnosť, reaguje na súčasné trendy a prináša aktuálne témy, a to aj napriek absencii finančnej podpory mesta.

Práve v tomto ohľade je ale *Záhrada* ohrozovaná viac developerskými plánmi mesta než stagnáciou, ktorá by viedla k jej zániku. Podľa vyjadrení odborníčky na historickú architektúru, „*ide o poslednú mestskú záhradu, ktorá pochádza zo 17. storočia*“ (žena, 77) a jej ochrana by mala byť prioritou mesta. To však plánuje vybudovať v tejto zóne novú cestu. *Záhrada* sa nachádza na súkromnom majetku a je v prenájme od majiteľa.

Záhrada je kultúrne centrum, v ktorom je samotná kultúra len prostriedkom vyjadrenia názoru. Jej návštevníkmi sú všetky vekové skupiny,

z ktorých si niektorí cielene vyberajú len určitý druh podujatí. *Záhada* plánuje mnohé inovatívne projekty aj do budúcnosti. Zaujímavým faktom je aj to, že pôvodne umelecké nadšenie dnes vytvorilo mestskú komunitu v komunite mesta, teda tzv. mesto v meste.

Ak v minulosti boli mnohé aktivity len dobrovoľníckou iniciatívou, dnes sa vďaka projektom mnohé veci dajú financovať a ľudia „*dostávajú plat za to, čo robia*“ (muž, 35).

Na území mesta pôsobí množstvo menších subjektov, ktoré patria medzi formy občianskeho aktivizmu. Uvedené príklady však považujeme za najdôležitejšie z hľadiska pôsobnosti i aktivít, ktoré vykonávajú. V nasledujúcej časti sa zameriavame na menšie subjekty, ktoré zasahujú do chodu občianskej spoločnosti mesta.

5.4. Iné formy aktivizmu

Virtuálna komunita

V súčasnosti pozorujeme, že občianska komunita nemusí byť limitovaná hranicami, obcou či inými obmedzeniami. Ako uvádza Frič a Vávra (2012), vznikajú nové typy komunit, napr. komunity na diaľku. „*Malá, sídelní či lokální komunita, která přežila zánik tradiční společnosti, se sice změnila (už není tak jednotná, uzatvorená a familiární jako bývala), ale funguje dál. Stále zůstává symbolem společenství, kde se všichni znají, kde panují vztahy vzájemné důvěry, reciprocity, resp. občanské výpomoci*“ (Frič – Vávra, 2012, s. 12). Komunita tak istým spôsobom pomáha obnoviť sociálnu súdržnosť, obsahuje prvky humanity a vracia sa k myšlienke občianskych cností.

Putnam v čase publikovania svojej práce v roku 2002 pozoruje skôr opačný vývoj, ktorým je kríza komunity a s ňou spojený pokles tvorby sociálneho kapitálu. Nepriznáva ani možnosť tvorby tzv. virtuálnej komunity, ktorá funguje prostredníctvom moderných technológií. Práve naopak, považuje to za škodlivé, nakoľko to vedie k izolácii jedincov z reálneho života. Na druhej strane, aj virtuálna komunita je istým spôsobom odrazom glokalizácie (Beck, 2004), nakoľko prináša globálny rozmer lokálnej iniciatívy. Ako dopĺňa Frič a Vávra (2012, s. 15): „*Virtuální komunita*

je reálnou komunitou 21. storočí.“ Virtuálna realita dnes priamo zasahuje do diania v skutočnej realite a je potrebné venovať jej dostatok pozornosti⁹¹.

Delanty (2011) rozlišuje tri úrovne vnútornej štruktúry komunity, sú to solidarita, dôvera a autonómia. Aktivita komunity sa odráža v participácii členov na jej chode. Podmienkou členstva je fakt, že člen sa stotožňuje s jej cieľmi, morálkou a kolektívnou identitou. Špecifikom komunitného dobrovoľníctva je fakt, že sa odohráva v sociálnom kontexte vybranej komunity. „Komunita dáva príležitosti pro dobrovoľnícké aktivity a zároveň je prostredníctvom dobrovoľníctví konstituovaná (Frič – Vávra, 2012, s. 29). Je to špecifický druh dobrovoľníctva, ktoré sa viaže k jasnému kontextu.

Komunita, či už reálna alebo virtuálna, poskytuje priestor pre aktivitu občanov smerom k ovplyvňovaniu chodu spoločnosti. V tomto kontexte treba vnímať nielen progresívne hnutia či iniciatívy, ale aj ich odvrátenú stránku. Komunita môže v demokratickom prostredí vyznávať a proklamovať nedemokratické hodnoty, viesť k posilňovaniu extrémizmu, terorizmu a iných hrozieb modernej spoločnosti. Z tohto dôvodu je komunitné dobrovoľníctvo nielen aktívne či pasívne, ale i demokratické alebo radikálne (extrémistické). Extrémne formy sú lákavé najmä pre mladých ľudí, ktorí svoju nespokojnosť so spoločnosťou prejavujú touto formou. Na druhej strane sledujeme mnohé aktivity mladých, ktoré vedú k snahe zlepšiť chod spoločnosti v súlade s demokratickými hodnotami a toleranciou. Práve v tomto zmysle, v kontexte európskeho aktívneho občianstva, stojí snaha Európskej komisie o využitie dobrovoľníctva ako nástoja na posilnenie európskeho občianstva prostredníctvom programu Európska dobrovoľnícka služba.

Aj na území mesta Banská Bystrica sa prejavujú nedemokratické a netolerantné, až extrémistické združenia občanov. Ich členovia sa vyznačujú tvorbou vlastnej komunitnej kultúry, ktorá sa na verejnosti prejavuje obliekaním rovnakého typu oblečenia, prípadne používaním hesiel, gest či inými verbálnymi i neverbálnymi prejavmi. Tento druh činnosti je z pohľadu rozvoja a progresu mesta skôr jeho blokovaním, nakoľko ideologické zázemie týchto skupín je nekoncepčné, bez vízie jasného rozvoja a bez

---

⁹¹ Putnam svoju teóriu koncipoval v období, keď boli technológie na inej (oveľa nižšej) úrovni ako v súčasnosti.

skutočnej analýzy zo strany odborníkov. Nemôžeme preto hovoriť o skutočnej snahe o komunitný či mestský rozvoj.

Na druhej strane v tomto zmysle vznikajú v meste aj virtuálne komunity, ktoré prezentujú názory občanov na verejné záležitosti mesta. Virtuálna komunita **Banská Bystrica – kam mieriš?** je verejnou facebookovou skupinou, ktorá má v súčasnosti cca 2470 členov. Na rozdiel od podobných skupín poskytuje otvorený internetový priestor pre názory občanov, avšak jej administrátori sa snažia udržiavať kvalitu obsahu a v prípade neprimeraných prejavov zasahujú do obsahu stránky. Výber členov je tiež selektovaný (v prípade podozrivých profilov je dotyčná osoba oslovená mailom), nakoľko niekoľkokrát bola skupina zneužitá rôznymi fiktívnymi a finančnými reklamami.

Ako sa vyjadrila administrátorka tejto skupiny, cieľom pre vznik tejto virtuálnej komunity bola snaha poskytnúť verejný priestor pre Bystričanov aj na Facebooku. Ten považuje za veľmi silné médium, ktoré podľa nej doslova „rozvíja svet“ (žena, 44). Dnes sú zakladatelia radi, že skupina šíri okrem informácií o podujatiach a kultúrnych akciách aj rôzne iné oznamy. Administráciu tejto skupiny vykonáva respondentka dobrovoľne spolu s ďalším administrátorom. Ako správkyňa skupiny sa snaží udržať mieru slušnosti, preto sú vulgárne príspevky zablokované, prípadne členovia, ktorí napádajú a útočia vo virtuálnom priestore, sú zo skupiny vylúčení. Podľa jej slov pozitívom je, že aj vďaka tejto skupine občania vidia, že v meste sa stále niečo deje a majú možnosť aspoň takto vyjadriť svoj názor.

Individuálny aktivizmus

Do kategórie „iné formy aktivizmu“ zaraďujeme aj individuálny aktivizmus⁹², ktorý vzniká z iniciatívy jednotlivca, ktorý pociťuje zodpovednosť za chod vecí verejných. Ako uvádza respondentka (žena, nad 70 rokov):

„Ludia sa vedia spojiť, keď ide o vyslovene veľmi blízke problémy. Ako napr. keď sa mala realizovať výstavba výškových budov na Fončorde alebo športovej haly pod Pamätníkom. A potom, keď nebezpečenstvo pomi-

---

⁹² Tzv. sólo-aktivizmus.

nulo a nátlak zabraľ, tak sa zase rozídu, neuvedomujúc si, že to, čo ich ohrozovalo, sa iba posunulo časove, ale nezanišlo.“

Prvým prejavom tzv. sólo-aktivizmu bola akcia v roku 2008, keď sa objavili informácie o výstavbe hotela v areáli Múzea SNP. Organizátorka tejto protestnej akcie uvádza, že oslovila iniciatívu *Občania mestu* ako aj Mestský úrad. Tento zámer sa dostal do verejného povedomia a reakciou bola petícia proti hotelu pri Múzeu SNP, ktorá získala viac ako 5000 podpisov. Primátor túto petíciu nebral do úvahy a bola zamietnutá, k riešeniu viedlo až odvolanie na prokuratúre. Paradoxom je, že petícia nebola posudzovaná a prijatá pre odborné pripomienky, ale prokurátor objavil procesnú chybu, ktorá napokon viedla k tomu, že petícia bola úspešná. Mesto to muselo vziať na vedomie. Dodnes je však hotel v územnom pláne mesta, a to napriek pretrvávajúcemu odporu obyvateľstva (väčšina je stále proti hotelu a proces nie je úplne ukončený).

Ako uvádza aktivistka, tak ako sa vyvinula aktivita vtedy, je možné, že zase niekto iný v budúcnosti bude musieť podstúpiť podobné kroky na zamedzenie developerkých snáh zasahujúcich do historického jadra mesta. *„Budúcnosť mesta je v jeho histórii. No nekonceptné budovanie mesto skôr ničí. Malo by sa to regulovať, občan často ani nevie, že sa niečo ide stavať a nemá ako do toho zasiahnuť“* (žena, nad 70 rokov).

Druhá petícia v meste smerovala proti výstavbe veľkorozmerných rezidenčných vĺl pod Kalváriou, ktorou by došlo k úplnému zničeniu areálu Urpína ako prímestskej rekreačnej zóny. Verejnosť reagovala rôznymi akciami proti výstavbe, napr. vznikla pieseň, podarilo sa vyvesiť transparent proti výstavbe. Primátor prijal túto petíciu s takmer 7000 podpismi a napokon bol proces výstavby zastavený. Pamiatkový úrad dodatočne zapísal kaplnky Kalvárie do zoznamu kultúrneho dedičstva.

Treťou aktivitou – a znova v rámci ochrany historického a kultúrneho dedičstva mesta – bola iniciatíva za ochranu záhrady Skuteckého vily. Projekt Bábkového divadla na Rázcestí chcel v záhrade vybudovať Šapitó, ktoré by priamo zasahovalo do blízkeho okolia Skuteckého vily, čím by došlo k celkovému narušeniu tohto priestoru. Napokon bola na základe podnetu o ochranu tejto pamiatky záhrada vyhlásená za súčasť vily.

Ako na záver uvádza respondentka – odborníčka na architektúru, občanov oslovuje najmä „*historická a náboženská téma*“. *Nie každej sa to podarí, ale tieto dve oslovili* (Hotel SNP a Kalvária, pozn. autorky)“.

Okrem ochrany kultúrnych pamiatok mesta sa mnohí občania venujú rôznym spoločenským aktivitám, ktoré združujú rozmanitú komunitu umelcov a intelektuálov. Potvrďuje to aj respondentka (44):

„Veľa ľudí je aktívnych. Ale nechápem, prečo sa nepodporujú malé úspešné akcie, ktoré začali ako súkromné aktivity. Človek si radšej veci zariadi sám, všetko zorganizuje na vlastné náklady, akoby sa mal snažiť o nejakú podporu z mesta. To mu robí skôr problémy.“

Z tohto dôvodu mnohé malé projekty zanikajú, resp. pretrvávajú, ale bez podpory mesta. Na druhej strane ďalšia respondentka (52) uvádza:

„Povedala by som, že akonáhle sa akcie dostanú pod kontrolu mesta, prestanú byť aktivizmom a rozplynú sa. Strácajú slobodného ducha. Ideálne by však bolo spolupracovať.“

Niektorí túto rozdrobenosť občianskej sféry nachádzajú v histórii:

„Po revolúcii bol úpadok kultúry. Ľudia boli dezorientovaní. Dnes sa tu každý deň niečo deje. Banská Bystrica však ešte nedozrela na úroveň zahraničia, nevie sa starať o svoj verejný priestor. Nejde ani tak o mesto, ale o korupciu, ktorá tu je. Rozvoj je len na papieri, lebo nové kreatívne nápady, vôbec nie drahé, sa nepodporujú. Ako sa môže občan aktivovať, keď je tu „kultúra kradnutia a podvodov?“ (žena, 42).

Či už sú to extrémistické prúdy, sólo-aktivizmus alebo virtuálna komunita, aj tieto formy aktivizmu sú dnes prítomné v meste. Ako vyplýva z tvrdení, takmer všetky vznikli bez podpory mesta a fungujú na dobrovoľníckej báze. Na druhej strane, pri podobných aktivitách by sme očakávali, že samotné mesto bude na základe skúsenosti komunikovať s občanom zásahy do jeho okolia, pretože ako uvádzame v predchádzajúcom texte, IMBY a NIMBY je dnes prítomné aj v tejto spoločnosti.

5.5. Aktivizmus a generačné rozdiely

Pokiaľ predchádzajúce aktivity občanov v podstate nemajú vekovú hranicu, ktorá by umožňovala občanom participovať, tak v nasledujúcom texte uvádzame dva druhy aktivizmu, ktoré sú vekovo podmienené.

Aktivizmus a dobrovoľníctvo mladých ľudí

Dobrovoľníctvo mladých sa javí byť ľahko prístupné a zdanlivo jednoduché pre všetkých. Bariéry však existujú aj v tomto procese. Pokiaľ hovoríme o európskom priestore, tak na podporu projektov slúži Európska dobrovoľnícka služba, súčasť programu Erasmus+, ktorej veková hranica je 35 rokov⁹³. Toto medzinárodné dobrovoľníctvo sa na Slovensku začalo rozvíjať neskôr ako v ostatných západných krajinách EÚ, nakoľko mnohé mimovládne organizácie sa zameriavali prioritne na predtým už známe oblasti záujmu. Súviselo to aj s integračným procesom a otvorením hraníc v šengenskom priestore.

Ako uvádza Pantea (2012) vo svojom výskume zameranom na bariéry v medzinárodnom dobrovoľníctve, tento typ dobrovoľníctva prináša mnohé benefity pre mladých ľudí. Ide najmä o rozvoj interkultúrnych kompetencií, zlepšenie jazykových schopností a zručností. Okrem toho, dobrovoľníctvo realizované počas štúdia môže viesť následne k lepšej uplatniteľnosti na trhu práce. Medzinárodné dobrovoľníctvo sa tiež spája s pojmom kozmopolitné občianstvo, ktoré priamo podporuje a rozvíja formou medzinárodných výmen (Paine, 2006). Len málo pozornosti sa sústreďuje na bariéry, s ktorými je toto dobrovoľníctvo spojené.

Socializačný proces dobrovoľníka nekončí príchodom do organizácie, ale naopak, len začína. Ako sa ďalej uvádza v štúdiu, najčastejšie ťažkosti dobrovoľníkov sú spájané s pocitmi nejasnosti medzi tým, čo očakáva dobrovoľník a čo očakáva inštitúcia. Tieto pocity dopĺňa frustrácia z možného zlyhania a nedostatku prostriedkov na realizáciu aktivít, pocitom neschopnosti. Tieto stavy môžu viesť až k pocitu psychického vyhorenia, najmä u dobrovoľníkov na dlhodobých pobytoch (*long-term*, angl.). Pantea (2012, s. 567) tento stav nazýva „*vysokým stupňom emočného*

---

⁹³ V závislosti od typu programu.

vyčerpania⁹⁴. “ Tento stav môže ohrozovať samotné zdravie dobrovoľníka a viesť k ochoreniam⁹⁵.

Ďalším z problémov, ktoré môžeme pozorovať pri medzinárodných výmenách, je „*pnutie, ktoré môže existovať medzi dobrovoľníkmi a zamestnanými spolupracovníkmi, ktoré patrí medzi jedno z nepríjemných tajomstiev neziskových organizácií*“⁹⁶ (Pantea, 2012, s. 567). Tento stav môže viesť k rozdielnej pracovnej etike platených zamestnancov a dobrovoľníkov. K tomuto stavu môžu prispievať aj generačné rozdiely.

Dôležitým faktom pri posudzovaní európskeho, resp. medzinárodného dobrovoľníctva je dôsledné rozlišovanie medzi lokálnym dobrovoľníctvom (aktivizáciou sa pre vlastnú – domácu – komunitu) a medzinárodným dobrovoľníctvom. Ak v prvom prípade ide o solidárny akt (dar) svojho času pre rozvoj (poznanej) komunity, tak medzinárodné dobrovoľníctvo je skôr o snahe začleniť sa do odlišnej kultúry na určité presne stanovené obdobie vlastného života a napomôcť jej rozvoju. Tento typ výmeny je spojený s odlišnou východiskovou situáciou ako lokálne dobrovoľníctvo, sprevádza ho zmena kultúrneho prostredia (ako aj jazyka), kultúrna adaptácia a v mnohých prípadoch i kultúrny šok.

Aj pri medzinárodnom dobrovoľníctve je dôležitým faktorom motivácia. Nemusí ňou byť len záujem prežiť isté obdobie v inej kultúre. Ide najmä o získanie dobrovoľných – pracovných – skúseností. Dôležitým sa stáva angažovanie dobrovoľníka do určitých činností, ktoré by mu mali poskytovať pocit satisfakcie. „*Motivácia a očakávania dobrovoľníkov tak čelia tvárou v tvár realite v organizácii počas tohto času*“⁹⁷ (Vecina, 2012, s. 133). Pokiaľ má dobrovoľník pocit neférovosti zo strany prijímajúcej organizácie, tak je jeho pôsobenie skôr vo formálnej rovine ako praktickej. Tento stav teda len zdanlivo podporuje myšlienku aktívneho občianstva. Dobrovoľník získava osobnostné skúsenosti zo života v odlišnej kultúre,

---

⁹⁴ Citát v pôvodnej verzii: „A higher level of emotional exhaustion.“

⁹⁵ Túto tézu podporujú viaceré štúdie, napr. Kulik 2007, Haski-Leventhal & Bargal 2008 a i.

⁹⁶ Citát v pôvodnej verzii: „The tensions that can exist between volunteers and employee co-workers remain one of the unpleasant secrets of non-profit organisations.“

⁹⁷ Citát v pôvodnej verzii: „The motivation and expectations of volunteers are brought face to face with organisational reality during this time.“

ale pokiaľ občianska sféra neposkytuje dostatok priestoru a projektov pre vlastnú realizáciu, tak tento pobyt môžeme označiť len ako dobroturizmus⁹⁸ (*voluntourism*, angl.).

Faktom ostáva, že „dobrovoľníci poskytujú dôležitú neplatenú pracovnú silu v mnohých krajinách sveta a značne prispievajú v rôznych sektoroch, ako napr. zdravotníctvo, umenie a životné prostredie⁹⁹“ (Stirling, 2011, s. 322). Pôsobenie dobrovoľníkov na dlhodobých pobytoch je financované formou štipendií. Takéto štipendium je formou platby za vykonávanie dobrovoľníckej služby, ktorej podmienky sa môžu v jednotlivých projektoch líšiť a vždy sú spresnené vysielajúcou a prijímacou inštitúciou. Úlohou štipendií je pokryť základné životné potreby dobrovoľníka, zabezpečiť mu výdavky na ubytovanie a stravu. Táto čiastka nie je presne stanovená a líši sa v každej krajine EÚ.

Európska dobrovoľnícka služba má zabezpečovať okrem zapojenia dobrovoľníka do komunity v inej krajine aj posilnenie jeho občianskych zručností a kompetencií. Napriek tomu, že tento program funguje od roku 1992, neexistujú v podstate žiadne relevantné vedecké štúdie, ktoré by dokumentovali reálny vplyv dobrovoľníctva na formovanie európskeho občianstva. Táto téma je vo vedeckej sfére stále okrajová a týka sa skôr lokálnych (národných) dobrovoľníckych aktivít, v ktorých absentuje európska dimenzia. Ako uvádzame v piatej kapitole, projekt európskej identity založenej na sociálnych väzbách¹⁰⁰ je aj bez tejto efektívnej podpory skôr ilúziou ako skutočnosťou.

Na území mesta Banská Bystrica pôsobia dobrovoľníci z rôznych krajín Európskej únie, ktorí sa rozhodli pre ročný pobyt na Slovensku. Pôsobia najmä v kultúrnych inštitúciách, kde ich aktivity riadi koordinátor. Ich pobyt je financovaný zo strany EÚ, čiastočne aj prijímajúcou organizáciou. Konštatujeme, že práve európske aktívne občianstvo je v Banskej Bystrici najviac zastúpené práve touto formou. Je priamo prítomné v lokálnej štruktúre,

---

⁹⁸ Tento pojem čiastočne spomínajú niektoré štúdie, napr. Pantea 2012, Vecina 2012 a i.

⁹⁹ Citát v pôvodnej verzii: „Volunteers provide an important unpaid workforce in many countries of the world and contribute significantly to sectors as diverse as health, arts and environment.“

¹⁰⁰ Odkazujeme sa na tradičné ponímanie európskej identity ako súčasť európskej integrácie založenej na technokratických vzťahoch (inštitúcie, práva, normy).

prepája medzinárodnú, národnú i regionálnu úroveň, poskytuje príležitosť občanovi inej krajiny participovať na chode demokratickej občianskej spoločnosti u nás, rozvíja interkultúrny dialóg a posilňuje budovanie európskej identity. Organizácie zapojené do EDS ako napr. Junior centrum, YMCA či Centrum dobrovoľníctva hostujú dobrovoľníkov a zodpovedajú za ich program. Všetky kritériá musia spĺňať štandardy stanovené EÚ.

Ako nám uviedol respondent pôsobiaci v oblasti EDS, využívanie Európskej dobrovoľníckej služby prispieva k rozvoju občianskej spoločnosti. EDS je založená na témach akými sú: aktívne občianstvo mladých ľudí, začlenenie ľudí s nedostatkom príležitostí, nezamestnanosť, solidarita, kreativita, tolerancia, podnikavosť, ale aj podpora kultúrnej diverzity a európskych hodnôt. Tieto pojmy sú „kostrou“ grantových programov, v rámci ktorých sa EDS realizovala a realizuje (Mládež, Mládež v akcii, Erasmus+). Tieto témy sú taktiež dôležitou súčasťou prihlášok projektov a celého schvaľovacieho procesu. Preto je ich rozvoj teoreticky realizovaný všetkými projektmi EDS a prakticky mnohými aj v značnej miere. Respondent (31) uviedol:

„V podmienkach nášho projektu v Banskej Bystrici, v rámci ktorého sme asi 10 rokov hosťovali obvykle 2 dobrovoľníčky/dobrovoľníkov naraz sme s väčšinou z nich dosiahli veľmi dobré výsledky. Najmä v oblasti vzdelávania mládeže a práce s deťmi a ľuďmi s postihnutím.“

EDS na Slovensku funguje od roku 2000. EDS je programom neformálneho vzdelávania, kde sa mladí ľudia učia priamo prostredníctvom svojej účasti na aktivitách. Prikladajú „ruku k dielu“ a často prichádzajú aj so zaujímavými nápadmi, ktoré bývajú obohatením pre hostiteľské organizácie, resp. komunity, v ktorých pôsobia. Okrem EDS je dôležité spomenúť aj fungovanie *Erasmus Student Network (ESN)* – je to sieť, ktorá zabezpečuje servis pre Erasmus študentov v meste a je založená na dobrovoľníckej báze. Tvorí ju asi 50 členov, avšak aktívnych je oveľa menší počet. ESN rozvíja vzájomnú kooperáciu na báze spolupráce. „Problémom je, že toho organizujú priveľa“ (žena, 24). Táto komunita študentov – cudzincov má možnosť participovať na veľkom množstve aktivít, avšak ich zmysluplnosť je niekedy na úkor kvantity. ESN spolupracuje aj so *Záhradou*, ale

na základe pozorovania sme dospeli k názoru, že táto komunita je značne izolovaná a nedochádza k jej integrácii do občianskej spoločnosti mesta napriek veľkému úsiliu vedenia ESN. Tvoria ju prevažne mladí ľudia – študenti a čiastočnú podporu im poskytuje mesto Banská Bystrica, Rumunský konzulát a UMB.

Aktívne občianstvo seniorov

Popri dobrovoľníctve mladých ľudí v európskej spoločnosti pozorujeme čoraz častejšie i prejavy občianskej aktivity seniorov. Demografický vývoj naznačuje, že populácia v Európe starne a pojem „aktívne starnutie“ sa stáva politickou prioritou členských krajín EÚ. Zahŕňa niekoľko významov, ako napr. ekonomickú produktivitu, politický aktivizmus, sociálne angažovanie a i., ktoré sa dnes v mnohých západných krajinách EÚ realizujú práve cez dobrovoľnícke aktivity a projekty. *„Spojitosť medzi dobrovoľníckou činnosťou a občianstvom sa eviduje od druhej svetovej vojny, ale v poslednom čase pozorujeme, že vzťah medzi dobrovoľníctvom, zamestnanosťou a občianstvom nikdy nebol užší“*¹⁰¹ (Lie, 2009, s. 703). I keď dobrovoľníctvo realizované na základe politickej či ekonomickej agendy môže byť spôsobom šírenia „povedomia“ o aktívnom občianstve, mnohí občania v staršom veku sa do dobrovoľníckych aktivít zapájajú skôr na základe vlastných individuálnych a inštrumentálnych dôvodov. Aktívne občianstvo v sebe zahŕňa praktické aktivity občanov určené na zlepšenie chodu občianskej spoločnosti na lokálnej či inej úrovni.

Občianska aktivita seniorov môže rozšíriť ich povedomie, možnosti a pocity sebarealizácie. Ako uvádza vo svojej štúdii Lie (2009, s. 709): *„Dobrovoľníctvo je popisované ako súbor aktivít, ktoré nie sú len výsledkom vlastného výberu, ale poskytujú radosť z nich. Mnoho dobrovoľníkov tvrdí, že to, čo robia, je zábavné, je zdrojom šťastia a radosti a dáva im to dobrý pocit“*¹⁰². „Najmä pri politike aktívneho starnutia má aktívne občianstvo

---

¹⁰¹ Citát v pôvodnej verzii: „The link between voluntary action and citizenship has been established since Second World War, but in recent times, the connections between volunteering, employment and citizenship have never been closer.“

¹⁰² Citát v pôvodnej verzii: „Volunteering is described in terms of activities engaged in not only as a result of choice, but also because of the enjoyment gained from them. Many volunteers describe what they do as fun and a source of happiness or great joy that gives them a ‘feel good’ factor.“

širší zmysel. Aktívnym seniorom dáva možnosť participovať na chode komunity, poskytuje im zmysluplné využitie času a produktívnu aktivitu.

Tým, že dobrovoľník poskytuje starostlivosť o komunitu a preberá zodpovednosť, prichádzame aj k teórii o maternalizme ako vyjadrení občianstva. Tento pôvodne feministický koncept upozorňuje na fakt, že starostlivosť bez ohodnotenia bola pripisovaná najmä ženám/matkám, ktoré sa starali o svoje deti, rodinu či komunitu na dobrovoľníckej báze. Dnes sa niektoré – a nielen feministické – teoretičky (napr. Mouffe 1994, Altoonian 2008) vracajú k tomuto konceptu a aplikujú ho na občianstvo ako možnosť prejavu maternalizmu. Podľa nich sa prejavuje najmä v staršom veku, keď má jedinec snahu prejať väčšiu starostlivosť o svoje okolie než v produktívnom veku, keď mal minimum voľného času na tieto aktivity.

Mnohým seniorom „*poskytuje dobrovoľníctvo akceptované miesto v spoločnosti a v ich komunite*“¹⁰³ (Lie, 2009, s. 711). Stávajú sa tak členmi istej vyhradenej, zvyčajne lokálnej komunity, čo im rozširuje pocit spolupatričnosti. Na druhej strane tejto pozitívne ladenej koncepcie aktívneho starnutia je však riziko zneužitia dobrovoľníctva ako univerzálneho spôsobu riešenia problémov spoločnosti, bez rozdielu veku a rodovej rovnosti. Formálne dobrovoľníctvo seniorov okrem toho čelí tlaku pracovného trhu (neskorší odchod na dôchodok), starostlivosť o vnúťatá, ako aj profesionalizácii, zavedeniu trhových pravidiel v dobrovoľníctve a silnej byrokracii.

Dôležitou inštitúciou, ktorá zastrešuje aktívnych občanov – seniorov je *Asociácia seniorov expertov (ASE)*. Tvorí ju bývalí pracovníci projektových ústavov, profesori, lekári a i. (vekovo do 80 rokov). Bývalá predsedníčka banskobystrickej asociácie hovorí, že vznikli v roku 1995 ako pobočka bratislavského centra. V roku 2015 oslávili 20 rokov fungovania, pričom v Bratislave už asociácia neexistuje, ale organizácia je stále zapísaná na Ministerstve vnútra SR. ASE je neformálnou súčasťou Harmónie – klubu dôchodcov. Ich pravidelnou aktivitou sú stretnutia k odborným témam (zvyčajne sa konajú jedenkrát mesačne), organizátori pozývajú expertov z rôznych odborných oblastí, predstaviteľov mesta. V rámci svojej činnosti

---

¹⁰³ Citát v pôvodnej verzii: „Volunteering gave them an accepted place in society and in their community.“

sa napr. vyjadrujú k územnému plánu a politike mesta. V súčasnosti je v meste aktívnych 12 – 15 členov.

Zaujímavou aktivitou členov je otvorená komunikácia s predstaviteľmi verejnej sféry (formou listov), záujem o aktivity v meste, najmä udržiavanie kultúrno-historickej tradície. Ich pohľad na bystrický aktivizmus je značne kritický, ako uvádza jedna z respondentiek (žena, nad 70 rokov):

„Môj dnešný nadhľad na bystrický aktivizmus je taký, že v podstate skutočne nie sú organizácie vyslovene aktivistické, ktoré by mali trvalejší charakter. (...) Lebo tí, čo pôsobia najdlhšie, sú tiež vlastne neformálna organizácia, a keď sa dejú veci, ktoré pohnú srdcom alebo žľcou, tak až vtedy vyhlásia akciu.“

Napriek aktivitám asociácie možnosti využiť znalosti a poznatky týchto občanov ostávajú nevyužitú. Dnes sa už profil aktívneho občana nemusí obmedzovať vekom a títo seniori – odborníci v rôznych oblastiach, dnes v dôchodkovom veku, chcú poskytnúť svoje znalosti dobrovoľne, pre zlepšenie chodu vecí verejných.

Dobrovoľníctvo je dôležitým nástrojom tvorby lokálneho i európskeho aktívneho občianstva. Ak mladí ľudia majú možnosť rozvíjať ho napr. prostredníctvom Európskej dobrovoľníckej služby, tak európska politika vedie seniorov k vyššej aktivite v rámci svojej lokálnej komunity. Európske aktívne dobrovoľníctvo sa dá realizovať formou programov EÚ alebo z vlastných iniciatív organizácií a inštitúcií tretieho sektora. Dôležitým je práve „pridaná hodnota“ európskeho dobrovoľníka, ktorý sa v mnohom odlišuje od lokálneho. Nakoľko prichádza do neznámej komunity, čelí novému prostrediu, jazyku a normám. Do akej miery je európsky rozmer prítomný v lokálnych štruktúrach je otázne, nakoľko zatiaľ¹⁰⁴ neboli tieto prepojenia medzi lokálnym a európskym dobrovoľníctvom predmetom výskumov.

Dobrovoľníctvo sa nerealizuje len v rámci dvoch vekových skupín i keď programy EÚ (Európska dobrovoľnícka služba a Aktívne starnutie seniorov) sa prioritne zameriavajú na mladých ľudí do 30 rokov a na seniorov

---

¹⁰⁴ V priebehu realizácie výskumu (od r. 2013 do r. 2015) neboli dostupné žiadne štúdie.

(ľudí v dôchodkovom veku). Predpokladáme, že postupne vzniknú možnosti a nástroje na šírenie európskeho rozmeru dobrovoľníctva aj pre ostatnú populáciu. Tzv. stredná generácia má možnosť zapájať sa do občianskych aktivít, účasti na občianskych radách, prípadne do komunitných aktivít. Treba podotknúť, že nakoľko väčšina pracujúcich občanov si starostlivo plánuje a stráži voľný čas, aj dobrovoľníctvo je potrebné si naplánovať. Mnohé iniciatívy, najmä budovanie sociálneho kapitálu však zasahuje všetky generácie. Faktom tiež je, že dobrovoľníctvo má v mnohých krajinách Európy silnú tradíciu a nie je limitované formálnymi prejavmi. Keďže v sebe spája mnohé prejavy aktívneho občianstva, je priamo prepojené aj s touto témou, aj keď je to stále relatívne nový pohľad na rozmer občianstva v jeho pôvodnom kontexte.

5.6. Komparácia európskej a lokálnej dimenzie aktívneho občianstva

1. Európske hodnoty – lokálne hodnoty

Základným princípom programu *Európa pre občanov* je poskytovanie príležitostí občanom participovať a aktívne sa podieľať na budovaní demokratickej hodnotovo orientovanej Európy. Dôležitou súčasťou tohto rozmeru má byť zvyšovanie povedomia o kultúrnej diverzite na základe vlastnej skúsenosti. Toto budovanie silnej európskej spoločnosti závisí od aktivít na lokálnej úrovni každej menšej entity (menšej obce či mesta). Občan EÚ sa prioritne zameriava na svoje najbližšie okolie, čo vnútorne diverzifikuje európsku občiansku spoločnosť a zohľadňuje lokálne špecifiká.

Keď sa presunieme na zvolenú lokálnu úroveň, situácia nasvedčuje postupnému zlepšovaniu situácie, ale musíme tiež konštatovať, že občania mesta čelia skôr problémom participovania na budovaní demokratického a hodnotovo orientovaného mesta s jeho priamou podporou. Z pohľadu výsledkov prieskumov má len malé množstvo občanov poznatky o fungovaní a činnosti mesta, ako aj občianskych rád v jednotlivých mestských častiach, prípadne nepocitujú výsledky vyplývajúce z ich činnosti. Z tohto dôvodu je náročné implementovať vyšší – európsky rozmer – občianskej hodnotovo orientovanej spoločnosti v mestskej lokálnej štruktúre. Na druhej strane, túto medzeru čiastočne zaplňa komunitné organizova-

nie v Banskej Bystrici, ktoré však tiež čelí limitom a obmedzenej podpore. Nemôžeme preto hovoriť o systematickej podpore európskych hodnôt prostredníctvom aktivizácie občanov (formálnym spôsobom¹⁰⁵). Výskum ale potvrdil, že v meste funguje minimálne 15 inštitúcií, ktoré pôsobia v oblasti aktívneho občianstva.

Pozorujeme tiež, že v meste sa okrem identity mesta začína rozlišovať identita obyvateľa mestskej časti. Ak doposiaľ tieto prejavy neboli až také výrazné, vďaka komunitným aktivitám sa rozlišuje medzi napr. Sásovčanom a Fončordanom, pričom táto lokálna identita má významnú výpovednú hodnotu. Vo veľkej miere determinuje aj vzájomnú spoluprácu a kooperáciu v občianskej komunitnej sfére. Pocit príslušnosti k mestu a podpora vzájomnej tolerancie sa vyskytuje vo viacerých kontextoch. V tomto zmysle považujeme za prínosné pôsobenie *CNK Záhrada*, ktoré poskytuje priestor pre slobodné vyjadrenie názorov a ako sme mali možnosť pozorovať, aktuálne reaguje na domácu i globálnu situáciu, nakoľko program je aktuálny a široko koncipovaný.

CNK Záhrada sa etablovala do takej miery, že dnes jej návštevníkov tvoria všetky vekové skupiny a v závislosti od typu podujatia ňaň prichádzajú ľudia z celého Slovenska. Ide o výnimočný a unikátny projekt, ktorý spája kultúrnu históriu mesta (nachádza sa v poslednej historickej mestskej záhrade zo 17. storočia) a pritom je otvorený novým témam posilňujúcim toleranciu a vzájomné porozumenie. Veľká miera udržateľnosti tohto centra je založená na schopnosti využiť kreatívne nápady a získať podporu, zväčša z externého a zahraničného prostredia. Mesto Banská Bystrica činnosť *CNK Záhrada* ale nepodporuje, naopak, v priestore sídla *Záhrady* pripravuje developerské projekty.

Nielen *CNK Záhrada* a komunitná sféra, ale celý občiansky aktivizmus v Banskej Bystrici existuje najmä zásluhou dobrovoľníkov. Ak v teoretickej časti rozlišujeme medzi dobrovoľníkmi a sociálnymi aktivistami, tak v Banskej Bystrici pozorujeme fungovanie tzv. dobrovoľných aktivistov (ktorí sa sami nazývajú aj sólo-aktivisti), prípadne iných dobrovoľných združení, pôsobiacich najmä v oblasti neformálneho vzdelávania.

---

¹⁰⁵ Predovšetkým účasťou na verejných zhromaždeniach občanov, rokovaní občianskych rád a mestskej rady.

2. Neformálne vzdelávanie a dobrovoľníctvo

Ak v predchádzajúcom texte považujeme systematickú podporu aktívneho občianstva zo strany mesta za nedostatočnú, do popredia sa dostáva najdôležitejší nástroj na podporu aktívneho občianstva – dobrovoľníctvo. Prostredníctvom neho a neformálneho vzdelávania si občania môžu osvojiť nové zručnosti a zapojiť sa do chodu komunity. Okrem toho, vďaka EDS a ESN sú aj organizácie v Banskej Bystrici hosťiteľmi dobrovoľníkov zo zahraničia, ktorí pomáhajú budovať tunajšiu komunitnú kultúru.

Výskum v meste Banská Bystrica potvrdil, že dobrovoľníctvo je najvýraznejším prejavom aktívneho občianstva na lokálnej úrovni, pričom aj na tejto úrovni si zachováva prepojenie na európsku dimenziu. V tomto zmysle je nenahraditeľným nástrojom pri tvorbe občianskej spoločnosti, ako aj pri budovaní sociálneho kapitálu. Na základe kvalitatívneho výskumu (rozhovorov s respondentmi z Mestského úradu i s aktivistami), zlepšenie závisí od nastavenia komunitného plánu. Občianske mesto, ako jeden z pilierov programu rozvoja, je zatiaľ len abstraktnou víziou, nakoľko mu chýba hlbšie obsahové naplnenie. Tiež nie je jasné, akú úlohu v ňom má mať občan – aktivista i dobrovoľník.

Dobrovoľníctvo pokrýva široké spektrum činností a pôsobností občanov. Nedá sa redukovať na neplatenú prácu, čo v slovenskom systéme nie je dostatočne ošetrované. Ak sa prikláňame k definíciám uvedeným v teoretickej časti práce, tak v slovenskej verejnej sfére pozorujeme dva extrémny. Prvým bolo povinné dobrovoľné organizovanie sa pred rokom 1989, následkom čoho došlo k odmietaniu dobrovoľníctva a organizovania sa po páde komunistického režimu.

Vo výskume sa stretávame s názormi, že dobrovoľníctvo na Slovensku odráža núdzový stav spoločnosti. Pri sociálne slabších skupinách je základným propagačným argumentom možnosť získať tzv. *soft skills*. Z tohto dôvodu prebiehal napr. projekt dobrovoľníctva nezamestnaných. Avšak paradoxom situácie je, že väčšina ľudí v kritickej situácii potvrdzuje, že v tom nevidí význam. Dokonca aj vyjadrenia vedúcich pracovníkov v tejto oblasti naznačujú, že dôležitejšie je pre nich riešenie náročnej životnej situácie než dobrovoľníctvo. Napriek tomu, sa v meste úspešne realizovalo niekoľko projektov v tomto smere.

Okrem týchto prejavov v meste pôsobia aj inštitúcie zabezpečujúce pobyt dobrovoľníkov cez EDS, resp. na báze dobrovoľnosti funguje aj ESN. Obe sú prioritne určené pre mladých ľudí – študentov a poskytujú široké spektrum aktivít. Dobrovoľníci z EDS sa zapájajú do budovania občianskej spoločnosti mesta a obohacujú ho o vlastný pohľad. Mnohé z ich kreatívnych nápadov sa ujali a fungujú dodnes.

Formálnym spôsobom je dobrovoľníctvo v Banskej Bystrici zastrešené *Centrom dobrovoľníctva*. Dobrovoľníctvo sa však realizuje v mnohých rozličných podobách. Na báze dobrovoľnosti pôsobia aj virtuálne skupiny a rôzne iné komunity, ktoré sa zoskupujú v meste. Zaujímavým faktom je, že mnohé z týchto príkladov prepájajú lokálnu i medzinárodnú úroveň.

3. Medzinárodná a lokálna úroveň projektov

Tematický okruh občianskych aktivít i projektov by mal prepájať lokálnu, národnú a európsku úroveň. Niektoré príklady spolupráce efektívne vedú k rozvoju partnerstiev. Je to však predovšetkým oblasť komunitnej sféry. Všimame si, že medzinárodnosť je zabezpečená zapojením rôznych partnerských organizácií z viacerých krajín EÚ. Niektoré projekty prebiehajú paralelne vo viacerých krajinách, čo zabezpečuje, že výsledky sú prezentované spoločne európskemu publiku. V tomto zmysle na lokálnej úrovni nemôžeme hovoriť o veľkom počte projektov, ale na druhej strane pozitívom je, že sú prítomné a fungujú.

Všetky oslovené inštitúcie sú, resp. boli zaradené do projektových akcií, či už domácich alebo zahraničných. Za najrozvinutejšie považujeme *CNK Záhrada*, ktoré funguje vo viacerých projektových schémach a rozvíja komplexne široké spektrum tematických okruhov. Zaujímavým zistením je, že vzájomná kooperácia existuje a funguje aj medzi jednotlivými subjektmi mesta, i keď pozorujeme, že mnohé aktivity sa vyvíjajú zdanlivo nesúrodne.

Pokiaľ ide o rozvoj komunitného života, každá inštitúcia používa vlastné nástroje a sleduje vlastné ciele. Mesto ako hlavná autorita, ktorá by mala určovať smer rozvoja komunitného rozvoja a občianskej spoločnosti, naplní túto funkciu.

Mnohé projekty presahujú lokálnu úroveň a sú vedené na národnej alebo medzinárodnej báze, limitom zapojenia je však do veľkej miery aj znalosť cudzích jazykov a odbornosť vedúcich projektov.

4. Kultúrna a jazyková diverzita

Podpora jazykovej a kultúrnej diverzity má prispievať k vedeniu interkultúrneho dialógu a podpore vzájomnej tolerancie, taktiež zlepšovať všeobecné porozumenie medzi občanmi EÚ. Tento okruh sa nám vo výskume nepodarilo preukázať, nakoľko mestská spoločnosť sa prioritne zameriava na riešenie lokálnych problémov. Predpokladáme, že možným prílevom cudzincov v budúcnosti téma vystúpi do popredia.

Práve znalosť cudzích jazykov (najmä angličtiny) je stále výrazným problémom pri zapojení sa do medzinárodných sietí. Tento fakt platí i naopak. Cudzinci, napr. dobrovoľníci EDS, čelia novému prostrediu a jazyk sa pre nich stáva základnou bariérou. Pokiaľ pracujú so zdravotne postihnutými a malými deťmi, neschopnosť vyjadriť sa a komunikovať na nich pôsobí frustrujúco. Tento fakt uvádzame aj v teoretickej časti, kde bližšie špecifikujeme pohľad na lokálnu komunitu z externého prostredia.

Vo viacerých rozhovoroch respondenti dospeli k názoru, že bansko-bystrická občianska spoločnosť na mnohé situácie ešte nie je pripravená. Chýba nám prepracovanejší systém i metodika, ktorá je zatiaľ preberaná zo zahraničia, ale nereflektuje špecifické podmienky prostredia. To následne spôsobuje problém v prístupe k informáciám. Okrem toho, slovenský občan zatiaľ nevie, čo si má pod pojmom komunitný rozvoj predstaviť. Tento fakt dopĺňajú predsudky a negatívna skúsenosť z minulosti. Ako vyplynulo z rozhovorov, jediným riešením sú tzv. dobré príklady, ktoré pomaly menia postoj verejnosti k tejto sfére.

5. Prístup, vizibilita, valorizácia a diseminácia projektov

Poslednou skúmanou oblasťou je prístup k občianskym aktivitám a projektom, ako aj ich viditeľnosť, šírenie vo verejnom povedomí a valorizácia. V meste Banská Bystrica pozorujeme problémy na lokálnej úrovni, ktoré zamedzujú možnosti k tomu, aby sme mohli hovoriť o rozvinutej spolupráci a participácii na spravovaní demokracie v Európe. Prosperita Európy predpokladá zamestnanosť, sociálnu kohéziu a udržateľnosť. Pokiaľ sa mesto nepostaví systematicky k riešeniu najväčších problémov mesta, nemôžeme hovoriť o skutočnej zmene situácie. Je porozuhodné, že komunitná sféra sa rozvíja najmä na sídliskách, i keď tento rozvoj je čiastkový a nemôže nahrádzať funkcie mesta.

Politika EÚ smeruje k podpore občanov cez svoje programové akcie a cieľom je Európa určená pre aktívnych občanov, aktívnu občiansku spoločnosť, aktívnu spoluprácu a aktívnu ochranu spoločnej minulosti. Na základe tejto generalizácie je v meste Banská Bystrica čiastočne zastúpený každý atribút európskeho aktívneho občianstva, ale len vo veľmi redukovanej a nedostatočnej podobe. Moderné európske mesto potrebuje jasný program občianskeho rozvoja, pretože mesto tvoria predovšetkým jeho občania.

Ak sa bežnému občanovi mesta zdá byť politika EÚ vzdialená a neznáma, tento tok informácií medzi európskou a lokálnou úrovňou je potrebné kontinuálne zlepšovať. V prvom rade je potrebné budovať občiansku platformu mesta, ktorú budú dopĺňať komunitné aktivity.

ZÁVER

V súčasnosti pozorujeme v spoločnosti sociokultúrnu rekonceptualizáciu občianstva, v ktorej je občan považovaný za člena sociokultúrnej komunity. Jedným z prejavov tohto občianstva je aktivita, ktorej cieľom je zlepšovanie kvality života v komunite a starostlivosť o správu a chod verejných záležitostí. Predkladaná monografia splnila stanovený cieľ a pokúsila sa odpovedať na otázky v akých reálnych podobách a formách je európske aktívne občianstvo prítomné v meste, aký je stav inštitucionálnej podpory a aké sú možnosti a limity tejto občianskej spoločnosti.

V prvej kapitole je definovaná genéza pojmu občianstvo, pričom sa prikláňame k Marshallovmu sociálnemu občianstvu (1950), ktoré zohľadňuje kultúrnu identitu jedinca (Kymlicka, 2002), ktorá sa následne odráža v občianskej participácii. Pri budovaní občianskeho vzťahu má dôležitú úlohu aj sociálne partnerstvo, ktoré podnecuje aktivitu občanov. Sociokultúrny model občianstva sa do popredia dostáva pri multikultúrnych stretoch, avšak spochybňujeme univerzálnosť kozmopolitného občianstva, ktoré by malo byť výsledkom historického vývoja a tzv. nového občianstva francúzskych a britských teoretikov.

Druhá kapitola potvrdila, že aktívne občianstvo je realizovateľné len vo funkčnej občianskej spoločnosti. Podľa Putnama (2002) má občianska spoločnosť spájať a integrovať ľudí, podporovať ich altruistické správanie a viesť k vzniku občianskych komunít (Plichtová, 2010). Okrem toho je dôležitá aj činnosť dobrovoľníckych združení, nakoľko tretí sektor je jedným z pilierov občianskej spoločnosti. Protipólom komunitnej občianskej spoločnosti je globálna otvorená spoločnosť, ktorá predpokladá globálne občianske prejavy. Avšak kultúrny koncept občianstva akcentuje špecifickú občiansku kultúru, jej prejavy a aktivity. Vyžaduje si dôveru a prostredie, v ktorom si občan fixuje občianske návyky. V tejto časti sa zaoberáme aj pojmami európske občianstvo, ktoré však nie je totožné, ani synonymické s pojmom občianstvo EÚ a otázkou európskej občianskej spoločnosti.

V celoeurópskom priestore sa budovanie európskej občianskej spoločnosti realizuje prostredníctvom projektov. Ich cieľom je vnútorné zjednocovanie priestoru EÚ. Aktuálna európska politika predpokladá „aktivitu zdola“ a zapájanie sa do európskych sietí. Takáto aktivita tiež predpokladá, že európsky

občan si je vedomý nielen svojich práv, ale že si osvojil aj občianske kompetencie. Tie tvoria základ moderného európskeho vzdelávania. Z tohto dôvodu sa tretia kapitola zameriava na občiansku edukáciu. Výučba k občianstvu v slovenskom vzdelávacom systéme sprostredkúva skôr fragmentované poznatky o ideálnom politickom systéme. Okrem toho, občianske vzdelávanie je oddelené od neformálneho vzdelávania. Slovensko sa v osnovách líši od krajín západnej Európy. Väčšina učiva na základnej a strednej škole je zameraná na fungovanie demokratického systému, pričom v ostatných krajinách EÚ už do osnov prichádzajú aj témy ako imigrácia, kultúrna diverzita, tolerancia a i. *Lisabonská stratégia* (2010) proklamuje vzdelávanie vedúce k aktívnemu občianstvu a osvojovanie si občianskych kompetencií. Toto vzdelávanie by malo byť súčasťou celoživotného vzdelávania a občana by malo motivovať k občianskej participácii.

Občianska participácia bola ústrednou témou štvrtej kapitoly. Je považovaná aj za kultúrny fenomén, pretože odzrkadľuje úroveň a kvalitu občianskeho života. Putnam (2002) uvádza, že čím je rozvinutejší región, tým rozvinutejšia je občianska spoločnosť. Občianska participácia zmysel svojej činnosti (najmä v prípade nových sociálnych hnutí) odvádza od zdieľania spoločného kultúrneho vlastníctva. V prípade dnešnej neangažovanosti občanov sa za hlavnú príčinu neoznačuje spoločenská izolovanosť, ale i dištancia od štátnej moci. Cieľom občianskej participácie je viesť k tvorbe vlastných lokálnych zdrojov, spolupracovať s miestnou samosprávou, byť nezávislou a životaschopnou. Z tohto dôvodu sa občianska angažovanosť zameriava na riešenie lokálnych komunitných problémov. Dobrovoľnícke organizácie sa tak stávajú „skúšobnými laboratóriami“ výskumov s občianskym zameraním (Macedo, 2005). Asociácie, centrá a dobrovoľnícke organizácie sú miestami, kde sa občianstvo praktizuje. Dobrovoľníkom sa človek nestáva členstvom, ale aktivitou. Z tohto dôvodu je dôležité priblížiť charakteristiku aktívneho a európskeho občianstva.

V piatej empirickej kapitole sa prikláňame k názoru Vivien Redingovej (*L'effet citoyen*, 2012), podľa ktorej sa identita európskych občanov tvorí každý deň. Občianstvo je skutočnosťou, nie abstrakciou. Tvorí sa vo verejnom živote. Cieľom programu je vytvoriť „modernú európsku agoru“ a podporovať aktívne občianstvo na všetkých úrovniach. Prioritami programu *Európa pre občanov* je poskytovať príležitosti pre občanov participovať na budovaní

demokratickej a hodnotovo orientovanej Európy obohatenej o kultúrnu diverzitu a rozvoj občianstva a rozvíjať európsku identitu založenú na hodnotách, histórii a kultúre, posilňovať pocit príslušnosti k EÚ, podporovať toleranciu a všeobecné porozumenie medzi občanmi EÚ a viesť interkultúrny dialóg. Program sa šíri aj s podporou ECAS, platformy európskych občianskych združení, v ktorom však Slovensko nemá zastúpenie.

Analýza programu viedla k záverečným zisteniam, podľa ktorých EÚ podporuje rozvoj európskeho aktívneho občianstva prostredníctvom formálnych i neformálnych aktivít, čo vedie k budovaniu európskeho sociálneho kapitálu, podpore európskeho celoživotného vzdelávania, rozvoju európskych interkultúrnych zručností a zlepšovaniu európskych i lokálnych štruktúr.

Príkladom je mesto Banská Bystrica, ktoré je jedným z centier stredného Slovenska. Stav občianskej spoločnosti mesta charakterizuje zvyšovanie záujmu a angažovanie sa v komunitnom rozvoji, zlepšovanie kvality životného prostredia (IMBY, NIMBY), ochrana pamiatok a revitalizácia tradícií, vznik komunitných ostrovov.

Dospeli sme k záveru, že na lokálnej úrovni prebieha aktívne občianstvo prostredníctvom dobrovoľného aktivizmu, ktorý vedie k tvorbe sociálneho kapitálu, vzniku iných/nových/inovatívnych i radikálnych foriem, hlavne však k aktivizácii občanov rôznych generácií. Európska dimenzia je prítomná prostredníctvom EDS a ESN.

Na záver je potrebné konštatovať, že implementácia európskej dimenzie si vyžaduje rozvinutú lokálnu občiansku spoločnosť. V Banskej Bystrici je tento vývoj spojený s historickým vývojom a podmienený špecifickým sociokultúrnym prostredím. Nachádzame tu síce čiastočné prejavy medzinárodnej spolupráce a dokonca i niektoré atribúty európskeho aktívneho občianstva, avšak rozvoj je stále značne limitovaný, podobne ako aj v ostatných slovenských mestách.

Monografia prináša aktuálny pohľad na rozvoj aktívneho občianstva v meste Banská Bystrica. Veríme, že bude prínosom nielen pre akademickú obec ako doplnkový študijný materiál, ale tiež pre subjekty občianskej sféry, ako aj pre mestský úrad, pretože komplexne spracúva aktuálnu tému a sumarizuje poznatky nielen z domácej odbornej sféry, ale aj zo zahraničia.

RESUMÉ

Currently, we are observing a sociocultural re-definition of citizenship in society in which a citizen is considered a member of sociocultural community. One of the ways how this citizenship can be performed is activity which is based on improving the life quality in community and taking care of public affairs. The submitted monograph is aimed at definition of theoretical knowledge, needed for the topic analysis, based on four theoretical chapters.

In the first chapter we defined the term democratic citizenship using new concepts of citizenship referring to the social citizenship of Marshall (1950) which deals with cultural identity of individual (Kymlicka, 2002) reflected subsequently in civic participation. Social partnership has got an inevitable role in civic relationship building which triggers activity of citizens. Sociocultural model of citizenship can be visible when multicultural clashes take place, but I am critical with the universality of cosmopolitan citizenship which should result from historical development and the so called new citizenship of French and British scholars.

The second chapter confirmed that active citizenships can be realized only in functional civic society. According to Putnam (2002), civic society should connect and integrate people, support altruistic behavior and lead to the creation of civic communities (Plichtová, 2010). Moreover, the activity of voluntary organizations is very important given the fact that the third sector is represented by global open society which presupposes global civic performance. The counterpart of community civic society is global open society which presupposes global civic performance. But cultural concept of citizenship accentuates specific civic culture, its performance and activity. It requires trust and environment in which citizens cultivate their civic habits. European citizenship is, however, not the same or synonymous with the EU citizenship. EU citizenship reflects supranational civic appurtenance of EU citizens reflecting the legal framework of national state citizenship (*Maastricht Treaty*, 1992). There is a re-definition of citizenship because of immigration waves to EU and through the medium of mobilities. In this context, we think that European identity is fragmented, but enriching democratic identity of EU citizens.

On the other side, EU supports the idea of active European citizenship which we dealt with in the research.

In the European space the creation of European civic society is realized through the medium of projects. Their aim is to unite the space of EU internally. Current European politics presupposes „bottom-level activities“ and participation in European networks. Such an activity presupposes that European citizens are aware not only of their rights but also of their civic competencies. They create basis for modern European education. Therefore, in the third chapter we deal with the civic education.

Education to citizenship in the Slovak education system is based on mediating fragmented knowledge about ideal political system. Furthermore, civic education is separated from informal education. Slovakia differs from the western European countries in terms of curricula. Most of the elementary and secondary school curriculum is based on how democratic system functions, while in other European countries, there are far more topics discussed like immigration, cultural diversity, tolerance and so on. *Lisbon Strategy* (2010) proclaims education leading to active citizenship and acquisition of civic competencies. This education should be part of lifelong learning motivating citizens to civic participation.

Civic participation was described in the fourth chapter. It is considered as a cultural phenomenon because it reflects the standard and quality of civic life. Putnam (2002) states that the more developed the region is, the more developed civic society becomes. Civic participation has found its place (especially in the case of social movements) in sharing common cultural ownership. In the case of today's non-participation of citizens, we think that the main reason for that is distance from the state power and not a kind of social isolation.

The aim of the civic participation is to create own local resources, cooperate with local self-government, to be independent and vital. Therefore, civic participation focuses on solving local community problems. Voluntary organizations have become „test laboratories“ for research (Macedo, 2005). Associations, centers and voluntary organizations are places where citizenship is practiced. People become volunteers not because of membership but activity. Therefore, it is important to deal with active and European citizenship characteristics.

Research methodology in the sixth chapter is based on scientific literature (Hendl 2012, Loučková 2010, Soukup 2014 a i.). Integrated approach was used which is common for humanities and social sciences comprising quantitative and qualitative methods. The creation of analytical and comparative study was preceded by data summary (work with documents, direct and indirect observation, interviewing key informants). The research was made up of two parts.

From the methodological point of view we defined European active citizenship as a subject of research. European active citizenship is a form of civic participation the aim of which is to build European civic society and improve cooperation in the EU. The main attributes of European active citizenship are European values, informal education, voluntary work, international standard, cultural and linguistic diversity, international cooperation, access, visibility, valorization and dissemination. EU promotes European active citizenship through the medium of the program called *Europe for Citizens*.

We incline to the opinion of Vivien Reding (*L'effet citoyen*, 2012) who states that the identity of European citizens is created every day. Citizenship is reality not an abstract term. It is being created in public life. The aim of the program is to create modern European agora and support active citizenship on all levels. Program priorities are provision of opportunities for citizens to participate in democratic Europe based on accepting common values, enriched by cultural diversity and development of citizenship. The primary attributes are: to develop European identity, based on values, history and culture, to enhance the feeling of belonging towards EU, to support tolerance and universal understanding and togetherness between EU citizens and to establish intercultural dialogue. The program is being disseminated through ECAS, the platform of European civic societies, but Slovakia is not part of them.

Our findings were based on program analysis. We have found out that EU supports European active citizenship development, through the medium of formal and informal activities leading to European social capital creation, European lifelong education, development of European intercultural competences and improving European and local structures.

The city of Banská Bystrica is a good example. It is one of the centers of the Central Slovakia with 77, 375 inhabitants according to the current data from the Registry office. The city is comprised of 16 urban parts.

The condition of civic society of the city is characterized by improving the interest and participation in community development, the quality of life environment (IMBY, NIMBY), protection of monuments and revitalization of traditions, creation of community islands. We have come to the conclusion that on the local level there is active citizenship present, which is realized and performed through the medium of voluntary activities leading to the social capital creation. There have been also new, innovative as well as radical forms created e.g. participation of citizens of different age groups. All these findings result from the collective case study elaboration comparing the attributes of European active citizenship. European dimension is present through the medium of EDS and ESN.

Finally, we would like to conclude that the implementation of European dimension requires developed local civic society. In the city of Banská Bystrica, this development is connected with historical development influenced by specific sociocultural environment. There are some cases of international cooperation as well as some attributes of European active citizenship, however, this development is very limited.

The monograph brings current view on the active citizenship development in the city of Banská Bystrica. We hope that it will be beneficial not only for academia, but for other subjects working in the civic area too. It could be used by the Municipal Office and serve as a studying material given the fact that the study elaborates in a complex way the current topic and summarizes the knowledge from different domestic and foreign sources.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ALMOND, G. A. – VERBA, S. 1963. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 379 s. ISBN 978-0803-935-58.
- ALTOONIAN, L. 2008. *Living Agressly*. New York: Diametica, 2008. 258 s. ISBN 978-0979-3564-45.
- ANDERSON, P. – GOWAN, P. 1997. *The questions of Europe*. London: Verso, 1997. 400 s. ISBN 1-85984-836-2.
- ANNAN, K. 2000. *We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century*. New York: United Nations, 2000. [cit. 2013-12-03]. Dostupné na: <http://www.unmillenniumproject.org/documents/wethepeople.pdf>
- ARADAU, C. et. al. 2010. Acts of European Citizenship: A Political Sociology of Moblity. In: *Journal of Common Market Studies*. Oxford: Blackwell Publishing, 2010, vol. 48, No. 4. s. 945 – 965. ISSN 1468-5965.
- ARCHAMBAULT, E. 2013. *Le bénévolat en France et en Europe*. Paris: Matisse, 2013. [cit. 2013-12-03]. Dostupné na: <http://www.youscribe.com/catalogue/etudes-et-statistiques/actualite-et-debat-de-societe/activisme/le-benevolat-en-france-et-en-europe-1347642>
- ARISTOTELES. 2011. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram, 2011. 296 s. ISBN 978-8081-0141-78.
- ASNER E. C. et. al. 2012. *Volunteers Vacations: Short-term Adventures That Will Benefit You and Others*. Chicago: Chicago Review Press, 2012. 446 s. ISBN 978-1569-7684-19.
- Aspects of European cultural diversity*. 1993. London: Shelley and Winck, 1993. 274 s. ISBN 0-415-12416-6.
- Banská Bystrica*. 2015. [cit. 2015-12-03]. Dostupné na: <http://www.banska-bystrica.sk/>
- BBOS. Banskobystrický okrásľujúci spolok*. 2015. [cit. 2015-12-03]. Dostupné na: http://www.bbos.sk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=39&Itemid=157
- BALIBAR, E. 1998. *Droit de cité. Culture et politique en démocratie*. Editions de l'Aube, 1998. 185 s. ISBN 2-87678-369-X.
- BAUMAN, Z. 1999. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta, 1999. 157 s. ISBN 80-2040-8177.

- BAUMAN, Z. 2006. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: VSSS, 2006. 122 s. ISBN 80-8061-225-0.
- BAYS, T. 2008. *Two Arguments against Realism*. [cit. 12-12-2013]. Dostupné na: <http://www3.nd.edu/~tbays/papers/twoarguments.pdf>
- BECK, U. 2004. *Čo je globalizácia?* Bratislava: VSSS, 2004. 189 s. ISBN 80-8061-1904.
- BENEDICTOVÁ, R. 1999. *Kulturní vzorce*. Praha: Argo, 1999. 223 s. ISBN 80-7203-212-7.
- BILOVESKÝ, V. 2013. Does Integrating Europe Need Polylingualism and Multiculturalism? In: *European Researcher*, Vo. 42, No. 2.-3., s. 455 – 461.
- BITUŠÍKOVÁ, A. 2007. *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku. Štúdie, dokumenty, materiály I.* (Teoretické východiská k výskumu diverzity). Banská Bystrica: UMB, 2007. 127 s. ISBN 978-80-8083-345-9.
- BITUŠÍKOVÁ, A. 2005. *Ženy v občianskom a politickom živote*. Banská Bystrica: UMB, 2005. 166 s. ISBN 80-8083-181-5.
- BITUŠÍKOVÁ, A. 2003. *Urbánna antropológia*. Banská Bystrica: UMB, 2003. 96 s. ISBN 80-8055-837-X.
- BOEZEMAN, E. J. – ELLEMERS, N. 2009. Intrinsic need satisfaction and the job attitudes of volunteers versus employees working in a charitable volunteer organisation. In: *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. London: The British Psychological Society, 2009. s. 879 – 914. ISSN2044-8325.
- BOLFÍKOVÁ, E. 2005. *Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti*. Košice: UPJŠ, 2005. 308 s. ISBN 80-7097-585-7.
- BOUMAMA, S. et. al. 1992. *La Citoyenneté dans tout ses états. De l'immigration à la nouvelle citoyenneté*. Paris: L'Harmattan, 1992. 362 s. ISBN 978-2738-4145-88.
- BOURDIEU, P. 1998. *Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néolibérale*. Paris: Liber- Raisons d'Agir, 1998. 125 s. ISBN 987-2912-1070-46.
- BOURGEOIS, L. 1896. *La Solidarité*. [cit. 12-12-2013]. Dostupné na: http://classiques.uqac.ca/classiques/bourgeois_leon/solidarite/bourgeois_solidarite.pdf

- BROWN, E. 2003. *Rawls and the Duty of Civility*. [cit. 12-12-2014]. Dostupné na: <http://www.iwm.at/wp-content/uploads/jc-15-01.pdf>
- BRUBAKER, W. R. 1990. *Immigration, Citizenship, and the Nation-State in France and Germany – A comparative historical analysis*. In: *International Sociology*. s. 379-407. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/05_Immigration_Citizenship_and_the_Nation-State_in_France_and_Germany.pdf
- BRUTER, M. 2005. *Citizens of Europe?* London: Macmillan, 2005. 221 s. ISBN 987-1-4039-3239-6.
- BURAJ, I. et. al. 2010. *Antická demokracia a sloboda súčasnosti*. Bratislava: UK, 2010. 250 s. ISBN 978-80-223-2856-2.
- BÚTORA, M. et. al. 2012. *Aktívne občianstvo a mimovládny sektor*. Trendy a perspektívy. Bratislava: Včelí dom, 2012. 78 s. ISBN 978-80-970885-0-7.
- BÚTORA, M. et. al. 2011. *Štúdiá trendov vývoja občianskej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2011. 68 s. bez ISBN.
- BÚTORA, M. 2010. *Druhý dych*. Bratislava: Kalligram, 2010. 594 s. ISBN 978-80-8101-347-8.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYARFÁŠOVÁ, O. 2010. Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In *Sociológia*, roč. 42, č. 5. Bratislava: SU SAV, 2010. s. 447-491. ISSN 0049-1225.
- CAISSIE, L. et. al. 2011. Volunteering for nature: Motivations for participating in a biodiversity conservation volunteer program. In: *World Leisure Journal*. London: Routledge, 2011. s. 38 – 50. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rwle20>.
- CARTER, S. 1998. *Civility: Manners, Morals and the Etiquette of Democracy*. NY: Basic, 1998. 338 s. ISBN 978-0060-9775-97.
- Centrum dobrovoľníctva*. 2015. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.centrumdobrovolnictva.sk/>
- CESARANI, D. – FULBROOK, M. 1996. *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. London: Routledge, 1996. 225 s. ISBN 0-415-13100-6.
- CHAMBERS, S. – KOPSTEIN, J. 2006. Civil Society and the State. In *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2006. s. 363 – 381. ISSN 0963 – 8016.

- Charter of Fundamental Rights of the European Union*. 2014. [cit. 2014-12-02]. Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
- CHOVANCOVÁ K. – ROUET, G. 2008. *Enseigner l'Europe*. Nitra : Enigma, 2008. 218 s. ISBN 978-80-89132-58-4.
- Citizens for Europe*. 2015. [cit. 2015-13-04]. Dostupné na: <http://www.citizensforeurope.eu/?lang=en>
- Citizenship, Political Engagement and Belonging*. 2008. New Brunswick: Rutgers UP, 2008. 302 s. ISBN 978-0813-5432-91.
- CKO. 2015. *Centrum komunitného organizovania*. [cit. 2015-13-04]. Dostupné na: http://cko.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=45
- Commission Work Programme*. 2010. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/atwork/pdf/cwp2010_en.pdf
- COOMBS, S. et. al. 2013. Living Citizenship: Transcending the Cultural Divide. In: *Educational Action Research*. London: Routledge, 2013. s. 429 – 443. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/react20>
- ČECHÁK, V. 2007. *Základy logiky a metodologie*. Praha: VŠFS, 2007. 66 s. ISBN 978-80-867-549-01.
- ČMEJREK, J. et. al. 2010. *Demokracie v lokálném politickém prostoru*. Praha: Grada, 2010. 223 s. ISBN 978-80-247-3061-5.
- Čo môže zmeniť občianska výchova?*. 2005. Bratislava: Dom Európy, 2005. 68 s. ISBN 80-89-141-07-2.
- DALTON, R. J. 2006. *Citizenship Norms and Political Participation in America*. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.civicvoices.org/docs/daltonoccasionalpaper.pdf>
- DARULOVÁ, J. – KOŠTIALOVÁ, K. 2010. *Multikultúrnosť a multietnicita*. Banská Bystrica: ÚVV UMB, 2010. 274 s. ISBN 978-80-557-0018-2.
- DAVIES, I. – Evans, M. 2010. Encouraging Active Citizenship. In: *Educational Review*. London: Routledge, 2010. s. 69 – 78. Dostupné na: [cit. 2013-12-02]. <http://www.tandfonline.com/loi/cedr20>
- DEBARGE, O. – LAURENT, P.Y. – Rabaey, O. et.al. 2004. *Quel avenir pour l'Union européenne?* Bruxelles: Bruylant, 2004. 284 s. ISBN 2-8027-1909-2.

- Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*. 2014. cit. 2013-12-02]. Dostupné na:<http://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>
- Declaration of Citizenship, Human Rights and Civic Responsibility*. 2006. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://www.ehea.info/Uploads/Declaration_EN.pdf
- DELANTY, G. 2003. Conception of Europe. A Review of Recent Trends. In *European Journal of Social Theory*. London: Sage, 2003. s. 471 – 488. ISSN 1461-7137.
- DELANTY, G. et. al. 2011. *Routledge Handbook of Contemporary Social and Political Theory*. Oxon: Routledge, 2011. 528 s. ISBN 978-0-415-54825-0.
- DELANTY, G. 2012. *The Fragmentation of European Identity*. Brussels: European Conference (The Development of European Identities: policy and research issues), 2012. 10 s. bez ISSN.
- DEWEY, J. 2008. *Democracy and education*. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.studenthandouts.com/Texts/dewey1.pdf>
- Dimenzie občianstva Európskej únie*. 2013. Banská Bystrica: Belianum, 2013. 214 s. ISBN 978-80-557-0651-1.
- DI FABIO, U. 2009. *Kultura svobody*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 311 s. ISBN 978-80-7325-195-6.
- DIXON, T. 2012. La science du cerveau et la religion de l'Humanité: Auguste Comte et l'atrusime dans l'Angleterre victorienne. Paris: *Revue d'histoire des sciences*. s. 287-316. ISBN 978-2200-9280-25.
- Dobrovoľníctvo vo svetle výskumu*. 2002. Bratislava: Space, 08/2002. 70 s. ISBN 80-88991-16-1.
- DUFOULON, S. – ROŠTEKOVÁ, M. 2011. *Migrations, mobilités, frontières & voisinages*. Paris: L'Harmattan, 2011. 332 s. ISBN 978-296-56363-6.
- DVOŘÁKOVÁ, V. et. al. 2010. *Evropeizace veřejné sféry*. Praha: C. H. Beck, 2010. 150 s. ISBN 978-80-7400-193-2.
- EACEA. 2015. *European Citizenship Programme 2007-2013*. [cit. 2015-01-02]. Dostupné na:http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/index_en.php
- ECAS. 2015. [cit. 2015-01-02]. Dostupné na:<http://www.ecas.org/>.
- Education and Training 2020*. 2014. [cit. 2014-01-02]. Dostupné na:http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_en.htm

- Education for Democratic Citizenship and Human Rights*. 2010. [cit. 2014-01-02]. Dostupné na: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/charter/charter_EN.asp
- ERIKSEN, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- EU Citizenship Portal*. 2015. [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/citizenship/index_en.htm
- European Citizenship*. 2015. [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://www.european-citizenship.org/>
- European Forum*. 2008. Narrators and Narrations of Europe. Krakow: Institute for European Studies Jagiellonian University, 2008. 169s. ISSN 1641-3113.
- Eurydice*. 2012. Citizenship Education in Europe. Brussels: EACEA, 2012. 142 s. ISBN 978-92-9201-264-9.
- EU Youth Strategy*. 2014. [cit. 2014-01-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/youth/policy/youth_strategy/index_en.htm
- Európska dobrovoľnícka služba*. 2015. [cit. 2015-01-02]. Dostupné na: <http://dobrovolnici.eu/>
- FAY, B. 2002. *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: Slon, 2002. 324 s. ISBN 80-8642-91-05.
- FRIDRICH, B. – MOKRÁ, L. 2007. *Analýza stavu participácie občianskej spoločnosti v procese tvorby medzinárodného práva a politiky s dôrazom na pôsobnosť Rady Európy*. Bratislava: UK, 2007. 40 s. ISBN 978-80-7160-243-9.
- FRIČ, P. – VÁVRA, M. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví*. Praha: Agnes Hestia, 2012. 133 s. ISBN 978-80-903696-9-6.
- FRYER, B. 2013. *Rethinking citizenship for an uncertain world*. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.etwinning.se/wp-content/uploads/2013/10/rethinking-citi.pdf>
- GAUBATZ, K. T. 2014. *Kant, Democracy and History*. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://kktg.net/kurt/publications/pubs/Kant,%20Democracy,%20and%20History%20I.pdf>
- GBÚROVÁ, M. et. al. 2009. *Evropská intergace: budování nové Evropy*. Brno: MU, 2008. 214 s. ISBN 978-80-210-5018-1.
- GIRARD, R. 2008. *O původu kultury*. Brno: CDK, 2008. 207 s. ISBN 978-80-7325-164-2.

- GÓRA, M. – MACH, Z. 2010. *Collective Identity and Democracy*. Krakow: Arena, 2010. 339s. ISSN 0807-3139.
- GREGOROVÁ-BROZMANOVÁ, A. et. al. 2009a. *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku*. Banská Bystrica: PF UMB, 2009. 113 s. ISBN 978-8080-8344-7.
- GREGOROVÁ-BROZMANOVÁ, A. et. al. 2009b. *Tretí sektor a mimovládne organizácie*. Banská Bystrica: PF UMB, 2009. 146 s. ISBN 978 – 80- 8083- 805- 8.
- GREGOROVÁ – BROZMANOVÁ, A. 2015. *Prieskum sociálneho kapitálu v meste Banská Bystrica – mestská časť Sásová*. [cit. 2015-02-03]. Dostupné na: http://cko.sk/storage/Socialny_kapital.pdf
- GUARDINI, R. 2001. *Sloboda a zodpovednosť*. Trnava: Dobrá kniha, 2001. 80 s. ISBN 80-7141-322-4.
- Guide to the European Citizens' Initiative*. 2011. Brussels: European Commission, 2011. 28 s. ISBN 978-92-79-21772-2.
- GUILHAUMOU, J. 1998. *La parole de sans. Les mouvements actuels à l'épreuve de la Révolution française*. Paris: ENS, 1998. 140 s. ISBN 978-2902-1264-77.
- HABERMAS, J. 1996. *Between Facts and Norms Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1996. 675 s. ISBN 978-0262-5861-22.
- HABERMAS, J. 2000. *Problémy legitimacy v pozdním kapitalizmu*. Praha: Filosofia, 2000. 187 s. ISBN 80-7007-130-3.
- HAMILTON, S. E. 2008. Volunteers in Disaster Response. In: *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. London: Routledge, 2008. s. 621 – 632. . [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/wamt20>
- HANNEBRY, M. 2011. Modern Foreign Language Learning and European Citizenship in the Irish Context. In: *Irish Educational Studies*. London: Routledge, 2011. s. 83 – 112. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/ries20>
- HANSEN, P. 2010. 'European Citizenship' or Where Neoliberalism Meets Ethno-Culturalism. In: *European Societies*. London: Routledge, 2010. s. 139 – 165. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/reus20>

- HENDL, J. 2012. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.
- HENIG, S. 1995. *Uniting of Europe: From Discord to Concord*. Florence: Routledge, 1995. 129 s. ISBN 978-0415-1369-38.
- HEWLETT, S. 2009. Volunteering in libraries, museums and archives. In: *Cultural Trends*. London: Routledge, 2009. s. 39 – 66. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/ccut20>
- HOFSTEDE, G. – HOFSTEDE, G. J. 2006. *Kultury a organizace: Software lidské mysle*. Praha: Linde, 2006. 335 s. ISBN 80-86131-70-X.
- HOLDSWORTH, C. 2010. Why Volunteer? Understanding Motivations for Student Volunteering. In: *British Journal of Educational Studies*. London: Routledge, 2010. s. 421 – 437. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rbje20>
- HOSKINS, B. – CRICK, R. D. 2010. *Competences for Learning to Learn and Active Citizenship: different currencies or two sides of the same coin?* Oxford: European Journal of Education. Vol. 45, No.1. Part II., 2010. s. 121 – 137. ISSN 0141-8211.
- HOSKINS, B. – MASCHERINI, M. 2008. *Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator*. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-008-9271-2#page-1>
- HORÁKOVÁ, H. 2012. *Kultura jako všelék?* Praha: Slon, 2012. 318 s. ISBN 978-80-7419-103-9.
- HOWARD, M. M. 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Countries*. Cambridge: CUP, 2003. 222 s. ISBN 978-0521-0115-25.
- HOWARD, M. M. 2009. *The Politics of Citizenship in Europe*. Cambridge: CUP, 2009. 258 s. ISBN 978-0521-6912-77.
- HROCH, M. 2009. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha : Slon, 2009. 320 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
- HRUBEC, M. 2004. *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*. Praha: Filosofia, 2004. 272 s. ISBN 80-7007-211-3.
- HUMPHERYS, M. J. 2011. A new generation of leaders for Eastern Europe: Values and attitudes for active citizenship. In: *Christian Higher Education*. California: Lutheran University, 2011. pp. 215 – 236. ISSN 1536-3759.

- Informačné centrum mladých*. 2015. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://icm.sk/index.php/pracovny_servis/kategoria/C62/
- ISIN, E. F. – WOOD, P. 1999. *Citizenship and Identity*. London: Sage, 1999. 189 s. ISBN 0-7619- 5829-0. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://books.google.sk/books?id=zj5mLLTG68IC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- JANKÉLÉVITCH, V. 1983. *Traité des vertus 1. Le sérieux de l'intention*. Paris 1983. 275 s. Bez ISBN.
- JANOSKI, T. et. al. 1998. Being Volunteered? The Impact of Social Participation and Pro-Social Attitudes on Volunteering. In *Sociological Forum*, Vol. 13, No. 3, 1998. s. 495 – 519. ISSN 1573-7861.
- JOCHUM, V. et. al. 2005. *Civil Renewal and Active Citizenship*. London: NCVO, 2005. 49 s. bez ISBN.
- Junior centrum*. 2015. [cit. 2015-12-02]. Dostupné na: <http://www.junior-bb.sk/index.php?act=eds>
- KALDOR, M. 2000. *Cosmpolitanism and organised violence*. London: London School of Economics, 2000. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/8454/1/Cosmopolitanism%20And%20Organised%20Violence.pdf?1>
- KANOVSKÝ, M. 2004. *Kultúrna a sociálna antropológia. Osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos, 2004. 249s. ISBN 80-89027-10-5.
- KATUNINEC, M. 2007. *Hodnotová demokracia a občianska zodpovednosť*. Trnava: Dobrá kniha, 2007. 107 s. ISBN 978-80-7141-582-4.
- KELSEY-FRY, J. 2010. *Rax Active Citizenship Toolkit: GCSE Citizenship Studies Skills and Processes*. Oxford: New Internationalist, 2010. 210 s. ISBN 978-1906-5234-59.
- KELSEY-FRY, J. 2012. Advocating for active citizenship learning in schools. In: *Educational Review*. London: Routledge, 2012. vol.24, N°2. s. 75 – 83. ISSN 1732-6729.
- KESER, F. et. al. 2011. The Role of Extracurricular Activities in Active Citizenship Education. In: *Journal of Curriculum Studies*. London: Routledge, 2011. s. 809 – 837. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/tcus20>.
- Komunitné centrum Sásová*. 2015. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <https://sk-sk.facebook.com/kcsasova>

- KOPER, J. – ROUET, G. et.al. 2012. *Citizenship, Neighbourhoods and Minorities in Europe*. Bruxelles : Bruyant, 2012. 263 s. ISBN 978-2-8027-3568-7.
- KOSTAS, T. – BUTLER, R. 2012. Volunteer Tourism: The New Ecotourism? In: *Anatolia*. London: Routledge, 2012. s. 196 – 211. [cit. 2013-11-29]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rana20>
- KRÁLIKOVÁ, M. 2006. *Ja nie som dobrovoľník! Ja to robím iba tak*. Bratislava: Iuventa, 2006. 25 s. ISBN 80-8072-054-1.
- KRIŠKOVÁ, Z. 2013. *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013. 120 s. ISBN 978-83-7490-661-6.
- KŘÍŽOVÁ, E. 2012. Volunteering and Mutual Aid in Health and Social Care in the Czech Republic as an Example of Active Citizenship. In: *Central European Journal of Public Health*. Praha: Tigris, 2012. s. 110 – 115. ISSN 1210-7778.
- KYMLICKA, W. 2002. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 497s. ISBN 978-0-19-878274-2.
- LAWSON, H. 2010. Active citizenship in schools and the community. In: *Curriculum journal* online. London: Routledge, 2010. Vol. 12, No. 2., s. 163 – 178. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09585170122413>
- L'effet citoyen*. 2012. Brussels: European Commission, 2012. 69 s. ISBN 978-92-9201-306-6.
- LIE, M. et. al. 2009. Citizenship, Volunteering and Active Ageing. In: *Social Policy & Administration*. Vol. 43, No. 7. London: Blackwell Publ., 2009. s. 702 – 718. ISSN 0144-5596.
- Lisabonská zmluva*. 2007. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/;ELX_SESSIONID=TD-vlJLWTwrFDy8wjBljYQnR9mzhTpTNKxzHNP2KhfSHxnyfnZ7pY-!2146218704?uri=OJ:C:2007:306:TOC
- Lisbon Strategy (evaluation)*. 2010. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf
- LOUČKOVÁ, I. 2010. *Integrovaný prístup v sociálne viednim výzkumu*. Praha: Slon, 2010. 312 s. ISBN 978-80-86429-79-3.
- MAAS, W. 2007. *Creating European Citizens*. Maryland: Rowman&Littlefield publ., 2007. 178 s. ISBN 978-0-7485-6.

- Maastrichtská zmluva*. 1992. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/;ELX_SESSIONID=TD-vlJLWTwrFDy8wjBljYQnR9mzhTpTNKxzHNP2KhfSHxnyfnZ7pY-!2146218704?uri=OJ:C:2007:306:TOC
- MACEDO, S. 2005. *Democracy at Risk: How Political Choices Undermine Citizen Participation, and What We Can Do About It*. Washington: BIP, 2005. 238 s. ISBN 978-0815-7540-46.
- MCBRIDE, A. M. 2011. Stipends in Volunteer Civic Service: Inclusion, Retention and Volunteer Benefits. In *Public Administration Review* 12/2011. s. 850 – 858. ISSN 1540-6210.
- MACGREGOR, S. 2006. *Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care*. Vancouver: UBC Press, 2006. 297 s. ISBN 978-0774-8120-16.
- MACH, Z. et.al. 1997. *European Enlargement and Identity*. Krakow: Universitas, 1997. 243 s. ISBN 83-7052-906-2.
- MACHÁČEK, L. – KROŠLÁK, S. 2013. *Dve „školy“ demokracie*. Olomouc: UPOL, 2013. 81 s. ISBN 978-80-244-3429-2.
- MAJCHRÁK, J. et. al. 2004. *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď. Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004. 398 s. ISBN 80-88935-73-3.
- MALINA, J. 2003. *Panoráma biologické a sociokultúrnej antropologie*. Brno: Nadace UM, 2003. 271 s. ISBN 80-7204-278-5.
- MARADA, R. 2006. *Etnická rôznosť a občianska jednota*. Brno: CPSD, 2006. 310 s. ISBN 80-7325-111-6.
- MARADA, R. 2003. *Kultúra protestu a politizácie každodennosti*. Brno: CPSD, 2003. 218 s. ISBN 80-7325-027-6.
- MARSHALL, T.H. 1950. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950. 154 s. bez ISBN.
- MATSUBA, M. K. et. al. 2007. Psychological and social-structural influences on commitment to volunteering. In *Journal of Research in Personality* 41, 2007. s. 889 – 907.
- MCBRIDE, A. M. et. al. 2011. Stipends in Volunteer Civic Service: Inclusion, Retention, and Volunteer Benefits. In: *Public Administration Review*. London: Blackwell Publ., 2011. s. 850 – 858. ISSN 1540-6210.

- MESEŽNIKOV, G. 2001. *Think-tanky na Slovensku. Skúsenosti a výzvy*. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.ivo.sk/3590/sk/publicistika/think-tanky-na-slovensku-skusenosti-a-vyzvy>.
- MEŠKOVÁ, L. 2007. *Communication interculturelle France – Slovaquie*. Banská Bystrica: UMB, 2007. 74 s. ISBN 978-80-8083-508-8.
- MILLNER, S. 2008. *Civil Renewal and Active Citizenship Debate*. London: NCVO, 2008. 66 s. bez ISBN.
- MISTRÍK, E. 1999. *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: Iris, 1999. 347 s. ISBN 80-88778-81-6.
- MOUFFE, CH. 1994. *Le Politique et ses enjeux. Pour une démocratie plurielle*. Paris: MAUSS, 1944. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.revuedumauss.com/fr/Pages/MOUF.html>
- MÜLLER, K. B. 2003. *Češi a občanské spoločnosť: Pojem, problémy, východiská*. Praha: Triton, 2003. 272 s. ISBN 80-7254-387-3.
- MUSICK, M. – WILSON, J. 2007. *Volunteers – A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press, 2007. 680 s. ISBN 978-0253-3492-93.
- Náš domov – Sásová*. 2015. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://nasdomov.sasova.sk/domov>
- NUNN, M. 2006. *Be the change! Change the World. Change Yourself*. Atlanta: Hundreds of Heads Books, 2006. 336 s. ISBN 978-1933-5120-06.
- Občania mestu*. 2015. [cit. 2015-12-02]. Dostupné na: <http://www.obcaniamestu.sk/>
- Občianstvo a participácia na Slovensku*. 2008. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2008003
- OBLER, S. 2006. *Latinos and Citizenship*. Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2006. 350 s. ISBN 978-1403-9673-98.
- OLLOS, L. 2009. *Národná identita slobodného človeka*. Nitra: UKF, 2009. 156 s. ISBN 978-80-8094-649-4.
- OLSON, M. 2011. The European “We”: From Citizenship Policy to the Role of Education. In: *Studies in Philology & Education*. Stockholm: Stockholm University, 2012. ISSN 0585-3583.
- ORWIG, M. L. 2011. The new kind of hospital volunteer: ethics within a non-profit organization. In: *Business Communication Quarterly*, 2011, vol. 74, No. 3, s. 313 – 329. ISSN 1080-5699.

- OSLER, A. – STARKEY, H. 2005. *Changing Citizenship*. Berkshire: McGraw-Hill Education, 2005. 240 s. ISBN 978-1335-2118-14.
- OSLER, A. 2011. Teacher interpretations of citizenship education: national identity, cosmopolitan ideals, and political realities. In: *Journal of Curriculum Studies*. London: Routledge, 2011, Vol. 43, No. 1, s. 1 – 24. ISSN 0022 - 0272.
- PAINE, A. E. et. al. 2006. *Volunteering, Active Citizenship and Community Cohesion*. Bangkok: NCVO, 2006. 17 s. bez ISBN.
- PANTEA, M.-C. 2012. Young people in cross-national volunteering: Perceptions of unfairness. In: *Journal of Social and Personal Relationships*. London: Sage, 2013. s. 564 – 582. ISSN 0265-4075.
- PLICHTOVÁ, J. 2010. *Občianstvo, participácia a deliberalizácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: VEDA, 2010. 610 s. ISBN 978-80-24-1173-8.
- Political Science*. 2011. Old and New Citizenship in Europe. UMB: FPV a MV, 02/2011. 109 s. ISSN 1335-2741.
- POPPENDIECK, J. 1999. *Sweet Charity?*. London: Penguin Book, 1999. 368 s. ISBN 978-0140-2455-61.
- PRINCIPI, A. et. al. 2012. The Engagement of Older People in Civil Society Organizations. In: *Educational Gerontology*. London: Routledge, 2012. s. 83 – 106. ISSN 1521 – 0472.
- PREDANOCYOVÁ, L. 2010. *Filozofický koncept cnosti v gréckej klasickej filozofii*. Nitra: UKF, 2010. 164 s. ISBN 978-8080-9471-49.
- Program aktívne občianstvo a inklúzia*. 2015. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na: <http://www.eeango.sk/aoi/sk/>
- Program Európa pre občanov 2014 – 2020*. Programová príručka. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na: <https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/documents/comm2013003670000sk.pdf>
- PUNCH, K. F. 2008. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál, 2008. 230 s. ISBN 978-80-7367-468-8.
- PUTNAM, R. D. 2002. *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press, 2002. 516 s. ISBN 0-19-517160-8.
- ROSS, A. 2010. Multiple Identities and Education for Active Citizenship. In: *British Journal of Educational Studies*. London: Routledge, 2010.

- s. 286 – 303. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rbje20>
- RODRIQUEZ, K. 2009. *Základy demokracie – zodpovednosť*. Bratislava: Združenie Orava, 2009. 70 s. ISBN 978-80-970208-1-1.
- ROUET, G. et.al. 2011. *Citoyennetés et nationalités en Europe*. Paris: L'Harmattan, 2011. 267 s. ISBN 978-2-296-55797-0.
- ROUET, G. 2012. Europe between Identity and Plurality. Krakow: *Quo vadis Europa?* Univerzita Jagiellonski : IEUJ, 2012. 10 s. Bez ISBN.
- SALAMON, L. M. – SOKOLOWSKI, W. 2001. *Volunteering in Cross-National Perspective. Evidence from 24 Countries*. John Hopkins University, 2001. 34 s. bez ISBN.
- SCHAMA, S. 1989. *Citizens*. New York: Knopf, 1989. 948 s. ISBN 0-394-55948-7.
- SCOTT, J. W. 2006. *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*. Abingdon: APG, 2006. 260 s. ISBN 978-0754-6454-29.
- SEDLÁČKOVÁ, M. 2012. *Důvěra a demokracie*. Praha: Slon, 2012. 270 s. ISBN 978-80-7419-058-2.
- SHIPLEY, R. – ŠVIHLOVÁ, D. 2014. *Program Evaluation of Public Policies*. Banská Bystrica: EF UMB, 2014. 83 s. Bez ISBN.
- SIMMEL, G. 2014. *The Stranger*. [cit. 2014-06-25]. Dostupné na: http://midiacidada.org/img/O_Estrangeiro_SIMMEL.pdf
- SIXSMITH, J. 2003. Volunteering and the concept of social capital. In *Voluntary Action*, Vol. 5, No. 3. s. 47-59. Bez ISSN.
- SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z. 2003. *Dobro a cnosť*. Bratislava: Iris, 2003. 164 s. ISBN 80-89018-15-7.
- SOROS, G. 2001. *Otvorená spoločnosť*. Bratislava: Kalligram, 2001. 384 s. ISBN 80-7149-408-9.
- SOUKUP, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Kraolinum, 2014. 169 s. ISBN 978-80-246-2567-6.
- SOUKUP, V. 2011. *Antrpologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 741 s. ISBN 978-80-7367-432-8.
- STAROŇOVÁ, K. 2011. *Vedecké písanie*. Martin: Osveta, 2011. 247 s. ISBN 978-80-8063-359-2.
- STIRLING, CH. et. al. 2011. A psychological contract perspectives to the link between non-profit organisations' management practices and vo-

- lunteer sustainability. in: *Human Resource Developement International*. London: Routledge, 2011. Vol. 14, No. 3, s. 321-336. ISSN 1469-8374.
- STEBBINS, R. A. 1998. Le bénévolat comme loisir, le loisir comme bénévolat. In: *Loisir et Société*. London: Routledge, 1998. s. 600 – 603. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rles20>
- STORM, R. – STORM, S. 2008. Establishing School Volunteer Programs. In: *Child & Youth Services*. London: Routledge, 2008. s. 175 – 188. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/wcys20>
- SVIDROŇOVÁ, M. – HRONEC, Š. 2012. *Dobrovoľníctvo ako nástroj sociálnej inklúzie a formovania občianskej spoločnosti*. Banská Bystrica: EFUMB, 2012.
- SZTOMPKA, P. 1996. Pohled zpět. Rok 1989 jako kulturní a civilizační zlom. In *Sociologický časopis* 32. Praha: SOÚ. s. 5 – 20. ISSN 2336-128X.
- SÝKORA, P. 2011. *Altruizmus, reciprocita a solidarita*. Trnava: FF UCM, 2011. 163 s. ISBN 978-80-8105-274-3.
- ŠVARŤČEK, R. et. al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- TASSIN, E. et. al. 2011. *Občianstvo bez hraníc?*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2011. 77 s. ISBN 978-80-970494-1-6.
- The EU Citizens' Agenda*. 2012. Brussels: European Commission, 2012. 44 s. ISBN 978-92-79-27170-0.
- The Characterization of Active Citizenship in Europe*. 2009. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC54065/reqno_jrc54065_the_characterization_of_active_citizenship_in_europe%5B1%5D.pdf
- TÓTH, R. 1998. *Koncepcia politického systému*. Bratislava: Úrad pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky SR, 1998. 143 s. ISBN 80-968077-0-6.
- TRESMONTANT, C. 2004. *Otázky naší doby*. Brno: Barrister & Principal. 479 s. ISBN 80-86598-94-2.
- VECINA, M. L. et. al. 2012. Volunteer Engagement: Does Engagement Predict the Degree of Satisfaction among New Volunteers and the Commitment of Those who have been Active Longer? In: *Applied psychology. An International Review*. Oxford: Blackwell publ., 2012. s. 130 – 148. ISSN 1464-0597.

- Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 216.* 2005. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/GetUznesenia/?idRokovanie=402>
- Volunteerism and Active Citizenship.* 2011. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: www.vaniindia.org
- Výchova k občianstvu v Európe.* 2012. Bruxelles: EACEA, 2012. 144 s. ISBN 978-92-9201-296-0.
- VYDRA, A. 2010. *Akademické písanie.* Trnava: FF TU, 2010. 200 s. ISBN 978-80-8082-414-3.
- WALZER, M. 2004. *Politics and Passion.* New Heaven: Yale University Press, 2004. 184 s. ISBN 0-300-11536-9.
- WATERS, S. 2003. *Social Movements in France: Towards a New Citizenship.* Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2003. 191 s. ISBN 978-0333-7704-36.
- WEBER, M. 1983. *K metodológii sociálnych vied.* Bratislava: Pravda, 1983. 409 s. bez ISBN.
- WEBER, M. 2009. *Metodologie, sociologie a politika.* Praha: Oikoymenth, 2009. 351 s. ISBN 978-80-7298-389-6.
- WEBER, M. 1998. *Sociologie náboženství.* Praha: Vyšehrad, 1998. 367 s. ISBN 80-7021-240-3.
- WEILER, J. H. H. 2011. To be a European citizen – Eros and civilization. In: *Journal of European Public Policy.* London: Routledge, 2011. s. 495 – 519. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rjpp20>
- WEINSTOCK, D. M. 2002. Citizenship and Pluralism. In *The Blackwell Guide to Social and Political Philosophy.* Oxford: Wiley-Blackwell, 2002. s. 239-270. ISBN 0-631-22919-1.
- WELLER, G. R. 2008. *Young Irish Adult in Civil Society: Volunteering, Reflexive Identity Work and Social Capital.* Dublin: Institute of Technology, 2008. Dizertačná práca.
- WOLF, J. 1972. *Teorie kultury.* Praha: SPN, 1972. 252s. bez ISBN (skriptá UK Praha)
- WOLF, J. 1972. *Teorie společnosti.* Praha: SPN, 1972. 301s. bez ISBN (skriptá UK Praha)
- WOLLIN, S. S. 2008. *Democracy Incorporated.* Princeton: Princeton University Press, 2008. 384 s. ISBN 978-0-691-14589-1.

- WOODOVÁ, M. E. 2014. *Impérium kapitálu*. Bratislava: VSSS, 2014. 176 s. 978-8080-0618-131.
- WOOLCOCK, M. et. al. 2000. Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. In *World Bank Research Observer* Vol. 15, 2000. 49 s. ISSN 1564-6971.
- WYMER, W. 2008. Understanding Volunteer Markets: The Case of Senior Volunteers. In: *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*. London: Routledge, 2008. s. 1 – 23. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/wnon20>
- WYMER, W. – SAMU, S. 2010. Volunteer Service as a Symbolic Consumption: Gender and Occupational Differences in Volunteering. In: *Journal of Marketing Management*. London: Routledge, 2010. s. 971 – 989. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.tandfonline.com/loi/rjmm20>
- Záhřada CNK. 2015. Záhřada – centrum nezávislej kultúry. [cit. 2013-12-02]. Dostupné na: <http://www.zahradacnk.sk/projekt-zahřada>
- Za tajomstvom občianstva*. 1995. Bratislava: UK, 1995. 113 s. bez ISBN.
- Zdravé mesto*. 2015. Komunitná nadácia Zdravé mesto. [cit. 2015-12-02]. Dostupné na: <http://www.knzm.sk/>

Aktívne občianstvo: európske či lokálne?

(K vybraným otázkam aktívneho občianstva)

Typ diela: vedecká monografia

Autorka: © PhDr. Jana Pecníková, PhD.

Recenzenti: Prof. Larisa Nikiforova

(Herzenská štátna pedagogická univerzita v Petrohrade, Rusko)

Dr hab. Monika Banaś

(Jagelovská univerzita v Krakove, Poľsko)

Mgr. Gana Guitcheva, PhD.

(Dom národov – Raduana, Banská Bystrica)

Návrh obálky: František Mereš

Jazyková úprava: Mgr. Ivana Vrabľová

Náklad: 100 ks

Rozsah: 140 strán

Formát: B5

Vydanie: prvé

Miesto vydania: Banská Bystrica

Rok vydania: 2017

Tlač: DALI-BB, s. r. o. Banská Bystrica, www.daliprint.eu

ISBN 978-80-8141-143-4